magazin istoric

ANUL XX NR. 10 (235) OCTOMBRIE 1986

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XX
Nr. 10 (235)
octombrie 1986

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Dan II — viteaz apărător al independenţei ţării:
Nicolae Stoicescu 2

Ecologie şi istorie în viaţa poporului român:
Virgil Cândea 5

1631 — o chartă a libertăţilor:
Radu Economu 8

„De neam şi de limbă valahă":
Nicolae Ciachir 10

Septembrie 1939 — ospitalitate românească refugiaţilor polonezi:
Milică Móldoveanu 11

Decembrie 1936. Incidentul de la Xi'an:
Ana Budura 19

1926-1930. În culisele crizei dinastice (IV):
Mircea Muşat, Ion Ardeleanu 24

Misiune diplomatică la Christiania:
Z.S. Şeinis 29

Pe urmele strămoşilor (XV):
Ion Popescu-Puţuri 33

Amara — într-un document de la Matei Basarab:
Vasile Smărăndescu 36

Etiopia, 1935-1941. O însuşire comună tuturora — dorinţa de libertate:
Constantin Botoran 38

Lecţia de la Nürnberg:
Eugen Preda 43

În Bucureşti, acum 50 ani 48

Protagonişti şi decizii în al doilea război mondial (II):
Jacques de Launay 53

Unde au dispărut comorile incaşilor? (II):
Patrick Braun 59

• Cărţi sosite la redacţie... 58 • Poşta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

①④ În anii de după proclamarea Republicii Populare Chineze, în 1949, Muzeul „Palatul imperial" din Beijing, complex de mare valoare arhitectonică şi istorică, înfiinţat în 1925, a cunoscut o puternică dezvoltare, numărîndu-se în prezent printre cele mai renumite muzee din lume. Splendorile artei şi culturii clasice care pot fi văzute aici sînt o ilustrare a geniului creator al poporului chinez. În imagini, Sala liniştii depline din palat (coperta 1)...

...şi gravură reprezentînd garda de onoare la Curtea dinastiei Qing (1644-1911) (Decembrie 1936. Incidentul de la Xi'an, p. 19)

② Piesă de aur de o excepţională valoare şi perfecţiune artistică descoperită la Callatis (Mangalia de azi), cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de marele pectoral de la Callatis; ea se înscrie ca o expresie grăitoare a civilizaţiei care a înflorit pe litoralul vestic al Mării Negre — Pontul Stîng, cum era denumit în Antichitate (Pe urmele strămoşilor, p. 33)

③ Momente din lupta poporului etioplan împotriva agresorilor, în viziunea unor artişti populari (O însuşire comună tuturora — dorinţa de libertate, p. 38)

DAN II — VITEAZ APĂRĂTOR AL INDEPENDENȚEI ȚĂRII ROMÂNEȘTI

NICOLAE STOICESCU

În vremea domniei lui Mircea cel Mare, Țara Românească a atins cea mai mare întindere din istoria sa, ceea ce dovedește — cum arăta P.P. Panaitescu — „o expansiune a vitalității muntenești", care se face „pe teritorii locuite de români", fiind „o adunare de pămînt românesc în toate direcțiile". De aceea, pe drept cuvînt, Mircea poate fi considerat „un domn unificator de pămînt românesc", un precursor al lui Mihai Viteazul.

Întinderea statului rezultă din titlul purtat de domnul Țării Românești, care își spune: „mare voievod și domn..., stăpînind și domnind peste toată Țara Ungrovlahiei și ai părților de peste munți, încă și către părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului".

Din conținutul acestui titlu rezultă că stăpînirea lui Mircea cel Mare se întindea din Banatul Severinului pînă în sudul Moldovei, cuprinzînd și Dobrogea pînă la Marea Neagră.

Sub conducerea marelui voievod, statul independent moștenit de la predecesorii săi a cunoscut o serie de reforme ce au dus la consolidarea lui. Acest fapt constituie unul din cele mai de seamă merite ale marelui voievod, cu nimic mai prejos decît eroica sa luptă pentru asigurarea independenței țării. Se înțelege de la sine că marile victorii ale oștilor Țării Românești din acea vreme nu ar fi fost posibile dacă domnul acesteia nu ar fi dispus de un stat puternic și bine organizat. În plus, măsurile luate în acest domeniu au dus la creșterea deosebită a prestigiului domnului.

În 1422, la numai patru ani de la stingerea din viață a marelui voievod, în scaunul Țării Românești venea nepotul său, Dan II, care a acționat în apărarea statului consolidat de Mircea cel Mare.

Criza din Imperiul otoman, provocată de războaiele interne ce au urmat după moartea sultanului Baiazid — situație folosită cu abilitate de Mircea cel Mare în acțiunile sale pentru apărarea independenței țării — a fost depășită spre mijlocul deceniului doi al secolului XV. În perioada domniei lui Mahomed I (1413-1421), dar mai ales a lui Murad II (1421-1451), Imperiul otoman a reintrat într-o epocă de permanentă ofensivă împotriva țărilor vecine, Țara Românească fiind una din țintele principale ale expansiunii otomane.

Ani de grele încercări

După 1418, anul încetării din viață a lui Mircea cel Mare, raportul de forțe în zona Dunării a devenit tot mai nefavorabil Țării Românești. Lui Mircea i-a urmat la tron fiul său Mihail (1418-1420), care a condus țara în condiții deosebit de grele. În cei doi ani de domnie, oștile otomane au atacat în mai multe rînduri Țara Românească. Primele atacuri otomane au avut loc în vara anului 1419, cînd, ajutat de trupe trimise de regele ungar Sigismund de Luxemburg, ce se vedea și el amenințat, Mihail a reușit să-i respingă pe invadatorii ce țintea îndeosebi Banatul de Severin, aflat în posesia Țării Românești. În toamna aceluiași an s-au purtat noi lupte în aceeași zonă, unde sosise, între timp, și Sigismund. Considerîndu-se suzeran al domnitorului român, regele ungar a garantat locuitorilor din această zonă dreptul „să trăiască în credința lor", cerîndu-le concursul împotriva primejdiei comune. Dar Sigismund n-a inițiat acțiuni importante împotriva oștilor otomane (cronicarul polon Dlugosz spune că între cele două părți n-au avut loc nici un fel de ciocniri). În schimb, profitînd de situația grea în care se afla Țara Românească, în noiembrie 1419, a anexat cetatea și regiunea Severinului, pe care — împreună cu Mehadia și Orșova — le-a dat în grija lui Sigismund de Losoncz, comandantul forțelor ungare destinate să se opună înaintării otomane la Dunăre. Era cea de-a doua pierdere teritorială suferită de Țara Românească în 1419, căci, printr-un act din

7 iunie același an, Sigismund îi retrăsese și stăpînirea asupra castelului Bran.

În 1420, după ce a pacificat provinciile asiatice și a înăbușit mișcarea condusă de Bedreddin[1], sultanul Mahomed I a hotărît declanșarea unui „mare război" împotriva Țării Românești, al cărei domn, cum se arată în izvoarele otomane, „s-a răzvrătit din nou, devenind neascultător și... a încheiat înțelegere [antiotomană] cu craiul unguresc", călcînd astfel tratatul *(ahid)* și pactul *(misak)* ce le avea cu Poarta. Expediția a pornit în aprilie sau mai și a antrenat forțe uriașe, conduse de Mahomed însuși. După informațiile cuprinse în cronicile otomane, oștile sultanului au atacat și cucerit mai întîi „patru cetăți vestite": Isaccea și Enisala, în Dobrogea, apoi Turnu și Giurgiu, care formau centura de siguranță a Țării Românești la Dunăre; după aceea au pustiit întreaga țară, luînd un mare număr de robi, „zaherea fără socoteală și avuții multe". Situația Țării Românești devenise foarte gravă, în iulie 1420 regele Poloniei considerînd-o ocupată cu totul de oștile sultanului, iar Moldova își lua măsuri urgente de apărare, căci o puternică flotă otomană asedia Cetatea Albă.

După pustiirea Munteniei, oștile invadatoare au trecut în Banat, cucerind cetatea Severin — cel mai puternic punct de rezistență pe drumul ce unea Banatul cu Transilvania.

Un codice vechi, în care se vorbește despre „marea devastare și prăpăd ale Valahiei Mari" de către oștile otomane, consemnează și faptul că în cursul luptelor ce au avut loc, Mihail și-a pierdut viața, tronul fiind ocupat de către Radu, un alt fiu al lui Mircea cel Mare. Acesta ocupase tronul cu ajutorul otomanilor și al unei părți a marii boierimi,

[1]. Șeic otoman, conducătorul unei mișcări cu caracter reformator; s-a bucurat de sprijinul lui Mircea cel Mare.

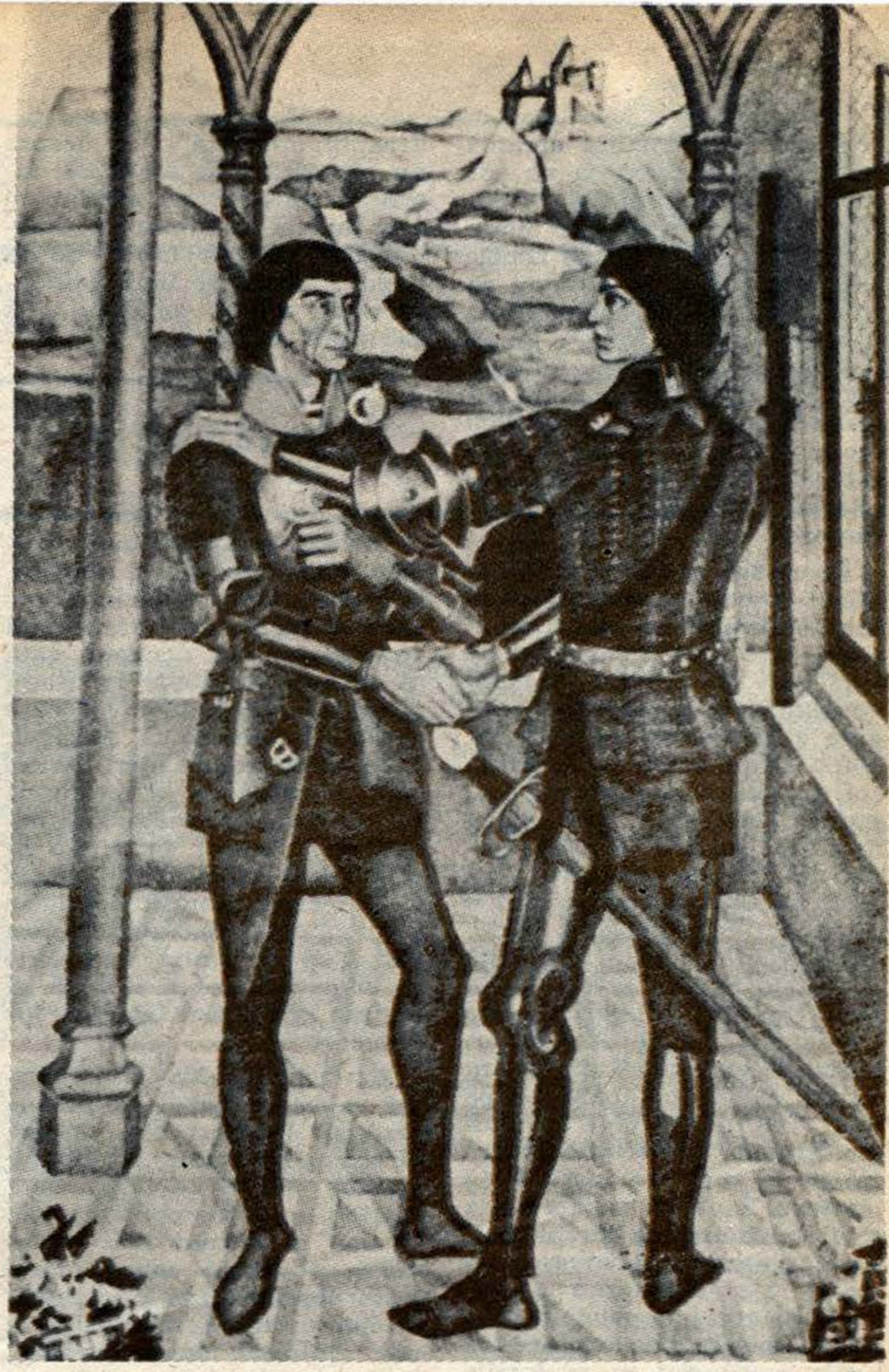

Dan II, domnul Țării Românești și Dom Pedro, duce de Coimbra, fiul regelui Ioan al Portugaliei — doi viteji în lupta antiotomană (imagine după o copie aflată la Muzeul Militar Central originalul fiind expus la Pinacoteca orașului Lisabona)

care — după pustiitoarea expediție din 1420 — a căutat o formulă de înțelegere cu Poarta.

Poziția noului domn și a susținătorilor săi a stîrnit vii nemulțumiri în toată țara, unde existau forțe importante, capabile și dornice să se opună expansiunii otomane. Mulți dintre contemporanii domnului și-au manifestat dezacordul față de orientarea lui politică și prin atribuirea disprețuitoarei porecle de Praznaglava (= cap gol, slab de minte). Adversarii lui Radu, sprijiniți și de Sigismund de Luxemburg, au reușit, în 1422, să impună ca domn al țării pe Dan II, nepot de frate al lui Mircea cel Mare.

După exemplul marelui înaintaș

La scurt timp după urcarea pe tron, Dan II a dat semnalul reluării luptei în vederea restabilirii vechiului statut al Țării Românești în raporturile cu Poarta, așa cum fusese stabilit prin tratatul încheiat de Mircea cu Imperiul otoman.

Poarta a considerat urcarea lui Dan II pe tron ca un act ostil la adresa ei şi, încă la începutul anului 1423, o mare oaste otomană a trecut Dunărea, pentru a repune domn pe Radu. La 26 februarie invadatorii au suferit însă o gravă înfrîngere, lăsînd pe cîmpul de luptă, după cum arată un izvor contemporan, 36 000 morţi — cifră evident exagerată, dar care sugerează severitatea înfrîngerii suferite de otomani.

În cursul aceluiaşi an, inamicul a repetat atacul, fiind din nou înfrînt de oştile muntene, care s-au bucurat şi de sprijinul lui Pippo Spano[1], comandantul garnizoanei ungare a Banatului de Severin. După respingerea agresorilor, cei doi aliaţi au eliberat mai multe cetăţi de pe malul drept al Dunării. După exemplul lui Mircea cel Mare, Dan II a încercat să organizeze o mare acţiune ofensivă împotriva Porţii. În 1425, împreună cu Pippo Spano, a trecut din nou Dunărea, eliberînd alte cîteva cetăţi şi obţinînd o importantă victorie lîngă Vidin. Aliaţii aveau în tabăra lor pe unul din fiii fostului ţar bulgar Şişman (1371-1393), menţionat în sursele veneţiene ca „prinţ al Zagorei" şi care urma să fie instaurat ca ţar al Bulgariei eliberate. Încercarea de eliberare şi restaurare a Bulgariei ca stat independent nu a reuşit, dar luptele purtate de oştile româneşti şi victoriile obţinute de ele la sudul Dunării au trezit mari speranţe în rîndul poporului bulgar, care a păstrat în numeroase creaţii folclorice amintirea faptelor lui Dan „cel Viteaz".

Succesele obţinute dovedeau că acţiunile domnitorului se sprijineau pe adeziunea poporului, oştirea sa fiind formată din detaşamente ale micii boierimi şi mai ales din ţărani. În această privinţă sînt edificatoare şi numeroasele danii de pămînt prin care domnul i-a răsplătit pe mulţi dintre vitejii săi pentru credinţa şi devotamentul dovedite în timpul luptelor cu otomanii. Într-un hrisov emis de Dan II, de exemplu, se spune că cel răsplătit l-a slujit pe domn „în toate războaiele cu dreaptă credinţă", iar despre un alt oştean se arată că fusese înzestrat cu pămînt şi alte bunuri ca urmare a comportării sale în lupta de la Cegov, localitate încă neidentificată, aflată, probabil, la sud de Dunăre.

Pacea cu demnitate şi folos

În 1426 au apărut însă semnele unei noi crize politice. O parte a marii boierimi, dornică să pună capăt războiului cu Poarta, s-a declarat gata să accepte ca domn pe Radu şi să reia raporturile pe care acesta le stabilise cu sultanul. Este vorba despre marii boieri care, pornind de la interesele lor de mari proprietari de pămînturi, vedeau în Radu şi raporturile stabilite de acesta cu Imperiul otoman o soluţie prin care îşi puteau exercita mai departe rolul dominant în viaţa politică a ţării şi îşi puneau la adăpost întinsele lor domenii.

La început, Dan II a rezistat cu succes trupelor otomane care au încercat să-l repună în scaun pe Radu. În timpul acestor ciocniri — după cum susţine un izvor contemporan — Dan a obţinut mai multe victorii „făcînd mare măcel între duşmanii săi şi cîştigînd un mare triumf". Dar primind noi ajutoare, în mai 1426, Radu l-a înfrînt pe Dan şi l-a obligat să se retragă. A urmat un nou şir de lupte, Dan primind şi el ajutoare din partea lui Sigismund de Luxemburg, cu care încheiase un tratat de alianţă. În cele din urmă, în primăvara lui 1427, Dan a reuşit să reocupe tronul. Cu acest prilej, s-a pus la cale şi un nou proiect de expediţie la sudul Dunării, pentru alungarea otomanilor din Europa.

Din păcate, eforturile domnului român pe linia îndepărtării primejdiei otomane au fost îngreunate, în mare parte chiar anulate, de evoluţia raporturilor de forţe pe plan general sud-est european. În luna aprilie 1428 s-a declanşat o puternică criză politică în Serbia. După moartea despotului Ştefan Lazarovici (1389-1427), spre a împiedica pe otomani să cotropească această ţară, dar şi pentru a-şi întări propriile poziţii, Sigismund de Luxemburg a intrat cu oaste în Serbia. Domnul român l-a însoţit pe regele ungar, dar în lupta pe care au dat-o la Golubac, în 3 iunie 1428, otomanii au avut cîştig de cauză.

Din nou se crease o situaţie dificilă pentru Ţara Românească. În semn de represalii pentru ajutorul dat lui Sigismund, otomanii au intrat în ţară. În timpul luptei care s-a dat, Radu, pretendentul susţinut de Poartă, şi-a pierdut viaţa. Scăpat de rivalul său, dar convins că nu va putea rezista singur puternicei presiuni militare otomane, în cursul anului 1428 Dan II a încheiat pace cu Poarta. Este demn de reţinut faptul că domnul muntean a realizat acest pas făcînd abstracţie de alianţa pe care o avea cu regele ungar, subliniind, în acest fel, independenţa sa în cadrul raporturilor pe care le stabilise cu acesta.

Pacea din 1428 reprezintă un moment din cele mai importante în evoluţia raporturilor munteano-otomane. Ea consacra independenţa Ţării Româneşti, independenţă confirmată şi prin tratatul de pace încheiat în februarie 1429 între Sigismund de Luxemburg şi Imperiul otoman. Prin condiţiile sale, tratatul munteano-otoman din 1428 oglindea rolul însemnat jucat de Ţara Românească în cadrul frontului general antiotoman, rol obţinut prin strălucitele victorii militare şi acţiuni politice din timpul domniei lui Mircea şi al urmaşului său Dan II.

Faptele de arme şi iniţiativele diplomatice ale lui Dan II, dispărut în împrejurări necunoscute la începutul anului 1431, au creat condiţii prielnice pentru ca factorii politici din Ţara Românească să poată acţiona în vederea asigurării continuităţii vieţii statale la sud de Carpaţi, cu păstrarea prerogativelor fundamentale ale acesteia, factor extrem de important pentru evoluţia istorică ulterioară a poporului nostru. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1977.

ECOLOGIE ȘI ISTORIE ÎN VIAȚA POPORULUI ROMÂN

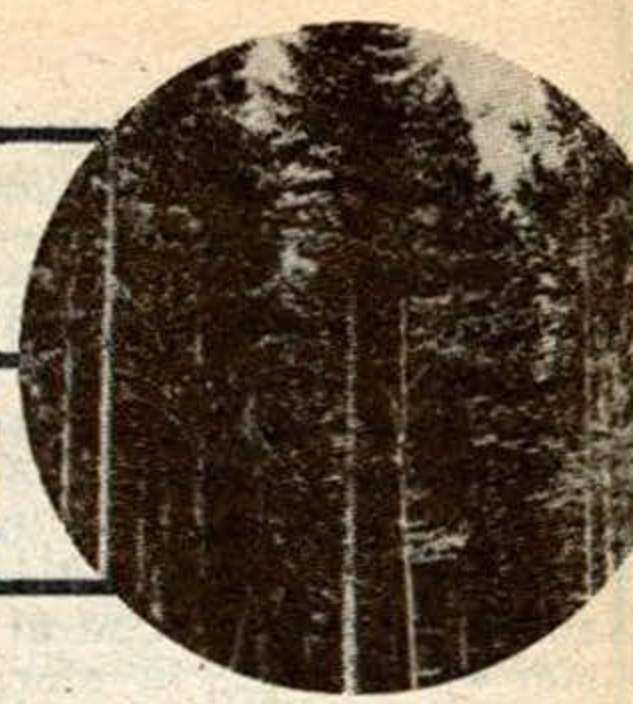

VIRGIL CĂNDEA

Arad: 4-7 iunie 1986. O reuniune științifică de interes național, cu participarea a sute de specialiști din cele mai diferite domenii ale științelor. A treia conferință de ecologie a adunat într-o amplă dezbatere biologi și economiști, silvicultori și chimiști, fizicieni și medici, apicultori și constructori, metalurgiști și hidrologi, istorici și geografi, agronomi și muzeografi. În plenul conferinței de ecologie s-au ținut o serie de referate generale: Ecologie și dezvoltare — **M. Florescu;** Orientări și perspective în cercetarea biologică — **N. Botnariuc, V. Soran, B. Stugren;** Realizări și perspective ale silviculturii ecologice românești — **V. Giurgiu;** Convergențe și contradicții între ecologie și agricultură și rolul modelator al sistemelor agricole naționale și regionale — **D. Teaci;** Sporirea însemnătății protecției mediului natural în condițiile creșterii economice de tip intensiv — **N.N. Constantinescu;** Ecologie și istorie în viața poporului român — **V. Cândea;** Bilanț și perspective în ocrotirea și conservarea naturii, a protecției mediului în județul Arad — **A. Ardelean, H. Truță.**

În seara zilei de 7 iunie, timp de cîteva ore, la Muzeul de istorie din Arad am avut bucuria să văd interesul a zeci și zeci de participanți la conferință pentru ineditul subiect: Ecologia și istoria. **De la evocarea multor fapte ale istoriei antice și pînă la evenimente foarte apropiate de noi în timp, au fost abordate diferite aspecte ale rolului mediului înconjurător în istoria universală și s-a exprimat unanima dorință de a se acorda atenție aspectelor intercondiționărilor ecologice în istorie. Răspunzînd acestui interes, revista noastră publică în acest număr contribuția de mai jos.**

C. P.

Nu există perioadă din trecutul nostru în care raportul dintre om și natură în viața poporului român să fie ignorat de știința istoriei, pentru că el nu putea fi nesocotit în efortul de înțelegere cauzală și circumstanțială a mecanismelor unor fenomene, în motivațiile unor succese militare sau economice. Am observat însă că, recunoscînd rolul mediului în evoluția poporului român, istoricii, dornici să clarifice gîndirea politică, arta militară, experiența diplomatică a înaintașilor în diferite momente ale evoluției lor, au așezat raportul cu natura, cunoașterea ei profundă și folosirea ei iscusită între factorii secundari ai proceselor studiate. Cu excepțiile pe care le vom evoca îndată, cercetătorii noștri n-au cultivat ceea ce am numi *ecologia istorică* — disciplină neomologată în ramurile științelor istorice de la noi și din care nu există deocamdată decît numele, și totuși ramură potențială a istoriei, întemeiată pe serioase argumente care pot sugera o tematică, un program, o metodologie proprie.

Există și o ecologie umană pe care dicționarul o definește drept „studiul relațiilor dintre fenomenele sociale și spațiile în care sînt cuprinse". Definiția deschide largi, generoase orizonturi cercetării științifice și permite variate considerații, de la raporturile individului sau societății cu „casa" lor (grecescul *oikos*), cuprinzătoare metaforă pentru ambientul uman în toate aspectele sale, și pînă la cunoscuta sentință a filozofului englez Francis Bacon (1561 - 1626): „Nu învingi natura decît ascultînd-o" *(Natura nisi parendo vincitur)*.

Înainte de a ilustra cu cîteva fapte legitimitatea unui asemenea demers spre cunoașterea trecutului național este necesar un efort de reconstituire a înfățișării țării noastre pînă în urmă cu trei-patru secole. O mai veche formulă economică („România — țară eminamente agricolă"), favorizată de marea dezvoltare a producției de cereale care făcuse din țara noastră grînarul Europei centrale în secolul XIX și la începutul veacului XX, îndeamnă către o imagine a teritoriului în care ogoarele ocupau un loc însemnat, dacă nu precumpănitor. Această imagine nu este însă exactă. În realitate, teritoriul românesc impresiona, pînă în urmă cu mai mult de un secol și jumătate, prin abundența pădurilor și nu întîmplător între cele mai vechi nume date ținuturilor noastre de către străini, numeroase sînt toponimele legate de pădure: „Syva blacorum et bissenorum" era denumită, într-un document

din 1224, o parte din sudul Transilvaniei; Teleormanul din Muntenia, ca și Deliormanul din Dobrogea erau numele date de către migratorii pecenego-cumani, apoi, de turci, unor zone intens împădurite din aceste provincii care justificau denumirea de „pădure nebună", adică „pădure absurdă". Pentru Codrul Vlăsiei s-a căutat, în afara originei din Vlah, Vlașka, și etimologia întemeiată pe cuvîntul slav les (= pădure, de unde v les = „în pădure"). Vom întîlni în continuare prezența pădurii în diferite perioade ale istoriei noastre și ale vieții locuitorilor pămînturilor românești.

Diminuarea pădurii în favoarea cîmpiilor defrișate pentru agricultură este un fenomen relativ recent. Cererea mereu crescîndă de grîne, îndeosebi după tratatul de la Adrianopol din 1829, care a introdus libertatea navigației și comerțului pe Dunăre și Marea Neagră, a modificat prin defrișări abuzive profilul ecologic al României. Istoria prefacerii înfățișării pămîntului românesc prin distrugerea progresivă și sălbatică a pădurilor poate forma obiectul unor cercetări laborioase și a fost abia schițată de academicianul Constantin C. Giurescu în cartea sa *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*. Din datele consemnate de regretatul istoric pentru perioada la care ne referim este suficient să menționăm că între 1837-1841, așadar în numai patru ani și numai în Moldova, pădurile au scăzut cu 34 000 hectare sau că, după un studiu, din 1943, al academicianului Emil Pop, „din 1920 pînă în 1935, în 16 ani, s-au tăiat aproximativ 1 280 000 ha, aproape 1/5 din întreg patrimoniul nostru păduros.

După aceste date, să ne întoarcem la viața înaintașilor de-acum două mii de ani.

Perfecta cunoaștere a naturii înconjurătoare și o experiență multimilenară de folosire a avantajelor și de respectare a exigențelor ei de către locuitorii Dacici, apoi ai țărilor române, le-a permis acestora menținerea unor armonioase raporturi ecologice, care explică fenomene economice, de civilizație, de cultură și chiar politice, greu de înțeles altfel în evoluția poporului român. Pădurea, ca furnizor de material de construcție (lemnul), alimente (vînatul și fructele pădurii), furaje, sau oferind chiar zone pentru culturi și locuințe, a avut un rol însemnat în economia noastră medievală. Țările române au fost, începînd din sec. XV, principalul furnizor de lemn de construcție pentru Europa de sud-est. După ocuparea zonei balcanice de către Imperiul otoman în plină expansiune, a urmat o distrugere sistematică a pădurilor din Bulgaria și Iugoslavia actuală, atît din nevoia de lemn de construcție, cît și pentru desființarea ascunzătorilor folosite de populația locală ostilă invadatorilor. În scurt timp, monopolul de fapt al lemnului de construcție l-au deținut țările române, care și-au păstrat individualitatea statală autonomă. În raporturile lor cu Imperiul otoman exportul de material lemnos prelucrat pentru construcții militare (fortificații, poduri, nave) a ocupat un loc permanent. Cît privește importanța lemnului în arhitectură și arta populară românească tradițională, de la casa țărănească și fortificația medievală, pînă la lăcașurile de cult sau construcțiile civile (poduri sau pavajele din orașe), cred că nu este cazul să insistăm. Adăugăm numai că abundența lemnului explică tradiția cîtorva meșteșuguri românești numite după produsele finite (buștenari, butucari, blidari, șindrilari, scăfari, dulgheri, cărbunari, dogari, cîrjelari, lopătari, legănari, podari, putinari, rotari, teslari etc.).

Vînatul a reprezentat de asemenea nu numai o sursă importantă de alimentație a populației, dar și una la fel de însemnată pentru export, fie el obligat (tribut), fie în cadrul schimburilor economice. Bourul, ursul, mistrețul, lupul, cerbul carpatin și cel lopătar, căprioara, rîsul sau păsări ca ierunca, șoimul, cocoșul de munte și cel de mesteacăn erau deopotrivă vînat care stabilise faima țărilor noastre și nu e întîmplător faptul că în tributul către Poarta otomană, încă de la început (secolul XV), intra la loc de frunte contribuția anuală de 40 șoimi dresați pentru vînătoare. De adăugat vînatul de cîmpie sau luncă (iepurele, vulpea, dropia, potîrnichea, rața și gîsca sălbatică etc.), apoi lostrița, păstrăvul, sturionul, scrumbia de Dunăre și alte varietăți de pește, atît de abundente încît formau obiectul unor activități, dări și schimburi statornice. Este semnificativ faptul că la începutul sec. XVI vînatul unor animale scumpe era încă îngăduit iobagilor din Transilvania, ceea ce demonstrează abundența animalelor rare.

În sfîrșit, fructele pădurii, relativ puțin folosite azi, dețineau, de asemenea, un loc important atît în alimentație cît și în farmacopeea populară: fragii, zmeura, murele, afinele, coacăzele de munte, coarnele, măceșele, nucile, alunele și castanele, burcții și ciupercile, pe lîngă alte produse ca rășina, iasca, furajele. Recenta atenție pentru farmacopeea populară bazată pe plantele medicinale a repus în circuitul cercetării și folosirii largi o parte a fructelor pădurii, dar evident, și în acest domeniu, ar fi multe de făcut pentru recuperarea unei experiențe milenare a poporului nostru.

Cercetările din ultimele decenii privitoare la geografia istorică a țării noastre au dat rezultate care, corborate și cu alte date documentare importante, au contribuit în mod esențial la înlăturarea clișeului pseudo-științific al așa-zisului „mileniu întunecat" din istoria poporului român. Numărul relativ mic (sau aparent astfel din cauza insuficienței cercetărilor) de mențiuni în izvoare narative, documente și inscripții despre înaintașii noștri, de la retragerea administrației și armatei române la sud

de Dunăre (271) pînă la afirmarea politică şi militară a formaţiilor de stat româneşti (secolul XI-XIII), a dus fie la teoria absurdă a unui vacuum multisecular de populaţie autohtonă în cuprinsul Daciei, fie la o altă teorie, la fel de gratuită, a „anistorismului" poporului nostru. În realitate, descoperiri ulterioare afirmării sau lansării acestor false teorii au risipit în bună măsură întunericul care persista în tratatele de istorie europeană redactate în sec. XVIII şi XIX asupra românilor în primul mileniu, *demonstrînd nu numai prezenţa lor, dar şi un rol activ, atît în Dacia cît şi în sudul Dunării, pe plan politic, militar, dar şi ca viaţă economică în toată această perioadă*. Contribuţia ştiinţifică principală în ce priveşte reconstituirea trecutului românesc în primul mileniu a adus-o, pînă în prezent, Constantin C. Giurescu prin sintezele sale privitoare la istoria pădurii, viticulturii, pescuitului, ştiinţei şi tehnicii populare şi am avut prilejul, în volumul omagial consacrat marelui istoric român de către Universitatea Boulder (Colorado), 1982, să înfăţişăm tot ce datorăm regretatului cărturar prin noile sale demersuri de investigare a trecutului naţional.

Perspectiva de ecologie istorică a permis astfel înţelegerea mecanismelor şi situaţiilor întinsei perioade de coabitare forţată a daco-romanilor, străromânilor şi românilor cu populaţiile migratoare, coabitare despre care au circulat mult timp imagini false. Potrivit lor, secol după secol, Dacia ar fi fost ocupată succesiv de valuri de goţi, huni, gepizi, avari, bulgari, slavi, unguri, cumani, pecenegi, mongoli, aşa încît ne puteam, pe bună dreptate, întreba cum au supravieţuit autohtonii sub atîtea dominaţii devastatoare ale unor populaţii războinice, consumatoare, dar foarte puţin producătoare, obişnuite cu forme de viaţă în totală discordanţă cu acelea ale sedentarilor din spaţiul ponto-danubiano-carpatic. În realitate, aceste invazii, cu grijă consemnate în cronicile vechi, obişnuite să trateze mai ales faptele de violenţă iar nu cele de civilizaţie şi construcţie paşnică, au fost mai puţin dramatice decît s-a crezut, *deoarece: numărul noilor veniţi era totdeauna inferior masei populaţiei băştinaşe (estimată în secolul III e.n. la circa un milion de oameni); teritoriul daco-roman, apoi românesc era accesibil migratorilor numai pe văile apelor şi în zonele de cîmpie, întinsele părţi muntoase şi păduroase fiind evitate, ca inospitaliere sau primejdioase; noii veniţi aveau stringentă nevoie de autohtonii producători şi cunoscători ai teritoriului, aşadar erau obligaţi să ajungă la conviefuire paşnică şi forme de colaborare cu aceştia*. Academicianului Constantin C. Giurescu i se datorează această nouă formulă: „Nu retragerea la munte, ci retragerea la pădure", care a format tema discursului său de recepţie ca membru al Academiei R.S. România: *Românii în mileniul migraţiilor*.

Aceleaşi contribuţii privind raporturile omnatură pe teritoriul nostru au dat răspuns unor fapte de istorie militară controversate sau insuficient înţelese, şi anume, rezistenţa românilor faţă de expansiunea otomană, care nimicise atîtea state din Europa de sud-est şi centrală în sec. XIV-XVII (de la bizantini, bulgari, sîrbi, albanezi, pînă la unguri şi ucraineeni), victoriile răsunătoare ale armatelor româneşti inferioare numeric, din sec. XV-XVI, împotriva celei mai puternice forţe militare cunoscute în evul-mediu european, aceea otomană. Considerafiilor mai vechi de istorie militară ale generalului Radu Rosetti li s-au adăugat o serie de izvoare recent puse în valoare — cronicile otomane — care sînt unanime în relatările unor bătălii memorabile ca acelea de la Podul Înalt (1475), Călugăreni (1595) etc.: victoriile româneşti au fost obţinute nu prin superioritatea efectivelor, nu prin slăbiciunea armatelor otomane, ci exclusiv printr-o strategie ce ţineaşi de excelenta cunoaştere şi exploatare a terenului (păduri, munţi, mlaştini, cursuri de apă) de către conducătorii de oaste români. Am putea adăuga, de altfel, menţiuni mult mai vechi în legătură cu această superioritate românească provenită din perfecta familiarizare cu mediul natural. Încă din 1094 Ana Comnena, izvor bizantin de prim ordin, menţiona că pentru a traversa Munţii Balcani şi a ataca pe bizantini, cumanii au avut nevoie de ajutorul românilor care cunoşteau drumurile prin păduri. Victoria de la Posada din 1330 a lui Basarab I Întemeietorul împotriva armatei lui Carol Robert, regele Ungariei, a fost datorată iscusitei folosiri a muntelui şi pădurii, ca şi biruinţa de la Rovine a marelui Mircea, unde cunoaşterea terenului a făcut parte din strategia domnului muntean, sau cea a lui Ştefan cel Mare asupra craiului Ioan Albert al Poloniei în Codrii Cosminului (1497), ca şi atîtea alte măreţe fapte de arme din trecutul românesc.

În sfîrşit, mediul natural şi buna lui folosire economică şi militară intră ca factor determinant al unui fenomen politic de extraordinară importanţă nu numai în istoria românilor, dar şi a întregii Europe de sud-est în sec. XV - XIX: statutul de autonomie politică acceptat de Imperiul otoman în relaţiile cu ţările române. După cum se ştie, potrivit nu numai unui program politic şi militar, dar şi unei prescripţii religioase imperative, „războiul sfînt" de expansiune în Europa, dus cu perseverenţă de sultani încă din sec. XIII (aşa-numitul *djihad*), a avut ca efect înrobirea progresivă a tuturor statelor din Peninsula Balcanică (sec. XIV-XV), a celei mai mari părţi din Ungaria (după 1526), ca şi a zonei de vest a Ucrainei (la sfîrşitul sec. XVII). A fost mult discutată problema: pentru ce nu au ocupat otomanii şi ţările române? Ce raţiuni majore au determinat acceptarea statutului de autonomie al acestor ţări, în virtutea căruia otomanii nu puteau întreţine garnizoane şi construi moschei, nu puteau instala administraţie proprie, deţine proprietăţi imobiliare sau aplica aşa-numitul „tribut al sîngelui" (ridicarea de copii pentru convertirea la islam şi înrolarea lor în trupele de elită ale armatei otomane, corpurile ienicerilor şi spahiilor)? Studiile lui C. Giurescu (primul din cei trei istorici cu acest

(Continuare în p. 42)

1631: O CHARTĂ A LIBERTĂŢILOR

RADU ECONOMU

În primul tom al Magazinului istoric pentru Dacia, **care a apărut la Bucureşti în 1845, sub redacţia lui N. Bălcescu şi A.T. Laurian[1], a fost publicată şi copia unui hrisov emis la 23 iulie 1631 de cancelaria lui Leon vodă Tomşa, domn al Ţării Româneşti (1629-1632). În 1862, Cezar Boliiac a reluat acest document în lucrarea sa** Mănăstirile din România (mănăstirile închinate); **în 1894, în revista** Arhiva **nr. 5 a văzut lumina tiparului un alt document cu text foarte asemănător, mai complet însă şi purtînd altă dată, 15 iulie 1631.**

Acest din urmă document a fost descoperit în 1886. Publicîndu-l, V.A. Urechiă a crezut că cel apărut în Magazin istoric pentru Dacia **nu era original. În realitate, este vorba de ...unui şi acelaşi hrisov, emis la 15 iulie 1631, textul dat publicităţii de Bălcescu şi Laurian fiind o copie fragmentară, executată pentru uzul clericilor din cuprinsul episcopiei Buzăului, de un diac neexperimentat, diac care fie a trecut greşit data emiterii hrisovului, fie s-a referit la ziua în care l-a transcris!**

Faptul că documentul a fost copiat la un interval atît de scurt de la emitere înseamnă că a avut o semnificaţie aparte în epocă. Caracterul deosebit al hrisovului reiese, în primul rînd, din aspectul său. Originalul (aflat în prezent la Arhivele statului) este scris pe o foaie de pergament (57 × 31 cm) şi poartă o pecete domnească de zece centimetri în diametru, ce s-a păstrat intactă. Pecetea este legată de pergament cu un şnur de mătase multicoloră (roşie, galbenă, albastră, albă şi verde). Hrisovul a fost scris de grămăticul român Stoica, ce era şi un bun cunoscător al slavonei.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1969; 9/1982.

În imagini: document din vremea lui Leon vodă (facsimil); miniatură de pe un hrisov reprezentînd justiţia.

Adunarea generală a ţării

Înainte de a intra în detalii privind conţinutul documentului, se impun cîteva precizări în legătură cu perioada în care a fost emis. Politica dusă de Leon vodă care, imediat după înscăunare, s-a înconjurat de unii străini şi a pus noi biruri pentru a-şi plăti cămătarii care îl ajutaseră să obţină tronul, a creat mari nemulţumiri în ţară, în special în rîndul boierilor de peste Olt, între care se număra şi aga Matei din Brîncoveni, viitorul domn Matei Basarab (1632-1654)[2]. Împreună cu alţi boieri (între ei şi Aslan, grec de origine — dovadă deci că nu apartenenţa etnică era motivul decisiv al opoziţiei faţă de domn), aga Matei a fugit în Transilvania, la principele Gheorghe Rákóczi I (1630-

1648), cu sprijinul căruia refugiaţii au organizat o acţiune pentru răsturnarea lui Leon vodă.

În această conjunctură a nemulţumirilor interne şi sub presiunea ostilităţii boicrilor răzvrătiţi de peste hotare, Leon Tomşa a dat hrisovul din 15 iulie 1631. Înainte însă de emiterea actului, pentru a obţine acordul boierilor şi al altor categorii sociale ale ţării, domnul a convocat *adunarea generală a ţării*, care a luat în discuţie şi a adoptat măsurile stabilite prin hrisov. La adunare a participat, cum se spune chiar în document, „toată ţara" - în realitate boierii mari şi mici, mazilii (boierii de ţară, scoşi din slujbe), roşii (corpul de cavalerie) şi slujitorii domneşti.

O asemenea adunare binecunoscută în dreptul feudal — nu trebuie confundată cu Sfatul domnesc. Sub diferite denumiri, ea apare atît în Apus cît şi în Răsărit, constituind un fenomen general european. În Franţa se numea *Statele generale*, în Spania — *Cortesurile*, în Imperiul germanic *Reichstagul*, în Anglia — *Camera Comunelor şi a Lorzilor*, în Polonia — *Seimul*, iar în Rusia — *Zemski Sobor*. Iniţial, astfel de adunări aveau atribuţii judiciare. Ulterior, competenţa lor s-a extins şi asupra problemelor de ordin militar şi fiscal, iar în unele ţări a căpătat un caracter politic, cu rol în alegerea suveranului.

În ţările române, adunările generale sînt atestate încă din sec. XV. Domnitori ca Ştefan cel Mare, Bogdan III, Radu de la Afumaţi şi Petru Cercel au fost aleşi de asemenea în adunări generale ale ţării. Ele s-au întrunit şi în momente de grea cumpănă, atunci cînd trebuia adoptată o decizie care să întrunească adeziunea poporului: în 1572 şi în 1594, de pildă, înainte de a iniţia acţiunile lor de împotrivire faţă de stăpînirea otomană, Ion vodă[1] şi, respectiv, Mihai Viteazul au convocat adunările generale ale ţării. Reforma lui Miron vodă Barnovschi[2] din 1628 a fost supusă, de asemenea, aprobării ţării.

Leon vodă, dorind să-şi consolideze domnia şi să-şi întărească autoritatea, a recurs şi el la adunarea generală, care prin acordul său urma să dea mai multă „credinţă" măsurilor de „pacificare" ce voia să le ia prin hrisovul amintit. Documentul reglementa, între altele, regimul străinilor, modul de stabilire a dărilor, obligaţiile şi scutirile fiscale, organizarea judiciară, aspecte de drept civil şi penal; el cuprindea şi unele reglementări în domeniul organizării bisericeşti.

Foarte interesantă este „expunerea de motive" din fruntea hrisovului. Domnul recunoştea că „sărăcia şi pustiirea ţării" se datoran „unor lucruri şi obiceiuri rele ce au fost aduse de oameni străini domniei mele, care obiceiuri nimenea nu le-a mai putut obişnui". Cauzele vin de la străinii „care amestecă domniile şi vînd ţara fără milă şi o precupesc [negociază] pe camete asuprite şi dacă vin aici în ţară şi nu socotesc să umble după obiceiul ţării, ci strică toate lucrurile bune şi adaugă legi rele şi asupritoare şi alte slujbe... ca să-şi plătească ei cametele lor şi să-şi îmbogăţească casele lor". Aceşti străini, se arată în continuare, îl fac nepopular pe domn „înstrăinînd pe oamenii ţării de domnia mea".

Orice judecată după pravilă

Pentru eliminarea acestor stări de lucruri, Leon vodă — cu acordul adunării generale a ţării — hotăra scoaterea din ţară a „grecilor", socotiţi ca „neprieteni". Măsura apare astfel ca o consecinţă firească a atitudinii acestora faţă de interesele naţionale şi un mijloc de „apărare" a locuitorilor autohtoni.

Trebuie să subliniem, în acelaşi timp, că nu era vorba de o hotărîre cu caracter xenofob, căci grecii însuraţi cu românce, care „trag la nevoia ţării" sau „sînt una cu ţara", nu erau afectaţi de decizia adoptată. Chiar şi grecii care nu erau căsătoriţi, dar aveau moşii în ţară şi se înscriau în cetele ţării, puteau rămîne în principat. Doar cînd se înstrăinează de ţară, „amestecă" domnia ori săvîrşesc acte defăimătoare pentru ţară, atunci — străinii, la fel ca şi românii ce comit asemenea fapte - se fac vinovaţi de hiclenie.

În domeniul obligaţiilor şi scutirilor fiscale, hrisovul hotăra ca de la stările reprezentate în adunarea generală să nu se mai perceapă oieritul, dijma din stupi, gorştina de la porci şi vinăriciul. Se revenea, aşadar, la vechile obiceiuri, la „pacea cum a fost de veac". Se reglementau şi dările roşilor şi logofeţilor domneşti, ce urmau a-şi plăti birul de două ori pe an.

O serie de măsuri se refereau, cum am mai arătat, la justiţie. Hrisovul stabilea că nici un om — *generalitatea măsurii pentru toate stările sociale e evidentă!* — nu poate fi omorît fără a fi judecat. Vinovăţia trebuia dovedită în mod public, iar execuţia să fie hotărîtă numai dacă legea îl „ajunge", adică numai dacă pentru o atare vină legea prevedea pedeapsa capitală. Totodată, pentru restabilirea încrederii în justiţie erau înfierate abuzurile şi mita, prevăzîndu-se că orice judecată trebuia să se facă după pravilă.

Domnul îşi dădea lui însuşi interdicţia de a mai asculta „închinăciunile pizmaşilor", adică acele delaţiuni neîntemeiate prin care se adncean la domnie „gloabe" (amenzi).

Se prevedea desfiinţarea „prădalicei" — acea instituţie feudală potrivit căreia moşiile celor fără urmaşi în linie masculină reveneau domniei — hrisovul precizînd că averile trebuiau să rămînă fie rudelor de sînge, deci şi pe linie feminină, fie persoanelor indicate prin testament.

În domeniul vieţii eclesiastice, alegerea mitropolitului, a episcopilor şi a egumenilor urma să se facă de către „sobor" *în ţară*, pentru a se curma repetatele intervenţii ale patriarhului din Constantinopol.

Apreciat de istoricii noştri fie ca „o abilitate tactică din partea domnului" (A.D. Xenopol), o „încercare de atragere a sprijinului boierimii şi a

(Continuare în p. 12)

[1] [2] *Magazin istoric*, nr. 7 /1974: [illegible]

„DE NEAM ŞI DE LIMBĂ VALAHĂ"

NICOLAE CIACHIR

În luna septembrie 1985 am avut prilejul să fac unele cercetări în Biblioteca Academiei de ştiinţe din Belgrad, ocazie cu care am parcurs una din raritătile bibliofile ale Instituţiei menţionate, lucrarea Znamenitji degageai novje Srbske istorije *(Evenimentele importante ale istoriei moderne a Serbiei), tipărită în anul 1838 în tipografia prinţului Miloş Obrenovici.*

Autorul acestei istorii în versuri şi proză a Serbiei moderne a fost cunoscutul om de cultură Gherasim Gheorghevič (1779-1839), egumen al mănăstirii Studenica, apoi episcop de Sabac, unul din colaboratorii apropiaţi ai lui Miloş Obrenovici, creator al Serbiei (1815-1839, 1858-1860), conducător al răscoalei antiotomane din 1815, întemeietor al dinastiei sîrbe. Aîături de fratii prinţului şi de mitropolitul Serbiei, Gheorghevič a jucat un rol politic important în viaţa acestui stat în deceniul patru al sec. XIX.

Lucrarea cuprinde trei părţi, scrise eşalonat în anii 1813, 1829 şi 1838 şi relatează lupta sîrbilor şi a altor popoare balcanice (greci, bulgari, vlahi) pentru scuturarea jugului otoman; ultima parte, în care se fac referiri la o serie de cărturari sîrbi, cuprinde şi informaţii din viaţa proprie. Din aceste referiri aflăm că Gherasim Gheorghievič era român de origine: „Sînt născut la Vidin. Bunicul meu şi rudele mamei mele erau din pămîntul Valahiei, de neam şi de limbă curat valahă. Tatăl meu, Gheorghe, din Vidin, era tot român, iar bunicul meu după tată s-a născut la Cluperceni".

Cercetînd harta alcătuită în anul 1835, identificăm trei localităţi cu acest nume: una în Gorj şi două în Mehedinţi, judeţ care, la acea dată, se întindea mult spre răsărit, pînă aproape de Craiova.

Lucrarea lui Gheorghevič cuprinde şi alte informaţii despre originea sa română: „Mama mea — notează el — care m-a născut şi care m-a purtat la sîn, era tot valahă şi se chema Anuţa [sublinierea lui Gherasim Gheorghevič] şi nu ştia altă limbă decît a ei, adică vorbirea valahă".

O limbă pe care o cunoştea şi o vorbea şi Gherasim Gheorghevič, căci, iată — surpriza cea mare pe care ne-o oferă această carte — la subsolul paginilor 57-59 din amintita lucrare redactată în limba sîrbă se află un text scris în româneşte (la 22 ianuarie 1828), pe care îl redăm în continuare, integral, datorită frumuseţii limbii: „Fost-am pe drum la marginea satului Vlaşki Dol, aci am întîlnit pe doi oameni cu carul, unul cu capul gol şi, se vedea, cu faţa bătrînă. Eu am zis sîrbeşte: «Dobra koba strice», el tăcînd voi să mă treacă, eu, deodată, am zis românește: «bună calea neaică»; lui păru bine şi răspunse românește: «mulţumesc Dumitale părinte». Eu l-am întrebat pe el, «cine-ţ este în car». Eară lui părură, am stătut cîtva, din ochii lui plea lacrimi şi răspunse: «mi fiul meu, este părinte şi acum la Pozarevac, la bătaie, s-a împuşcat şi l-am loat cu caru, să-l aduc acasă, şi pe cale se despărţi cu sufletul; pe el, unu, l-am avut, rămăsei şi fără de el, vai de mine păcătosul». Lacrimile lui plcă şi cu mine vorbea, eu vorbind cu el, o ţîră să-l veselesc; am zis lui:

«Nu aşa neaică, să nu-ţi pară rău, atîta că el n-au perit la haţie, nici la haiducie, numai au fost cu vitejii, şi la vitejie au pierit şi au vărsat sîngele lui pentru dreptate şi pentru neamul lui, şi pentru viaţa noastră creştinească; [în] neamul lui lui [va] rămîne numele slăvit şi sufletu lui, la lumea aceea în cerîu cu îngeri se va veseli. Aşa e fraţeşi creştine».

El răspunsă mie şi zisă: «Dumnezeu să-ţi dea părinte, mulţumim de cuvîntul şi de vorbele Voastre»; eu zisei lui «cu noroc calea să vă fie neaică». Mai pe urmă el răspunse «şi Domniei tale să dea Dumnezeu părinte»".

Descoperirea din Biblioteca Academiei de ştiinţe din Belgrad se adaugă altor mărturii privind prezenţe româneşti în cultura ţării vecine. Cu ani în urmă am depistat tot aici o scrisoare (doc. nr. 4886) a cunoscutului balcanolog Constantin Jirecek (1854-1918) — considerat de origine cehă în toate marile enciclopedii ale lumii. În scrisoarea amintită savantul arăta că îşi are obîrşia într-o familie de vlahi de pe coasta Dalmaţiei. Aşa se şi explică interesul deosebit al lui Jirecek faţă de vlahii din Dalmaţia şi publicarea cunoscutului studiu Die Rumänen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters *(Românii din oraşele dalmaţiene în evul de mijloc).*

În vechile izvoare sîrbeşti (şi nu numai în ele) se află şi alte importante ştiri despre români şi despre vlahii sud-dunăreni, care n-au fost fructificate în deplină măsură de istoriografia noastră. În Letopis Popa Dukljanina, *de pildă, alcătuit în sec. XII, se vorbeşte de „cei 170 vlahi din judeţia lui Radul" în legătură cu un document dat de marele jupan Ştefan Nemanja în anul 1198. Într-o danie către mănăstirea Dobrinjie din anul 1321 se vorbeşte de „zemlje ke se sovu vlaske" (pămînturile care se numesc vlahe). De asemenea în codicele de legi ale regelui Ştefan Duşan elaborat între 1349 şi 1354 trei articole (32, 77 şi 82) se referă la vlahi. Un „vlah Stanciu" e menţionat într-un document din 1419, iar* Legea vlahică, *pravilă alcătuită la 18 martie 1436 de banul croat Hanž Frankopan, cuprinde 23 articole de semnificaţie reală pentru reconstituirea vechilor norme juridice din societatea românească. Amprente adînci de istorie şi spiritualitate românească ce se cer cunoscute şi valorificate în măsură cît mai largă.* ■

Septembrie 1939:

OSPITALITATE ROMÂNEASCĂ REFUGIAŢILOR POLONEZI

Dr. MILICĂ MOLDOVEANU

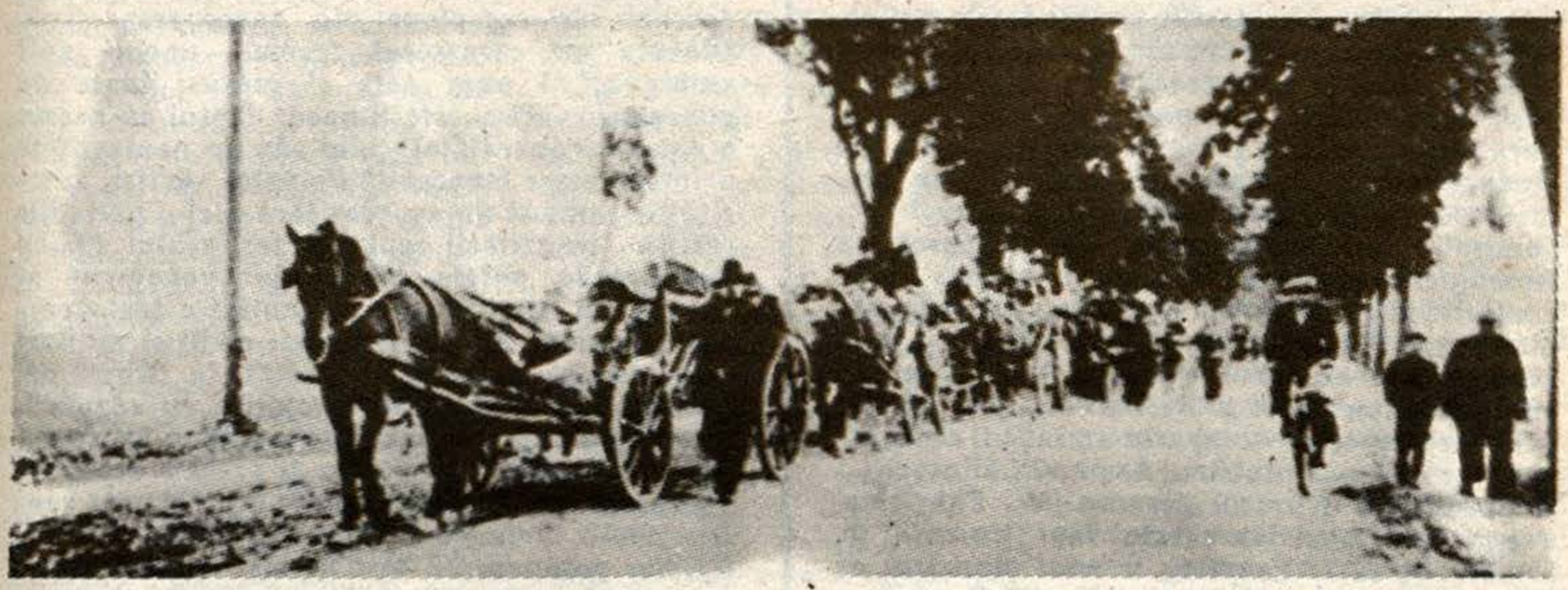

1 septembrie 1939, ora 4.45. Fără declaraţie de război, trupele celui de-al III-lea Reich au invadat pe mai multe direcţii teritoriul Poloniei. Agresiunea urma unui şir de presiuni şi acte de violenţă ale Germaniei hitleriste ce duseseră, rînd pe rînd, la înăbuşirea Republicii spaniole, la Anschluss, la dezmembrarea statului cehoslovac. Ameninţat el însuşi de politica expansionistă a Germaniei hitleriste, poporul român, partidul comunist — forţa politică cea mai clarvăzătoare din ţara noastră — au demascat cu hotărîre acţiunile agresive ale hitlerişti1or. În lungul şir de acţiuni desfăşurate în perioada premergătoare celei de-a doua conflagraţii mondiale, expresia cea mai viguroasă a acestei atitudini antifasciste, antirăzboinice a constituit-o marea demonstraţie din Capitală de la 1 Mai 1939, în a cărei organizare şi desfăşurare un rol determinant l-au avut tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi tovarăşa Elena Petrescu-Ceauşescu — cea mai mare demonstraţie din Europa acelui an îndreptată împotriva hitlerismului, un semnal pe care România l-a adresat Europei, opiniei publice mondiale pentru unirea eforturilor în vederea împiedicării războiului.

Consecvent acestei atitudini, poporul român a privit cu înalte sentimente de solidaritate lupta poporului polonez, vecin şi prieten, pentru apărarea independenţei şi libertăţii patriei sale. „Poporul polonez — se arăta într-un manifest editat şi răspîndit în ziua de 2 septembrie, de către Partidul Comunist Român — este victima celei mai sălbatice agresiuni... Războiul cel mai crîncen ameninţă aruncarea omenirii în barbaria fascistă". Şase zile mai tîrziu, ziarul Scînteia publica articolul intitulat Pentru apărarea Poloniei, în care se arăta: „Comuniştii români înfierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler contra poporului polonez şi vor lupta în fruntea poporului lor contra Germaniei fasciste şi hitleriste". Alături de comunişti s-au pronunţat şi celelalte forţe democratice. Revista Lumea nouă, din 3 septembrie arăta că „problema ce se pune azi tuturor nu este cea a Danzigului [Gdanskului]... ci una şi mai gravă: a hegemoniei economice şi politice a imperialismului german... Înapoia Danzigului stă Polonia şi independenţa ei teritorială şi politică, iar înapoia Poloniei stau celelalte state mai mici din centrul şi sudul Europei". În acelaşi spirit de solidaritate, ziarul Iaşul, din 3 septembrie, ţinea să precizeze că „poporul polonez se apără. Şi ceea ce apără ei sînt înseşi condiţiile existenţei lui ca naţiune: integritatea, suveranitatea şi demnitatea naţională".

Manifestările de solidaritate ale poporului nostru cu lupta dreaptă a poporului polonez, împotriva atacului mîrşav al Germaniei naziste, au îmbrăcat forme multiple, de la soli-

In imagine: la mijlocul lunii septembrie 1939, începe exodul populaţiei civile poloneze, în urma agresiunii hitleriste.

daritatea manifestată prin intermediul presei democratice, pînă la sprijinul direct acordat de populaţie şi autorităţi zecilor de mii de polonezi, civili şi militari, care s-au refugiat pe pămîntul ospitalier al României. Referindu-se la sentimentele poporului nostru, scriitorul Cezar Petrescu releva în articolul intitulat Omenie, ospitalitate, neutralitate, publicat în ziarul România: „Ospitalitatea e în firea noastră. Răspunzînd unei sacre datorii de umanitate, care depăşeşte liniile hotarelor şi fruntariilor, limanul de omenie la noi l-au căutat şi l-au cerut cei dintîi crunt loviţi ai războiului. Statui, care ne exprimă în această realitate sufletească a noastră, adînc străbătută de omenie, a fost încă o dată, prin măsurile pe care le-a luat, în sentimentul general al poporului român".

În acele momente deosebit de grave, guvernul român şi-a stabilit coordonatele activităţii sale în funcţie de sentimentele generale ale poporului şi cu preocuparea evidentă de a găsi soluţiile cele mai potrivite pentru a asigura independenţa şi suveranitatea ţării. În ciuda situaţiei deosebit de complexe, în primele zile ale războiului, exprimînd „aprecierea, admiraţia şi bunăvoinţa prietenească a României", guvernul român a permis, prin porturile şi pe teritoriul său, tranzitul de armament spre Polonia, ceea ce a determinat, cum raporta ambasadorul polonez la Bucureşti, energica intervenţie a Berlinului. „Am vizitat azi [3 septembrie] — raporta amintitul ambasador — pe primul ministru [Armand Călinescu]... A amintit că trimisul german [W. Fabricius] a protestat împotriva acestui fapt [tranzitul de armament către Polonia]. Primul ministru, ca răspuns, i-a declarat, în scopul evitării oricăror dubii, că România este hotărîtă să acorde Poloniei tranzitul în prezent şi în viitor. I-am exprimat României mulţumirile sincere pentru loialitate".

În aceeaşi zi de 3 septembrie 1939, ministrul de externe polonez telegrafia ambasadorului de la Bucureşti, Roger Raczynski, rugîndu-l să transmită „primului ministru şi ministrului de externe mulţumirile guvernului polonez pentru atitudinea luată, atitudine care nu va rămîne fără influenţă asupra relaţiilor reciproce viitoare".

La 4 septembrie 1939, un comunicat al Consiliului de Miniştri român anunţa că „în ce priveşte politica externă, sîntem hotărîţi a păstra mai departe atitudinea paşnică de pînă acum, urmărind buna înţelegere cu toţi vecinii ţării". Două zile mai tîrziu, Consiliul de coroană ţinut la Palat sub preşedinţia regelui dădea publicităţii Comunicatul nr. 58 al cărui punct 3 avea următorul conţinut: „Consiliul, în unanimitate, a hotărît observarea strictă a regulelor neutralităţii stabilite prin convenţiunile internaţionale faţă de beligeranţii din actualul conflict".

De la această dată şi pînă în ziua capitulării Poloniei, guvernul ţării — dînd curs sentimentelor de solidaritate ale poporului român — a depus toate eforturile pentru a sprijini pe diferite căi guvernul şi poporul polonez, fiind permanent preocupat însă de a nu oferi Germaniei naziste posibilitatea de a-şi pune în practică repetatele sale ameninţări, inclusiv invazia militară a României, sub pretextul că acţiunile ei depăşesc condiţiile neutralităţii. Ca atare, relaţiile româno-polone — extrem de bogate — în perioada izbucnirii celui de-al doilea război mondial nu pot fi înţelese corect decît în contextul situaţiei internaţionale deosebit de complexe din epoca respectivă. Dincolo de caracterul formal, uneori volit ambiguu, al unor acte şi măsuri luate de guvernul român, este limpede faptul că acesta a dat permanent statutului său de neutralitate o interpretare favorabilă Poloniei. Astfel, autorităţile române au acordat fără nici o pretenţie sprijin tranzitării rapide a tezaurului Băncii Poloniei în pofida protestului vehement al Germaniei. Un sprijin substanţial a fost acordat zecilor de mii de refugiaţi civili şi militari care au trecut sau au rămas în România. Concomitent cu alocaţiile plătite cu regularitate refugiaţilor, autorităţile române au sprijinit de la început activitatea de presă a acestora, precum şi cea de organizare de şcoli şi licee pentru copiii polonezi. Numeroşi absolvenţi ai liceelor poloneze au fost admişi în învăţămîntul superior din România. Condiţiile şi tratamentul de care s-au bucurat persoanele civile, militarii şi oficialităţile poloneze care s-au refugiat în România[1], grija de a evita căderea lor în mîinile cotropitorilor nazişti ilustrează din plin atitudinea atentă, binevoitoare a guvernului român. Tocmai din această cauză par surprinzătoare formulări şi aprecieri cuprinse în studii, articole şi memorii datorate unor autori polonezi, apărute atît în Polonia cît şi în Occident, formulări ce lasă dubii şi nedumeriri în legătură cu atitudinea guvernului român în acele zile tragice pentru soarta poporului polonez şi a tuturor popoarelor ameninţate de agresiunea hitleristă. Rememorăm, pe bază de documente de arhivă şi mărturii de epocă, necunoscute sau mai puţin cunoscute cititorului român, contextul în care s-au desfăşurat relaţiile româno-polone în perioada menţionată şi factorii care le-au influenţat.

M. Şt.

Berlinul ameninţă

În ziua de 9 septembrie, cînd guvernul şi preşedintele Poloniei se aflau refugiaţi aproape de graniţa cu România şi numeroşi locuitori din regiunile Wolyniei şi Podoliei, în căruţe, maşini şi pe jos, începuseră a se îndrepta spre aceeaşi zonă, intuind că guvernul polonez intenţiona să părăsească teritoriul naţional, Ernst Weizsäcker, secretar de stat la Ministerul de externe din Berlin, a adresat un avertisment sever tuturor guvernelor statelor vecine cu Polonia, în sensul de a respinge eventuala cerere de azil din partea autorităţilor poloneze. „Vă rog să comunicaţi guvernului din Bucureşti — preciza telegrama primită de ministrul Germaniei în capitala României, W. Fa-

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1974, 4/1977, 12/1979 şi 9/1984.

bricius, în ziua de 9 septembrie — că noi privim acordarea de azil guvernului polonez ca un act care contravine întru totul neutralității. *Dacă guvernul polonez vrea să-și părăsească țara acum, el nu se poate stabili într-o țară neutră* [s.n.]".

A doua zi, 10 septembrie, acest avertisment a fost adus la cunoștința premierului român Armand Călinescu de către W. Fabricius, la întrevederea respectivă fiind prezent și ministrul de externe, Gr. Gafencu. De altfel, a doua zi Gafencu a mai avut o întrevedere cu Fabricius, căruia i-a dat un răspuns liniștitor, precizînd că „pînă în acel moment nu primise nici un demers din partea polonă". Gafencu i-a repetat apoi — cum raporta însuși Fabricius — „principiile referitoare la tratarea refugiaților din Polonia. Armata poloneză va fi dezarmată și internată în interiorul țării. Membrilor guvernului li se interzice orice fel de activitate, de asemenea li se interzice folosirea legăturilor prin radio și telefon cu străinătatea".

În 12 septembrie, Joachim von Ribbentrop a trimis o telegramă lui Fabricius în care afirma că „toate semnele... arată că resturile armatei poloneze, guvernul polonez și conducerea supremă a armatei poloneze intenționează trecerea în România". Ministrul de externe nazist afirma că declarațiile ministrului de externe Gafencu „nu mulțumesc pe deplin cerințele noastre" și solicita lui Fabricius să acționeze în așa fel încît guvernul român „să nu primească guvernul polonez și conducerea supremă a armatei poloneze", să închidă granițele, să dezarmeze și să interneze pe militarii polonezi deja trecuți în România.

În ziua de 13 septembrie, ministrul de externe polonez J. Beck, prin intermediul ambasadorului român Gh. Grigorcea, recent acreditat în Polonia, a adresat mulțumiri guvernului român „pentru primirea prietenească ce o acordă refugiaților polonezi, în special femeilor și copiilor, al căror număr crede că se va mări din cauza atacurilor necontenite aeriene" ale germanilor. A doua zi, Ribbentrop revenea cu o telegramă către Fabricius, prin care, după ce anunța că Berlinul dispunea de informații referitoare la aterizarea unor avioane civile poloneze pe teritoriul român și trecerea frontierei polono-române de către ministrul polon al tezaurului — Kwiatkowski — însoțit de alți 10 funcționari superiori (aceștia veniseră în vederea perfectării condițiilor de trecere a tezaurului Băncii Poloniei prin teritoriul românesc)[1], îi cerea ministrului german la București „să adopte o poziție fermă față de ansamblul obligațiilor românești de a păstra neutralitatea și să nu lase nici un fel de îndoieli guvernului român că încălcarea neutralității nu va atrage după sine consecințe foarte serioase".

De astă dată, pus în fața faptului împlinit (un mare număr de refugiați polonezi, militari și civili, trecuseră deja în România), Ribbentrop nu mai cerea guvernului român să închidă granița ci să respecte neutralitatea. La aceeași dată de 14 septembrie, Fabricius a avut o nouă întrevedere cu Gr. Gafencu, cu care prilej acesta din urmă i-a făcut o promisiune vagă că militarii polonezi vor fi dezarmați și internați, iar civilii vor fi tratați „ca refugiați politici"; dacă aceste persoane, preciza Gafencu, își vor exprima dorința să părăsească România, ele nu vor putea fi împiedicate; în cazul foștilor demnitari, aceștia urmau a trece granița ca persoane particulare și nu ca membri ai guvernului. Pentru a tempera agresivitatea Berlinului, Gafencu a promis că se va interzice deplasarea persoanelor oficiale poloneze prin România sau intrarea lor în București (ceea ce autoritățile române n-au respectat de fapt), dar a respins cererea germanilor de a se sista transportul de echipament militar și de petrol către Polonia, declarîndu-se de acord doar cu limitarea acestuia și explicînd că, în baza convențiilor internaționale privind neutralitatea, „Germania se poate aprovizionacu aceleași materiale atît din România, cît și prin România". Prin forma și conținutul declarațiilor sale, aprecia istoricul polonez Henrik Batowski, Gr. Gafencu promisese Berlinului „multe dar nu totul". Era de altfel firesc ca guvernul român, supus permanent presiunilor celui de-al III-lea Reich, să caute cele mai abile formule de natură diplomatică pentru a masca faptul că el dădea o interpretare „diferențiată" regulilor neutralității, evident în favoarea Poloniei.

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1977.

La vest prin sud-est

În afara presiunilor celui de-al III-lea Reich au existat însă și alte elemente care au îngreunat situația și acțiunea guvernului român în acele zile. Astfel, trebuie să precizăm faptul că guvernul polonez *nu a avertizat din timp guvernul român despre intenția sa de a trece prin România*, deși încă de la 9 septembrie, J. Szembek, adjunct al ministrului de externe polonez, discutase cu ambasadorul francez la Varșovia — Leon Noël — eventualitatea evacuării guvernului polonez în Franța, proiect care, în condițiile de atunci, nu se putea realiza decît și prin implicarea țării noastre. La 11 septembrie, prin intermediul aceluiași ambasador, J. Beck s-a adresat oficial guvernului francez, solicitîndu-i drept de rezidență și extrateritorialitate pentru guvernul polonez. Dar, în pofida asigurărilor date de ambasadorul Noël că partea franceză „va manifesta cu siguranță maximum de bunăvoință în această problemă", răspunsul verbal afirmativ al guvernului francez a sosit abia la 17 septembrie, iar în scris și mai tîrziu, la 22 septembrie, cînd principalele evenimente erau deja consumate. Ceea ce ne interesează însă este faptul că, fără a ține seama de situația grea căreia trebuia să-i facă față România și fără a consulta guvernul din București, Beck, în cadrul convorbirii cu ambasadorul Noël, avea în vedere „trecerea [guvernului polonez] pe uscat, prin România, iar apoi pe mare, printr-un port românesc, pe nave franceze sau engleze".

Referindu-se la acest fapt, revista *Kierunki*, nr. 43, din 21 septembrie 1984, publicînd însemnările ambasadorului polonez la București, R. Raczynski, le însoțea de o prezentare în care se afirma, între altele: „Date fiind condițiile geografice, guvernul polonez nu putea ajunge

Premierul Armand Călinescu...

în Franţa decît trecînd printr-o ţară neutră. Iar aceasta necesita obţinerea dreptului de trecere din partea statului respectiv. În alegerea traseului s-a ezitat pînă în ultimul moment. Cînd s-a stabilit drumul prin România, s-a văzut că problema comporta serioase preparative diplomatice pe care J. Beck nu le-a întreprins". Cît priveşte hotărîrea guvernului român de a interna autorităţile poloneze, în aceeaşi revistă se aprecia că rolul decisiv în luarea acestei hotărîri „îl putea juca presiunea Berlinului la Bucureşti".

În lucrări cu caracter memorialistic, în majoritatea lor datorate unor persoane implicate direct în evenimentele anului 1939 prin înaltele funcţii deţinute în aparatul de stat şi militar şi, ca atare, interesate în a-şi justifica poziţiile adoptate atunci, sînt formulate păreri şi aprecieri subiective, de multe ori în contradicţie cu realitatea istorică. Aprecieri care nu servesc elucidării unei pagini dense şi importante a relaţiilor dintre cele două popoare prietene, într-un moment în care ele se confruntau cu acelaşi grav pericol pe care îl reprezenta expansiunea Germaniei hitleriste.

Stanislaw Zabiello, într-o lucrare memorialistică publicată în 1965 la Varşovia, sub titlul *Pentru guvern şi graniţe*, scrie: „Istoricii străini repetă în mod necritic teza formală a guvernului român de atunci, şi anume că internarea autorităţilor poloneze a fost făcută cu scopul de a se asigura în faţa nemulţumirii ameninţătoare a marilor vecini. Documentele diplomatice publicate de Wilhelmstrasse — continuă el — mărturisesc însă că, în perioada de la 11 la 14 septembrie 1939, guvernul german a cerut, iniţial, interzicerea posibilităţilor guvernului polonez de a-şi exercita autoritatea de pe teritoriul României, iar apoi să fie internat, dar, în această ultimă problemă nu a fost nici o presiune specială; în zilele de la 16, 17 şi 18 septembrie nu a mai revenit însă asupra acestei probleme".

La rîndul său, istoricul W. Pobóg-Malinowski, care în 1939 era funcţionar superior în Ministerul de externe polonez, iar în 1948 şi-a publicat memoriile în emigraţie, lasă să se înţeleagă că guvernul român ar fi promis tranzitul oficialităţilor poloneze cu scopul de a le determina să intre în România şi, odată ajunse aici, să le internеze. El vorbeşte în acest context despre o aşa-numită „capcană românească", pe care autorităţile române au pregătit-o cu premeditare. „Organizatorii acestei «acţiuni de internare» — afirmă el — au manifestat în cîteva rînduri o lipsă de precauţie demnă de pedeapsă; de pildă — zice el — nu au schimbat personalul de serviciu din acel proslăvit «castel» de vînătoare de la Bicaz, unde a fost condus în mod perfid preşedintele [Poloniei, după sosirea lui în România]. Modest şi naiv, personalul de serviciu de aici afirma că încă la 13 septembrie «castelul» fusese aerisit, măturat şi puse aşternuturi curate pentru că se aştepta un «înalt oaspete străin». În acea zi de 13 septembrie, preşedintele Mościcki era încă în Wolynia, departe de graniţa României, iar problema trecerii autorităţilor poloneze spre Apus, cu tranzit prin România, abia intra din faza de proiect în cea a convorbirilor preliminare. Deşi această capcană a fost pregătită din timp şi în mod perfid, ea nu a împiedicat [partea română] să propună, la Kuty, condiţia, fără îndoială în lumina acestor fapte, ca preşedintele şi guvernul [polonez] să treacă pe teritoriul României cît mai grabnic".

Ministrul de externe nu se hotărăşte

Înainte de a vedea cît adevăr cuprind asemenea aserţiuni, să precizăm că evenimentele au urmat un curs mult mai complicat şi au avut o evoluţie mult mai imprevizibilă decît lasă a se înţelege cei doi autori. Iniţial, guvernul german a cerut cabinetului român: *interzicerea intrării* persoanelor oficiale, a instituţiilor şi militarilor po-

...şi ministrul de externe Grigore Gafencu au acţionat în deplin consens cu sentimentele generoase ale poporului român

lonezi în România; apoi *respectarea strictă* a neutralităţii şi, începînd din 17 septembrie, în contextul evenimentelor petrecute în cursul dimineţii acelei zile, a făcut presiuni zilnice, în unele cazuri de cîteva ori pe zi, pe lîngă guvernul român, pentru *internarea autorităţilor poloneze şi împiedicarea acestora să părăsească România*. Această evoluţie a cererilor germane este confirmată de telegrama cifrată pe care ambasadorul polonez la Bucureşti a expediat-o la Paris în ziua de 20 septembrie, în care se arăta că „în prezent [la 20 septembrie]

guvernul german, făcînd presiuni puternice, a cerut oprirea membrilor guvernului [polonez] în România, permisiunea lor de a pleca fiind considerată ca un act neprietenesc [al României] la adresa Germaniei".

În ziua de 15 septembrie 1939, ministrul de externe polonez J. Beck a ajuns în localitatea poloneză Kuty de la frontiera cu România. În aceeaşi zi l-a chemat acolo şi pe ambasadorul polonez la Bucureşti, R. Raczynski, pentru a discuta cu el problema trecerii autorităţilor poloneze prin teritoriul României. „Dar această chestiune — notează cunoscutul istoric H. Batowski — trebuia să fie discutată mult mai devreme, inclusiv cu ambasadorul român pe lîngă guvernul polonez". Intenţia (nu hotărîrea!) autorităţilor poloneze de a trece prin România a fost adusă la cunoştinţa ambasadorului Gh. Grigorcea, aflat la Kuty, abia în după-amiaza zilei de 16 septembrie, zi în care, sub presiunea repetatelor intervenţii germane, guvernul român îşi reconfirma atitudinea de neutralitate faţă de beligeranţi. Comunicatul guvernului român din 16 septembrie a fost publicat şi în presa de a doua zi dimineaţa. Anunţînd măsurile luate pentru „a veghea la respectarea strictă a neutralităţii", comunicatul preciza că „orice trupe sau formaţiuni militare străine care vor trece fronticra vor fi dezarmate, fixîndu-li-se o anume regiune de locuit pînă la sfîrşitul ostilităţilor", iar „persoanele ce au deţinut situaţiuni politice vor fi îndatorate a domicilia în localităţi anume indicate, abţinîndu-se de la orice activitate de ordin public".

În haosul provocat la graniţă de exodul zecilor de mii de refugiaţi miliari şi civili, în 16 septembrie, ambasadorul Grigorcea s-a deplasat de la Kuty în localitatea românească de frontieră Vişniţa şi a luat imediat legătura telefonică cu Ministerul de externe din Bucureşti. Faptul este confirmat de circulara pe care Gr. Gafencu a adresat-o tuturor ambasadelor şi legaţiilor române din străinătate în ziua de 17 septembrie, pentru a le da instrucţiuni în legătură cu poziţia guvernului de la Bucureşti faţă de evenimentele în curs. „Guvernul polon nu ne-a cerut în cursul zilei de azi nici un ajutor militar. În schimb, ne-a sesizat *în trei rînduri în ultimele 24 de ore* cu cererea de a facilita trecerea prin teritoriul nostru a preşedintelui Republicii Polone şi a membrilor guvernului polon care au hotărît să părăsească teritoriul naţional pentru a se refugia în altă ţară. Toate aceste persoane vor intra în cursul nopţii în România.

În asemenea împrejurări *este firesc că România nu poate să-şi părăsească atitudinea de neutralitate pe care o va urma cu toată corectitudinea mai departe* [s.n.]".

În mod cu totul surprinzător, istoricul W. Pobóg-Malinowski afirmă că în ziua de 16 septembrie, cînd deja trebuia să se discute concret problema dreptului de trecere prin România, ambasadorul Grigorcea „nu a fost la Kuty, deoarece, la chemarea superiorilor săi, a trebuit să plece în România". În realitate abia după discuţia avută cu Beck, la Kuty, Grigorcea a trecut la Vişniţa, de unde, în jurul orei 19, a telefonat direct premierului Armand Călinescu, care i-a cerut să restabilească imediat legătura cu ministrul de externe polonez şi să primească toate propunerile lui *ad referendum* (spre a fi analizate). În timpul convorbirii,

Ministrul de externe polonez J. Beck

în cabinetul lui A. Călinescu se afla şi Alfred Poninski, consilier al Ambasadei poloneze, venit să ceară sprijinul necesar pentru rezolvarea mutiplelor probleme legate de primirea miilor de refugiaţi polonezi. „După terminarea convorbirii [cu Grigorcea] — relatează el — Călinescu s-a întors spre mine, spunîndu-mi pe un ton iritat: «Ministrul dumneavoastră [J. Beck] a respins deja de două ori propunerile lui Grigorcea de a discuta problema în cauză [condiţiile şi procedura trecerii graniţei]. Mai mult, la declaraţia lui că regele s-a arătat gata să ofere preşedintelui ospitalitate temporară din cauza raidurilor tot mai numeroase de la graniţă, [Grigorcea] nu a auzit nici o reacţie, nici măcar cuvîntul mulţumesc»". Aşadar, chiar după ce dăduse comunicatul prin care îşi reconfirma stricta neutralitate, guvernul român intenţiona să acorde autorităţilor poloneze „ospitalitate temporară", pînă la clarificarea situaţiei.

Evenimentele s-au complicat însă şi mai mult în ziua următoare, datorită situaţiei create la graniţa de est a Poloniei. Dînd curs demersurilor tot mai insistente ale Berlinului de a pune în aplicare înţelegerile anterioare, la 17 septembrie, orele 3 dimineaţa (cu o oră înainte W.E. Schulenburg, ambasadorul german la Moscova, fusese primit de I.V. Stalin, V.M. Molotov şi I.K. Voroşilov, care l-au anunţat că la orele 6 armata sovietică va intra în Polonia), locţiitorul comisarului poporului pentru afacerile externe ale U.R.S.S., V.P. Potiomkin, a adus la cunoştinţa ambasadorului polonez la Moscova, Zbignew Grzybowski, nota guvernului sovietic, în care se arăta că „războiul germano-polon a scos în evidenţă falimentul intern al statului polonez", că „Varşovia, capitala Poloniei, nu mai există", iar „statul polonez şi guvernul său au încetat să mai fiinţeze"; de asemenea, că, „lăsată în voia soartei şi lipsită de conducere[1],

[1] Precizăm că apărarea Varşoviei a durat pînă la 27 septembrie, cînd a avut loc capitularea; în ziua de 17 septembrie, autorităţile statale poloneze se aflau încă în Polonia, în apropierea graniţei cu România.

Polonia a devenit un cîmp propice oricărui gen de acţiuni periculoase şi surprinzătoare, care ar putea deveni o primejdie pentru U.R.S.S.". În consecinţă — se arăta în notă — „guvernul sovietic a dat dispoziţie Înaltului comandament al armatei roşii să ordone trupelor sale să treacă frontiera şi să ia sub protecţia lor viaţa şi bunurile populaţiei Ucrainei de Vest şi Bielorusiei de Vest". Aceste argumente au fost reluate şi în discursul rostit de V.M. Molotov în aceeaşi zi la postul de radio Moscova. Nota guvernului sovietic, înmînată ambasadorului polonez, a fost transmisă în aceeaşi zi tuturor reprezentanţilor statelor neutre, acreditaţi pe lîngă guvernul sovietic, inclusiv reprezentantului României, nota fiind însoţită de declaraţia guvernului sovietic privind continuarea politicii de neutralitate faţă de aceste state.

În opoziţie cu realitatea

În împrejurările arătate mai sus, autorităţile poloneze au luat hotărîrea definitivă de a trece în România, insistînd asupra acordării, pentru preşedintele Republicii Polone şi guvernul polonez, a dreptului de trecere în calitatea lor de persoane oficiale. Insistenţa de a se acorda acest drept venea după ce, la 17 septembrie, Gr. Gafencu transmisese, prin intermediul ambasadorului Grigorcea că, la rugămintea lui Beck, guvernul român era de acord să ofere ospitalitate preşedintelui Mościcki şi membrilor guvernului polonez, „respectiv tranzitul spre una din ţările neutre, *dar nu în caracterul lor oficial*". Puţin modificat, acest fapt este menţionat şi de fostul premier polon de atunci Slawoy-Skladkowski, în memoriile pe care şi le-a publicat la Londra, în 1969, sub titlul *Nu-i ultimul cuvînt al învinuitului. Amintiri şi articole*. „*România* — scrie el sub data de 17 septembrie — *este de acord cu trecerea neoficială a domnului preşedinte şi a guvernului polonez prin teritoriul său spre Constanţa sau alt punct de graniţă cu ţările neutre*, rugînd ca această trecere să aibă loc cît mai rapid, fără opriri mai îndelungate pe teritoriul românesc [s.n.]". Cu mici deosebiri faptul este menţionat şi în memoriile lui Pobóg-Malinowski.

În majoritatea lor, memoriile diferiţilor autori polonezi au fost scrise mulţi ani după desfăşurarea evenimentelor şi ele nu sînt scutite de păreri preconcepute. Referindu-se, de pildă, la memoriile lui Beck, istoricul Stanislaw Zabiello ţine să remarce că, dorind să sublinieze „nedreptatea făcută părţii poloneze şi reaua voinţă a părţii române, Beck săvîrşeşte cîteva erori istorice. Reduce de altfel totul la renunţarea mărinimoasă la dreptul ce-i revenea, conform tratatului existent, de a cere României să declare război Uniunii Sovietice. A cerut în schimb din partea românilor «o bunăvoinţă special afirmată» în problema tranzitului autorităţilor supreme statale prin România. În acest timp, singurul fapt esenţial a fost că ambasadorul Grigorcea s-a grăbit singur să-i ofere, în numele şi din împuternicirea regelui, «ospitalitate şi dreptul de trecere», deci mai mult decît ar fi dorit Beck. Condiţia pusă de a nu desfăşura activitate politică pe pămîntul românesc nu putea provoca nici un fel de dubii, deoarece era în conformitate cu dreptul internaţional şi coincidea cu intenţia guvernului polonez de a ajunge cît mai repede în Franţa".

În evidentă contradicţie cu W. Pobóg-Malinowski, care a lansat ideea despre aşa-zisa „capcană românească" pregătită cu premeditare şi „perfidie" de guvernul român, acelaşi istoric St. Zabiello afirmă că „în esenţă, guvernul român nu a fost cîtuşi de puţin interesat în reţinerea pe teritoriul lui a refugiaţilor polonezi, inclusiv a oficialităţilor supreme de stat... Condiţia pusă în cursul primelor convorbiri preliminare cu ministrul Beck de a se trece cît se putea mai rapid era foarte de înţeles, deoarece chiar dacă trecerea ar fi provocat nemulţumirea vehementă a guvernului german, acesta s-ar fi limitat doar la un singur protest, în timp ce internarea definitivă a oficialităţilor poloneze îi expunea pe români la pretenţii şi învinuiri din toate părţile".

În după-amiaza zilei de 17 septembrie, J. Beck a cerut ambasadorului polonez în România, R. Raczynski, sosit la Kuty în jurul orei 11, să plece la Cernăuţi, pentru a solicita „de acolo, telefonic, ministrului de externe Gafencu *droit de passage* pentru preşedintele Republicii Polone şi guvernul polonez". Precizăm că în acel moment Beck primise şi cunoştea deja răspunsul părţii române, dar nu l-a informat pe Raczynski despre tratativele pe care le avusese pînă atunci cu factorii competenţi din Bucureşti şi cu răspunsul acestora. Executînd strict, cum scrie în memoriile sale, instrucţiunile superiorului său, ambasadorul a avut o convorbire telefonică cu Gr. Gafencu, în jurul orei 20. „Domnul Gafencu — notează R. Raczynski — mi-a răspuns că la orele 11 Consiliul de Miniştri [român] dezbătuse situaţia creată, că regele şi guvernul hotărîseră să acorde domnului preşedinte şi guvernului polonez ospitalitate pe pămîntul românesc. La cererea mea repetată că nu aveam în vedere ospitalitatea, ci dreptul de trecere [în calitate de persoane oficiale], am primit un răspuns evaziv. În tot cazul, a insistat ca guvernul polonez să folosească ospitalitatea oferită". Fără a mai transmite lui Beck răspunsul primit de la Gafencu, R. Raczynski a plecat la Bucureşti, pentru a continua tratativele, dar a ajuns acolo abia în după-amiaza zilei de 18 septembrie, cînd guvernul şi celelalte oficialităţi poloneze se aflau deja în România.

Conform comunicatelor sale oficiale, ajunse şi la cunoştinţa autorităţilor poloneze, guvernul român dorea să vegheze la respectarea neutralităţii sale, cu atît mai mult cu cît evenimentele din 17 septembrie făcuseră şi mai necesar acest lucru. În această zi, ministrul german la Bucureşti, W. Fabricius, a inter-

venit *de trei ori* pe lîngă Gr. Gafencu, cerîndu-i, mai întîi, lămuriri cu privire la raza de acţiune a alianţei polono-române, apoi manifestîndu-şi nemulţumirea faţă de prezenţa la Cernăuţi a diplomaţilor străini acreditaţi pe lîngă guvernul polonez, pentru ca în timpul celei de-a treia întrevederi să ceară guvernului român să nu permită tranzitul autorităţilor poloneze prin România, ci să le interneze. În caz contrar, ameninţa Fabricius, Reichul va recurge la mijloace militare. Acest fapt i-a fost comunicat lui R. Raczynski de către Adrien Thierry, ambasadorul Franţei la Bucureşti, şi confirmat de Gafencu însuşi, la 19 septembrie.

Sub aceste ameninţări, la care s-a adăugat şi teama de eventuale reacţii din partea Uniunii Sovietice cu care, din 17 septembrie, Polonia se afla în stare de război, guvernul român şi-a reafirmat încă o dată neutralitatea, la 18 septembrie. Acest fapt a fost adus urgent la cunoştinţa guvernului sovietic, căruia, prin intermediul trimisului român la Moscova, Nicolae Dianu, în ziua de 18 septembrie, i s-a înmînat următorul comunicat al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri român: „Condiţiile speciale în care s-au desfăşurat evenimentele din Polonia în ziua de 17 septembrie, precum şi faptul că guvernul polon a cerut guvernului român să acorde ospitalitate şefului statului şi miniştrilor săi, care se refugiază pe teritoriul nostru, au indicat României păstrarea mai departe a atitudinii de strictă neutralitate faţă de actualii beligeranţi. Guvernul va continua să vegheze cu tot patriotismul la siguranţa şi apărarea fruntariilor ţării". Totodată, N. Dianu a fost solicitat să transmită dorinţa guvernului român de a evita orice incidente la punctele de graniţă, precum şi faptul că, „potrivit regulilor de neutralitate, trupele polone care au intrat în ţara noastră au fost dezarmate şi internate, măsuri ce se iau şi faţă de trupele poloneze ce se mai scurg şi azi peste hotarul nostru".

„Indiscreţii" periculoase

Cu cîteva ore înainte ca guvernul român să-şi fi reconfirmat neutralitatea, adică în noaptea de 17 spre 18 septembrie, demnitarii polonezi, în frunte cu preşedintele Republicii Polone, au trecut în România. Ei au fost întîmpinaţi cu deosebită atenţie de către autorităţile române, oferindu-li-se ca reşedinţă palatul metropolitan şi casa guvernatorului din Cernăuţi. Deşi cunoşteau foarte bine condiţiile puse de guvernul român, condiţii izvorîte din dorinţa de a evita orice situaţie periculoasă pentru independenţa şi suveranitatea ţării, autorităţile poloneze au intrat pe teritoriul românesc *în postura de persoane oficiale*. Mai mult, *în pofida angajamentului pe care ministrul de externe J. Beck şi-l asumase* că „intenţionează să respecte neutralitatea românească", *preşedintele Mościcki a primit, în calitate de şef de stat în funcţiune, pe ambasadorii englez şi turc şi a retransmis, chiar în momentul în care a ajuns pe teritoriul românesc, de la poşta din Cernăuţi, o proclamaţie către poporul polonez, în care-şi exprima intenţia de a trece* într-o ţară aliată (deci părăsind România), *spre a-şi exercita în condiţii suverane autoritatea sa şi de unde să poată continua lupta alături de Aliaţi*.

Gestul preşedintelui Mościcki reprezenta o încălcare a condiţiilor puse de guvernul român şi a fost sesizat prompt de către ministrul german W. Fabricius, care în ziua de 18 septembrie s-a întîlnit de două ori cu Gr. Gafencu, cerînd „stabilirea pentru aceşti domni [oficialii polonezi] a unui domiciliu obligatoriu", căci „în caz contrar, exista pericolul ca guvernul polonez să se îndrepte spre o graniţă care ne este ostilă, dincolo de care se va constitui din nou". Gafencu a răspuns că „opinia publică din România nu ar înţelege cum poate fi internat un guvern care încă ieri era aliatul nostru". El s-a arătat interesat de o plecare cît mai grabnică a guvernului polonez din România şi a sugerat eventuala dirijare a acestuia spre Italia, avansînd în acelaşi timp ideea de a se obţine declaraţii din partea demnitarilor polonezi că renunţă la funcţiile lor oficiale şi că se vor deplasa într-o ţară neutră. Fabricius a respins aceste sugestii, apreciind că România era singura vinovată de situaţia creată în urma faptului că „a permis polonezilor să treacă graniţa".

Între timp, deşi cunoştea foarte bine condiţiile româneşti, guvernul polonez a reînnoit cererea de a primi autorizaţie de tranzit în calitate oficială. Dată fiind proclamaţia preşedintelui Mościcki, guvernul român s-a văzut nevoit să ceară declaraţii individuale miniştrilor polonezi de renunţare la prerogativele lor politico-administrative şi prin care să exprime totodată dorinţa lor de a pleca, în calitate de persoane neoficiale, într-o *ţară neutră*. În numele guvernului polonez, J. Beck a refuzat să prezinte aceste declaraţii, continuîndu-şi intens activitatea diplomatică. El a primit, în casa guvernatorului din Cernăuţi, pe reprezentanţii diplomatici şi în discuţiile purtate cu aceştia a abordat şi problema ducerii în continuare a războiului, alături de aliaţii apuseni. Referindu-se la acest fapt, Armand Călinescu i-a spus consilierului Ambasadei poloneze, A. Poninski, în cursul întrevederii pe care au avut-o în 20 septembrie: „Majoritatea domnilor din guvernul polonez nu-şi dau deloc seama de situaţia lor şi cu atît mai mult de a noastră. *Începînd cu ministrul Beck, săvîrşesc, vorbind delicat, indiscreţii pe care duşmanii noştri comuni le folosesc cu mare satisfacţie, obligîndu-ne pe noi românii la măsuri severe* [s.n.]".

În legătură cu această comportare a lui J. Beck, istoricul W.T. Kowalski, într-un serial publicat de săptămînalul *Przeglad Tygodniowy*, din 1984, sub titlul *Anul 1939*, scrie:

„Întrebarea dacă, în lumina consecinţelor de mai tîrziu, comportarea lui Beck la Cernăuţi a fost înţeleaptă nu mi se pare nefundamentată. *Nu*-ul categoric nu numai că n-a rezolvat nimic, în sens pozitiv, *dar a pecetluit problema cea mai importantă — tranzit l.* Acceptarea condiţiilor româneşti — apreciază cu luciditate W.T. Kowalski — crea diferite posibilităţi: demisia, trecerea în calitate de persoane particulare, iar apoi reconstituirea [guvernului] pe teritoriul unui stat aliat. *Românii ar fi avut atunci un argument în faţa neamţului, iar Beck şi colegii lui ar fi obţinut libertatea de acţiune* [s.n.]".

Proclamaţia lui Mościcki, refuzul lui Beck, la care s-a adăugat şi atitudinea comandantului suprem al armatei poloneze Rydz-Smigly, care şi-a exprimat intenţia de a comanda în continuare forţele militare intrate pe teritoriul românesc, au creat mari dificultăţi guvernului român, obligîndu-l să ia măsuri ferme pentru asigurarea intereselor fundamentale ale statului român. Acest fapt rezultă limpede din nota întocmită de Al. Cretzeanu, secretarul general al Ministerului de externe din Bucureşti, în urma convorbirii pe care a avut-o, la 20 septembrie, cu consilierul de ambasadă Poninski şi cu care prilej i-a înmînat şi *aide-mémoire*-ul, explicînd motivele pentru care guvernul român hotărîse reţinerea autorităţilor polone. Cretzeanu a arătat încă o dată că guvernul român a acordat „această ospitalitate în mod individual preşedintelui Republicii şi membrilor guvernului, *bineînţeles nu în calitatea lor oficială*... Contele Poninski — îşi încheia Cretzeanu nota de convorbire — mi-a spus numaidecît că ţine să-mi declare în modul cel mai categoric, în numele ambasadorului Raczynski şi al Ambasadei poloneze, *că atitudinea guvernului român a fost perfectă şi că ne mulţumeşte din toată inima pentru tot ce am făcut* [s.n.]".

Al. Cretzeanu, prin telegrama cifrată nr. 58 741, expediată Ambasadei române din Paris, la 20 septembrie, explica limpede şi fără nici un echivoc motivele pentru care guvernul român hotărîse reţinerea oficialităţilor poloneze aflate în România. „Drept răspuns la întrebarea dv. telefonică, vă comunic mai jos considerentele care dictează hotărîrea noastră:

1. În momentul în care a părăsit teritoriul naţional, trecînd în România, guvernul polon a dat o proclamaţie prin care declara că-şi mută reşedinţa pe un teritoriu unde să poată asigura exerciţiul suveranităţii polone. *Guvernul polon îşi anunţă deci intenţia de a-şi continua acţiunea pe teritoriul nostru. Această manifestaţie angaja răspunderea guvernului român şi se putea trage concluzia sprijinirii de către noi a unuia dintre beligeranţi.*

2. După ce a sosit pe teritoriul nostru, guvernul polon ne-a cerut să-i dăm autorizaţia de tranzit. *Dată fiind proclamaţia făcută în momentul de a trece pe teritoriul nostru, am fost nevoiţi să cerem membrilor guvernului polon să dea declaraţii individuale că se duc într-o ţară neutră — lucru ce au refuzat să-l facă.*

3. Avînd în vedere, pe de o parte, textul proclamaţiei anterioare şi, pe de altă parte, *refuzul de a ne da declaraţia cerută, autorizaţia de tranzit fără garanţie de destinaţie ce am fi dat-o ar fi echivalat cu susţinerea din partea României a unuia dintre beligeranţi, deci o violaţiune a neutralităţii noastre...*

4. Adaug că în momentul în care Germania ar declara că Polonia nu mai este în stare de război cu ea, nu am mai avea obligaţiuni să reţinem membrii guvernului [polonez], prin faptul că Polonia ar fi încetat de a fi beligerantă [s.n.]".

Aşadăr, reţinerea temporară a oficialităţilor poloneze era privită de guvernul român ca o soluţie temporară, impusă de evoluţia evenimentelor politico-militare şi de atitudinea însăşi a guvernului polonez. Mai mult, în condiţiile date ea era chiar în interesul garantării siguranţei deplasării lor ulterioare. Este cazul însă a preciza că şi în continuare, deşi presiunile germane nu au încetat, cabinetul român s-a străduit să ofere condiţii cît mai bune de ospitalitate nu numai oficialităţilor, ci şi zecilor de mii de refugiaţi polonezi, asigurîndu-le hrană şi adăpost, chiar şi atunci cînd situaţia însăşi a României a devenit foarte dificilă, în urma preponderenţei politico-militare a celui de-al III-lea Reich. Rînd pe rînd, cel mai adesea cu concursul autorităţilor române sau beneficiind de atitudinea îngăduitoare şi binevoitoare a acestora, cei mai mulţi dintre foştii demnitari polonezi au părăsit teritoriul României, stabilindu-se în diferite ţări ale lumii, în special în Elveţia, Turcia, Anglia, S.U.A. şi Canada. Privită prin prisma adevărului istoric şi judecînd-o în strînsă legătură cu evenimentele de atunci, atitudinea guvernului şi a poporului român a fost apreciată de către istoricul polonez Henrik Batowski ca „un enorm serviciu Poloniei".

Rămîn realităţi istorice de netăgăduit, imposibil de schimbat prin subterfugii memorialistice: solidaritatea, ospitalitatea şi prietenia dovedite de poporul român tuturor refugiaţilor polonezi, civili, militari, oficialităţi. Măsurile puse în practică de guvernul Armand Călinescu pentru a le asigura şederea şi trecerea prin ţara noastră au avut un rol salvator la modul cel mai direct, contribuind la lupta antihitleristă şi la renaşterea postbelică a Poloniei. Acea realitate este unul dintre puţinele exemple la scară europeană prin care o parte a armatei, populaţiei şi autorităţilor unui stat au putut evita un deznodămînt tragic în faţa invaziei hitleriste, înscriindu-se totodată un capitol de cea mai mare valoare în relaţiile româno-polone. ■

Ce s-a întîmplat la 12 decembrie 1936, în orașul chinezesc Liniștea din Vest (Xi'an)? S-a înfăptuit — cum arată istoricii chinezi — primul pas spre unirea tuturor forțelor patriei în lupta de rezistență antijaponeză și s-au creat condițiile victoriei poporului chinez în cel de-al doilea război mondial, victorie care a prefigurat triumful revoluției și întemeierea Republicii Populare Chineze, în 1949.

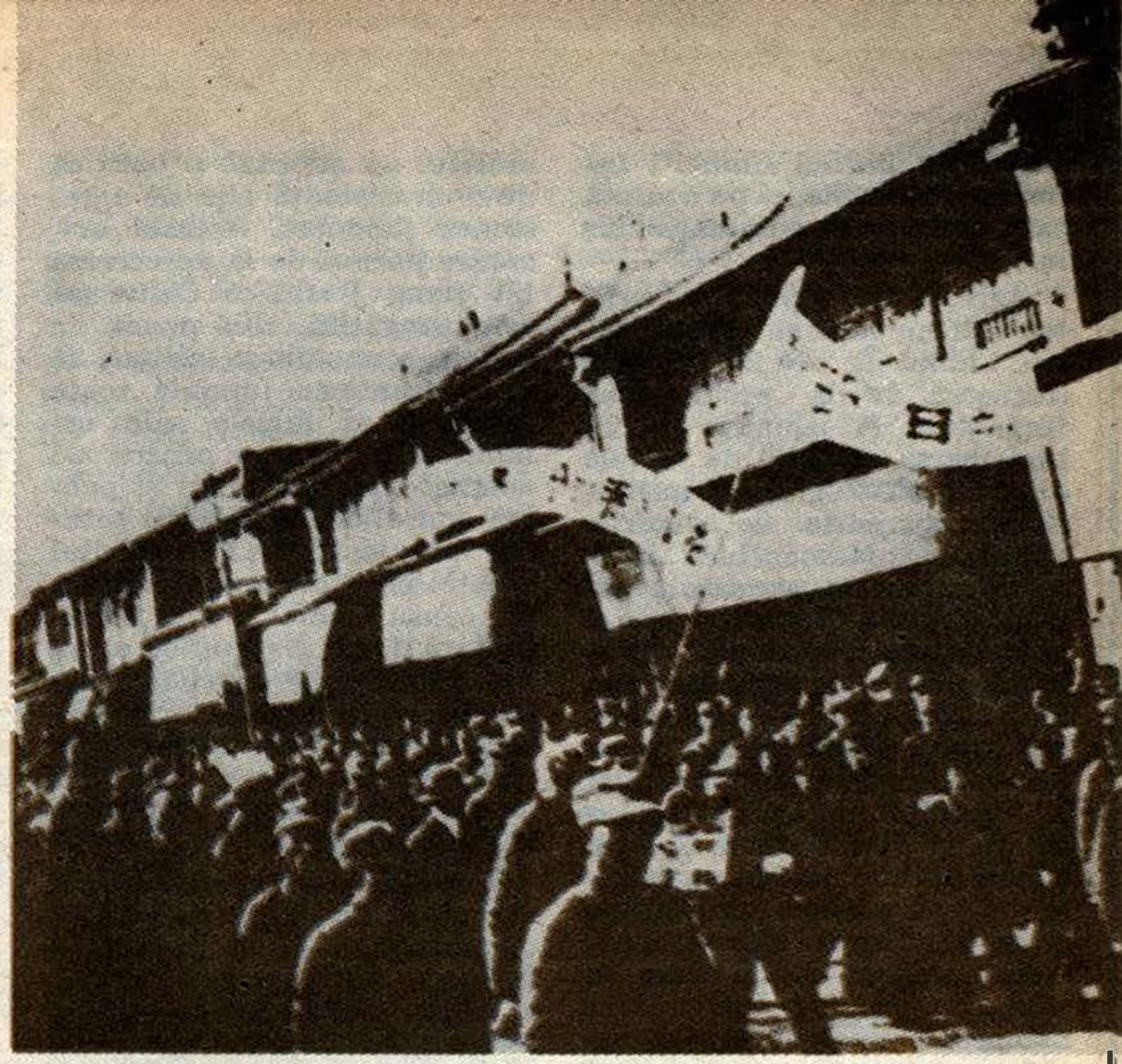

Decembrie 1936:

INCIDENTUL DE LA XI'AN

Dr. ANA BUDURA

Dar pentru a cunoaște mai bine împrejurările în care s-au desfășurat evenimentele de atunci, să ne întoarcem cu cinci ani în urmă, mai exact în noaptea de 17-18 septembrie 1931, cînd a avut loc așa-numitul „incident de la Mukden" (denumirea în limba manciuriană a orașului Shenyang). Forțele militare japoneze au profitat de o explozie produsă pe linia de cale ferată din vecinătatea orașului Shenyang, pentru a începe cucerirea Chinei. Astăzi se știe — documentele de arhivă o dovedesc — că a fost vorba de o acțiune pregătită din timp de cercurile militariste nipone. Un memoriu prezentat împăratului japonez de Tanaka Giichi, premier între anii 1927 și 1929, prevedea, ca prim pas spre cucerirea Asiei și apoi a lumii întregi, ocuparea celor trei provincii din nord-estul Chinei[1], bogate în materii prime și produse agricole. Numai în decursul celor trei luni care au urmat incidentului, 1 000 000 km², cu o populație de 30 milioane de locuitori, cu 4 000 km de cale ferată și inestimabile bogății ale subsolului, au trecut sub dominația Japoniei. În ianuarie 1932, niponii au atacat orașul Shanghai; s-a proclamat apoi „independența" Manciuriei și s-a instalat ultimul descendent al dinastiei Qing (1644 - 1911), Pu Yi, ca regent al statului Manzhouguo (martie 1932) și, ulterior, ca împărat (1934)[2].

Cuceririle nu s-au oprit aici: în 1933, armata japoneză a ocupat provincia chineză Rehe, iar mai tîrziu cercurile militariste nipone au inițiat și au alimentat așa-numitele „mișcări pentru autonomia provin-

[1] Heilongjiang, Liaoning și Jilin, provincii cunoscute sub denumirea de Manciuria.

[2] *Magazin istoric*, nr. 1, 2/1974.

ciilor din nordul Chinei", încercînd să obţină, şi pe această cale, extinderea dominaţiei lor în China.

Agresiunea niponă a avut loc într-un moment greu pentru China. În cei 20 ani care trecuseră de la proclamarea Republicii (1 ianuarie 1912), ţara fusese răvăşită de luptele dintre diferite grupări militariste[1], sprijinite de puterile coloniale. Nesocotind interesele naţionale, acestea urmăreau lărgirea fiefurilor lor şi îmbogăţirea personală. Războiul civil revoluţionar din anii 1924-1927, în vremea căruia s-a realizat prima colaborare între Partidul comunist şi Partidul naţional, condus de Jiang Jieshi (Cian Kai-şi), a avut ca scop lichidarea dominaţiei grupărilor militariste şi modernizarea Chinei, pentru a-i asigura un loc demn în rîndul naţiunilor lumii. Dar marşul victorios al forţelor revoluţionare spre nord a fost întrerupt de lovitura de stat contrarevoluţionară din 12 aprilie 1927 a lui Jiang Jieshi, care hotărîse să rupă colaborarea cu Partidul comunist şi să înfăptuiască unificarea Chinei sub autoritatea sa, reprimînd cu cea mai mare cruzime mişcarea revoluţionară condusă de comunişti. Luptele împotriva militariştilor din nordul Chinei[2] au continuat pînă în anul 1930.

Faţă in faţă cu agresorul

Partidul naţional, conducătorul său, Jiang Jieshi, o personalitate cu tendinţe autocratice, au adoptat o politică de nonrezistenţă faţă de agresiunea japoneză. Această orientare pornea de la aprecierea lui Jiang Jieshi că China nu este pregătită, din punct de vedere economic şi militar, să se confrunte cu Japonia, toate resursele şi forţele sale urmînd a fi folosite pentru a-i combate pe comunişti şi pentru consolidarea unităţii tuturor provinciilor. În spiritul acestei politici de nonrezistenţă, cauza Chinei a fost încredinţată Ligii Naţiunilor şi au fost interzise şi reprimate acţiunile antijaponeze ale maselor şi adoptate măsuri disciplinare împotriva unităţilor armate care au opus rezistenţă înaintării nipone.

În ciuda acestor măsuri, în cei cinci ani care au urmat „incidentului de la Mukden", întreaga naţiune s-a angajat în lupta pentru suveranitatea patriei. Au avut loc greve ale muncitorilor, demonstraţii, mitinguri, acţiuni de boicotare a mărfurilor japoneze, iniţiative patriotice ale oamenilor de cultură, s-au organizat armate de voluntari, detaşamente de partizani. Unităţi ale armatei naţionale au refuzat ordinul de retragere, opunînd o rezistenţă dîrză înaintării japoneze.

Partidul comunist, care deţinea puterea în cîteva zone din China de sud, unde, începînd din anul 1928, îşi crease baze revoluţionare şi propria sa forţă militară, a mobilizat masele, în vederea luptei antiimperialiste şi antijaponeze. La 26 aprilie 1932, Guvernul provizoriu central al Republicii Sovietelor Chineze, creat în noiembrie 1931, în bazele revoluţionare centrale din provincia Jiangxi, a declarat război Japoniei. Într-un apel dat publicităţii, în august 1935, prin care chema pe toţi cetăţenii ţării la lupta unită antijaponeză, Partidul comunist propunea organizarea unei largi colaborări a tuturor forţelor naţiunii chineze, „indiferent de deosebirile de păreri şi de interese ale partidelor politice, ale indivizilor, ale forţelor armate", precum şi încetarea războiului civil, în scopul concentrării tuturor resurselor ţării, în vederea luptei antijaponeze. În spiritul acestei declaraţii, Partidul comunist a iniţiat contacte cu Partidul naţional. Declaraţia Partidului comunist şi acţiunile sale au fost salutate şi aprobate de întreaga naţiune. Mişcările patriotice au luat un nou avînt. Începutul acestuia l-a constituit marea demonstraţie a studenţilor şi elevilor din Beiping[3]. La 9 decembrie 1935, 10 000 studenţi au cerut „încetarea războiului civil şi unirea tuturor forţelor împotriva duşmanului din afară", condamnînd acţiunile imperialismului nipon în China. După aceasta, evenimentele s-au derulat într-un ritm accelerat.

„Chinezii să nu lupte contra chinezilor"

Ţara a fost cuprinsă de un nou val de greve muncitoreşti, de mitinguri de protest, de acţiuni de boicotare. La 31 mai 1936, s-au pus bazele unei Federaţii naţionale a uniunilor de salvare a patriei, create de muncitori, oameni de cultură şi alte categorii profesionale. „Chinezii să nu lupte împotriva chinezilor", era lozinca zilei.

Organele de conducere ale Partidului comunist şi unităţile armatei roşii a muncitorilor şi ţăranilor s-au stabilit, după parcurgerea Marşului cel lung[4], în bazele revoluţionare conduse de comunişti, din nordul provinciei Shaanxi. De aici, Partidul comunist a început să desfăşoare o activitate susţinută şi consecventă pentru realizarea unui front unit. Şi-a îndreptat atenţia, înainte de toate, către unităţile militare din imediata apropiere, unde se afla Armata din China de nord-est (Manciuria), comandată de „tînărul mareşal" Zhang Xüeliang, fiul fostului militarist Zhang Zuoling, căzut victimă unui

[1] În vacuumul de putere creat după răsturnarea dinastiei Qing, în 1911, comandanţii unităţilor militare, beneficiind de echipament modern şi făcînd uz de forţele armate aflate sub ordinea lor, au căutat să-şi consolideze şi să-şi lărgească puterea politică în diferite regiuni ale ţării şi chiar să manevreze guvernul naţional. Cea mai puternică clică militaristă era cea din nordul Chinei.

[2] Cel mai puternic dintre ei era Zhang Xüeliang, care domina Manciuria. După ce a acceptat să se subordoneze Guvernului naţional din Nanjing, forţele sale armate au fost incorporate în armata naţională, primind indicativul Armata din China de nord-est. Zhang Xüeliang a devenit comandant suprem al acestei armate şi, totodată, locţiitor al comandantului suprem al armatei naţionale, ocupînd astfel, în ierarhia militară, primul loc după generalissimul Jiang Jieshi.

[3] Numele oraşului Beijing (Capitala de nord) după 1928, cînd oraşul Nanjing (Capitala de sud) a fost declarat capitala Chinei.

[4] *Magazin istoric*, nr. 10/1974.

atentat japonez în 1928[1]. Zhang Xüeliang nutrea sentimente de profundă nemulţumire faţă de politica lui Jiang Jieshi, care îi impusese retragerea fără luptă din ţinuturile sale natale, privîndu-l, totodată, de posibilitatea de a-şi răzbuna tatăl. Tot în provincia Shaanxi era staţionată şi Armata 17 terestră, numită şi Armata din China de nord-vest, comandată de generalul Yang Hucheng, personalitate cu puternice sentimente democratice.

În mai 1935, Jiang Jieshi a ordonat înfiinţarea „Cartierului general de lichidare a bandiţilor" din nord-vestul Chinei, a cărui comandă supremă şi-a rezervat-o. În cadrul acestui Cartier general, Armata din China de nord-est şi cea din China de nord-vest aveau sarcina de a bloca înaintarea armatei roşii a muncitorilor şi ţăranilor şi apoi de a o lichida. Ostaşii celor două armate erau derutaţi de ordinele primite, de a îndrepta armele împotriva fraţilor lor din armata roşie. Ziarista Nym Wales, care vizitase regiunea, aprecia că „ostaşii sînt sătui de război civil şi foarte porniţi împotriva politicii de nonrezistenţă a guvernului faţă de Japonia". Ea caracteriza atitudinea lor şi a ofiţerilor cu grade inferioare drept „rebelă". Dînd expresie acestei stări de spirit, mareşalul Zhang Xüeliang îşi exprimase în cîteva ocazii opinia că „numai opunînd rezistenţă opresiunii străine, şi nu prin război civil, se poate realiza unificarea adevărată a Chinei".

Mesagerii Partidului comunist, care aduceau propuneri concrete de a colabora în vederea luptei comune, au găsit înţelegere şi sprijin în rîndul soldaţilor şi ofiţerilor celor două armate. În iarna şi primăvara anului 1936, comandanţii celor două armate au căzut de acord cu trimişii Partidului comunist de a înceta ostilităţile militare şi de a-şi uni forţele în rezistenţa antijaponeză. În perfectarea acestui acord, un rol hotărîtor l-a avut întîlnirea lui Zhang Xüeliang cu Zhou Enlai, la 9 aprilie 1936, la Yan'an, unde au fost elaborate liniile directoare ale viitoarei colaborări. Tot cu această ocazie, cei doi au stabilit relaţii personale, bazate pe înţelegere şi respect reciproc.

Zhou Enlai soseşte la Xi'an, unde va acţiona în spiritul politicii elaborate de Partidul Comunist Chinez şi în interesul general al naţiunii

În p. 19: *decembrie 1936. Demonstraţie în oraşul chinez Xi'an, pentru unirea tuturor forţelor patriei în lupta de rezistenţă antijaponeză*

Începînd din 9 aprilie 1936, Xi'anul a devenit centrul rezistenţei antijaponeze. „În condiţiile în care în alte părţi ale Chinei mişcarea (antijaponeză — *A.B.*) este oprimată, în Xi'an aceasta se află sub conducerea deschisă şi entuziastă a «tînărului mareşal» Zhang Xüeliang — el fiind sprijinit cu căldură de trupele sale şi chiar constrîns să acţioneze", scria Nym Wales în ziarul *New York Sun*, din 26 octombrie 1936.

Conducerea Partidului comunist a căutat să stabilească contacte şi cu reprezentanţii Partidului naţional, cu conducătorii acestuia, inclusiv cu Jiang Jieshi, pentru a discuta condiţiile unei noi colaborări între cele două partide. În cursul anului 1936, întîlnirile delegaţiilor au devenit mai frecvente. La 25 august, Comitetul Central al Partidului comunist a adresat o scrisoare Partidului naţional, în care s-a arătat „pregătit să formeze un front unit revoluţionar trainic..., singura cale justă pentru salvarea naţiunii de cotropire şi pentru asigurarea supravieţuirii ei". Iniţiativele Partidului comunist au fost acceptate de Partidul naţional. Toate aceste acţiuni învederau maturizarea colaborării tuturor forţelor naţionale în cadrul unui front unit antijaponez.

Fără vărsare de sînge

Dar cursul evenimentelor a fost brusc schimbat de o decizie neaşteptată luată de Jiang Jieshi. El a hotărît începerea unei campanii fulgerătoare, care „să lichideze rămăşiţele bandiţilor roşii în cel mult o lună". În acest scop, a ordonat concentrarea a 260 regimente, cu un efectiv de 300 000 oameni în regiunea învecinată cu bazele revoluţionare. Oraşul Xi'an — Liniştea din Vest — a devenit martorul unor febrile pregătiri militare. Care blindate şi tancuri îi brăzdau drumurile, înecînd în colbul galben priveliştea colinelor şi satelor înconjurătoare, avioane de vînătoare şi de bombardament răscoleau albastrul cerului.

La 4 decembrie, a sosit la Xi'an Jiang Jieshi, în speranţa, aşa cum scrie în memoriile sale, că prezenţa sa acolo „va

[1] Zhang Zuoling (1875-1928), şeful puternicei clici militariste din nord-estul Chinei, mareşal al marinei şi armatei terestre, deşi era gata să colaboreze cu imperialismul japonez, nu a acceptat totuşi să cedeze necondiţionat interese economice şi politice fundamentale ale Chinei. La 4 iunie 1928, agenţii japonezi au organizat un atentat împotriva sa. Fiul lui, Zhang Xüeliang, i-a moştenit, la vîrsta de 32 ani, poziţia şi gradele militare, devenind cunoscut ca „tînărul mareşal", pentru a-l distinge de tatăl său.

acționa ca un factor stabilizator" al situației. „Tînărul mareșal" i-a ieșit în întîmpinare, salutîndu-l respectuos. În memoriile sale, Jiang Jieshi notează că în timp ce schimbau fraze convenționale, și-a amintit de o scrisoare ce-i fusese trimisă de Zhang Xüeliang, în noiembrie, și în care acesta îi cerea să fie trimis pe front, pentru „a-și îndeplini misiunea sfîntă de a lupta împotriva Japoniei". „Dacă dorința noastră va fi îndeplinită, atît eu cît și trupele mele, cu un efectiv de 100 000 oameni, vom urma Excelența Voastră pînă la capăt", promitea el. Jiang Jieshi, fiind informat că Zhang Xüeliang ar colabora cu „roșii", s-a hotărît să-l constrîngă să-i respecte ordinele, iar de nu, să-l disloce cu unitățile aflate sub comanda sa într-o provincie din sudul Chinei.

În zilele care au urmat, Jiang Jieshi, în calitate de comandant suprem, a convocat, în audiențe separate, pe comandanții celor două armate, pentru a tatona reacțiile lor la ordinele primite și a le cere să treacă la executarea acestor ordine. Cei doi comandanți au încercat să opună rezistență, să susțină argumentat inoportunitatea acțiunii, dar Jiang Jieshi le-a spus categoric: sau se angajează în campania de nimicire a comuniștilor sau acceptă transferul lor în provinciile Anhui și, respectiv, Fujian. Generalii nu au cedat însă. La 7 decembrie, Zhang Xüeliang a sosit la reședința generalissimului, într-o audiență separată, cu intenția de a-l convinge să renunțe la războiul civil, pentru a putea realiza unitatea națională. Dar Jiang Jieshi a rămas impasibil. Bătînd cu pumnul în masă, el a declarat categoric că nu va renunța la campania împotriva comuniștilor.

Același răspuns l-a dat Jiang Jieshi și lui Yang Hucheng și altor comandanți de unități militare. Această atitudine i-a reproșat-o ulterior lui Jiang Jieshi și soția sa, Song Meiling:[1] „Mă îngrijorează mereu felul tău de a fi. Nu te străduiești să-ți împărtășești cu bunăvoință părerile celor din subordinea ta și nu-ți apleci cu modestie urechea la părerile lor", i-a scris ea.

[1] Sora lui Song Qingling, văduva lui Sun Zhongshan (Sun Yat-sen).

Două săptămini de maximă tensiune

În ziua de 9 decembrie 1936, în orașul Xi'an, tineretul a organizat acțiuni de amploare pentru a aniversa un an de la mișcarea patriotică a tineretului din Beiping. Coloana celor 15 000 studenți și elevi s-a îndreptat spre reședința lui Jiang Jieshi, scandînd: „Chinezii să nu lupte împotriva chinezilor!" „Să recucerim pămînturile natale!", „Sprijinul nostru președintelui Jiang, pentru a ne conduce în lupta antijaponeză!". Poliția a primit ordin să tragă. Doi studenți au fost răniți. Jiang Jieshi i-a cerut lui Zhang Xüeliang să-i primească pe demonstranți „cu gloanțe, dacă ei numai așa înțeleg". Zhang Xüeliang a încercat să împiedice vărsarea de sînge. Ajuns la fața locului, s-a adresat demonstranților: „Aveți deplina mea simpatie — a spus el. Vă promit că într-o săptămînă voi răspunde cu fapte la revendicările voastre. Acum, vă rog, întoarceți-vă în oraș. Evitați vărsarea de sînge". Tinerii l-au ascultat.

În ziua următoare, 10 decembrie, Jiang Jieshi a convocat ședința Statului major. În cadrul ei, sub presiunea sa, s-au aprobat planul operațional al campaniei de exterminare a comuniștilor și ordinul de mobilizare a armatelor din China de nord-est și China de nord-vest și a trupelor de elită de sub comanda sa directă.

În zilele următoare, Zhang Xüeliang și Yang Hucheng — după ce între timp făcuseră noi încercări de a-l convinge pe Jiang Jieshi să-și schimbe atitudinea — au convocat pe comandanții de divizii ai celor două armate și i-au anunțat că au hotărît să-l aresteze pe Jiang Jieshi și să-l determine să lupte împotriva Japoniei. Toți cei prezenți au aprobat fără rezerve planul. În cursul aceleiași nopți, întregul Stat major, unitățile regulate și de jandarmi de sub comanda lui Jiang Jieshi au fost dezarmate și arestate. Totul s-a desfășurat fără incidente.

Era așteptat acum numai Jiang Jieshi. Se preconizase să fie reținut cît mai discret posibil. În acest scop, o unitate a gărzii lui Zhang Xüeliang primise în zori indicația de a pătrunde neobservată în clădirea ocupată de generalissim și a-l „invita" într-un mod respectuos la Cartierul general al celor doi comandanți. Timpul trecea. Era 12 decembrie, dimineața. Se făcuse ora 9 și nu sosise nici o veste. Zhang Xüeliang se plimba de colo-colo în biroul său, tresărind la fiecare zgomot de pași de pe coridor, la fiecare țîrîit de telefon. Era hotărît să îl recunoască pe Jiang Jieshi comandant suprem al armatei numai dacă accepta revendicările pregătite de el împreună cu Hucheng. Ele prevedeau, în primul rînd, reorganizarea guvernului din Nanjing și includerea în el a tuturor partidelor, pentru a-și asuma, împreună, sarcina salvării patriei, apoi încetarea războiului civil, eliberarea conducătorilor mișcării patriotice din Shanghai și ridicarea restricțiilor impuse mișcării patriotice a maselor, garantarea drepturilor lor politice, convocarea imediată a Adunării Naționale etc.

În sfîrșit la ora 10, s-a auzit motorul unei mașini și o portieră trîntită. Din automobil a coborît Jiang Jieshi. Peste o ținută sumară, purta o manta de soldat. Avea fața palidă, cu reflexe pămîntii. S-a uitat în jur, întrebînd unde se află. I s-a răspuns că la cartierul general al generalului Yang Hucheng. A luat o mină vizibil liniștită. Frica ce-l stăpînea s-a risipit. Lovitura nu fusese organizată de comuniști, cu care se pregătea să se înfrunte, a constatat ușurat. S-a retras apoi în camera ce-i fusese rezervată. Se simțea epuizat. De-abia acum resimțea oboseala. În zori, cînd fusese trezit de zgomotul schimbului de focuri de arme, escaladase un zid și urcase în goană spre vîrful muntelui, aflat în spatele reședinței sale. Aici fusese descoperit după o stîncă. Urmăritorii îi oferiseră o manta de soldat, apoi îl invitaseră la reședința generalilor.

Au urmat două săptămîni consumate într-o tensiune ma-

ximă. Elementele projaponeze din guvernul Nanjing, în frunte cu ministrul de război, s-au activizat. Ele au încercat să folosească prilejul pentru a-şi pune în aplicare politica trădătoare. În acest scop, au ordonat bombardarea Xi'anului şi declanşarea unui război civil general, care să favorizeze ocupaţia japoneză. În situaţia e trem de complexă creată, se făceau auziţi adepţii ideii ca generalissimul să fie judecat de un tribunal popular.

Cei doi generali păreau derutaţi. Trebuiau să adopte măsuri imediate, pentru a preîntîmpina un atac din artea guvernanţilor din Nanjing, a organiza viaţa politică şi administrativă a regiunii şi, în acelaşi timp, a începe tratativele cu Jiang Jieshi, pentru a atinge scopul urmărit prin arestarea lui — opunerea unei rezistenţe unite a întregii naţiuni. Opinia publică din marile centre ale Chinei, deşi insuficient şi deseori eronat informată despre desfăşurarea evenimentelor, nemulţumită totodată de politica de nonrezistenţă a guvernului Jiang Jieshi, a primit cu profundă îngrijorare vestea arestării şefului statului.

Cu abilitate diplomatică

Elementele de stînga şi patriotice din cadrul Partidului naţional şi al guvernului s-au pronunţat pentru rezolvarea pe cale paşnică a incidentului. Lor li s-au alăturat şi personalităţi de seamă, cu tendinţe proamericane. În acel moment crucial, un rol de seamă a jucat, prin prezenţă de spirit, simţ practic şi abilitate de negociator, Song Meiling, soţia lui Jiang Jieshi.

Partidul comunist, exponentul consecvent al dezideratului naţional din acel moment, a supus unei analize atente toţi factorii care au concurat la declanşarea acestui incident şi a hotărît să acţioneze în scopul realizării unui front

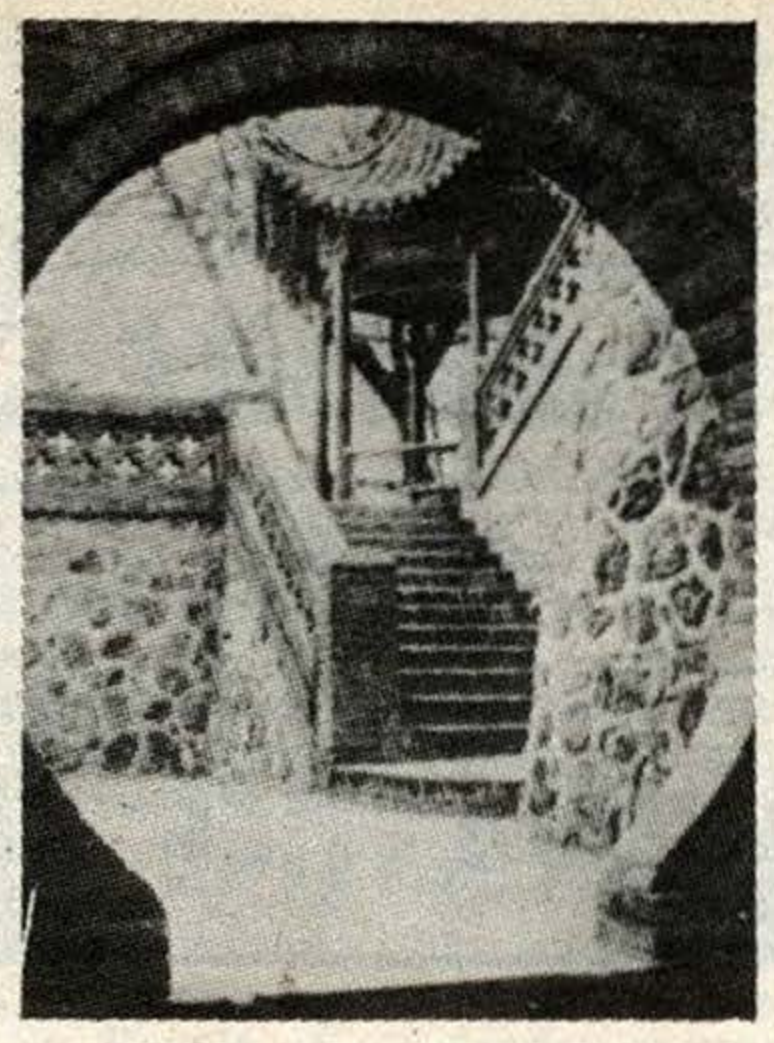

Locul unde a fost arestat Jiang Jieshi

unit antijaponez. La 16 decembrie, a sosit la Xi'an, la invitaţia expresă a celor doi generali, Zhou Enlai, în fruntea unei delegaţii a Partidului comunist. Acţionînd cu spirit de răspundere pentru soarta ţării, cu abilitate diplomatică, cu înţelegere pentru sensibilitatea fiecărui protagonist de care depindea rezolvarea acestei situaţii de criză, reprezentantul Partidului comunist s-a angajat într-o serie de tratative delicate cu cei doi generali, precum şi cu delegaţia guvernului de la Nanjing, formată din Song Meiling, fratele ei, Song Ziwen, W.H. Donald, consilierul englez al lui Jiang Jieshi, şi generalissimul. Zhou Enlai a acţionat în spiritul politicii elaborate de Partidul comunist. El era gata ca, în interesul general al naţiunii, să-l sprijine pe Jiang Jieshi în calitate de conducător al luptei antijaponeze, dacă el se anagaja să renunţe la războiul civil şi să unească toate forţele în lupta comună împotriva agresorului.

După lungi şi anevoioase tratative cu Jiang Jieshi, acesta a promis verbal că „va înceta războiul civil şi se va alia cu armata roşie chineză în lupta antijaponeză". Jiang Jieshi a invitat delegaţia Partidului comunist la Nanjing, pentru continuarea tratativelor. La 25 decembrie, însoţit de Zhang Xüeliang, generalissimul s-a întors la Nanjing[1]. Datorită înţelepciunii şi înţelege ii intereselor naţionale de către Partidul Comunist Chinez, au triumfat raţiunea şi dragostea pentru patrie.

Evenimentele de la Xi'an l-au convins pe Jiang Jieshi de necesitatea luptei active antijaponeze. După escaladarea războiului de către militarismul japonez, în 1937, în urma unor anevoioase tratative, în septembrie acelaşi an, s-au pus bazele colaborării dintre Partidul naţional[2] şi Partidul comunist, care a constituit temelia frontului unit naţional antinipon, menţinut, în ciuda fricţiunilor şi chiar a unor confruntări militare dintre cele două partide, pînă la victoria asupra agresorului în 1945. ■

---

[1] În privinţa atitudinii sale faţă de cei doi generali, Jiang Jieshi nu şi-a respectat promisiunea. După întoarcerea la Nanjing, el l-a pus sub stare de arest pe Zhang Xüeliang, dînd ordin totodată de dezorganizare a armatei comandate de Yang Hucheng. Zhang Xüeliang a rămas prizonierul lui Jiang Jieshi, redobîndindu-şi libertatea numai după moartea acestuia. În prezent se află în Taiwan.

Yang Hucheng a fost forţat să părăsească ţara, în iunie, 1937. În noiembrie, s-a întors însă, pentru a-şi pune forţele în slujba războiului antijaponez, dar la 1 decembrie a fost arestat. La 17 septembrie 1949, Yang Hucheng a fost asasinat, din ordinul lui Jiang Jieshi, împreună cu fiul, fiica, secretarul său şi familia acestuia, aghiotantul şi garda lui personală.

[2] După izbucnirea războiului antijaponez, Jiang Jieshi a fost ales liderul (zongca) Partidului naţional (martie 1938), preşedintele Consiliului suprem al apărări naţionale (februarie 1939), iar după izbucnirea războiului în Pacific, comandantul suprem al teatrului de război din China, Indochina şi Thailanda (iulie 1942). La 1 august 1943, a devenit şeful statului, ocupînd postul de preşedinte al guvernului naţional al Republicii China. În urma ofensivei japoneze din 1944, a deteriorării situaţiei economice a ţării şi creşterii corupţiei în rîndurile armatei şi aparatului funcţionăresc, prestigiul său a scăzut. Intensificîndu-şi acţiunile autocratice, el a pierdut sprijinul elementelor patriotice şi democratice din cercurile conducătoare. În condiţiile cuceririi victoriei asupra agresorului (septembrie 1945), cînd s-a pus problema edificării unei Chine democratice şi prospere, întreaga naţiune s-a unit în jurul Partidului Comunist Chinez, care a condus-o într-o luptă de eliberare încununată cu întemeierea Republicii Populare Chineze, la 1 octombrie 1949. Jiang Jieshi s-a refugiat, cu un anturaj restrîns, în Taiwan, unde a continuat să se autointituleze şeful guvernului naţional al aşa-zisei Republici China. A decedat în aprilie 1975.

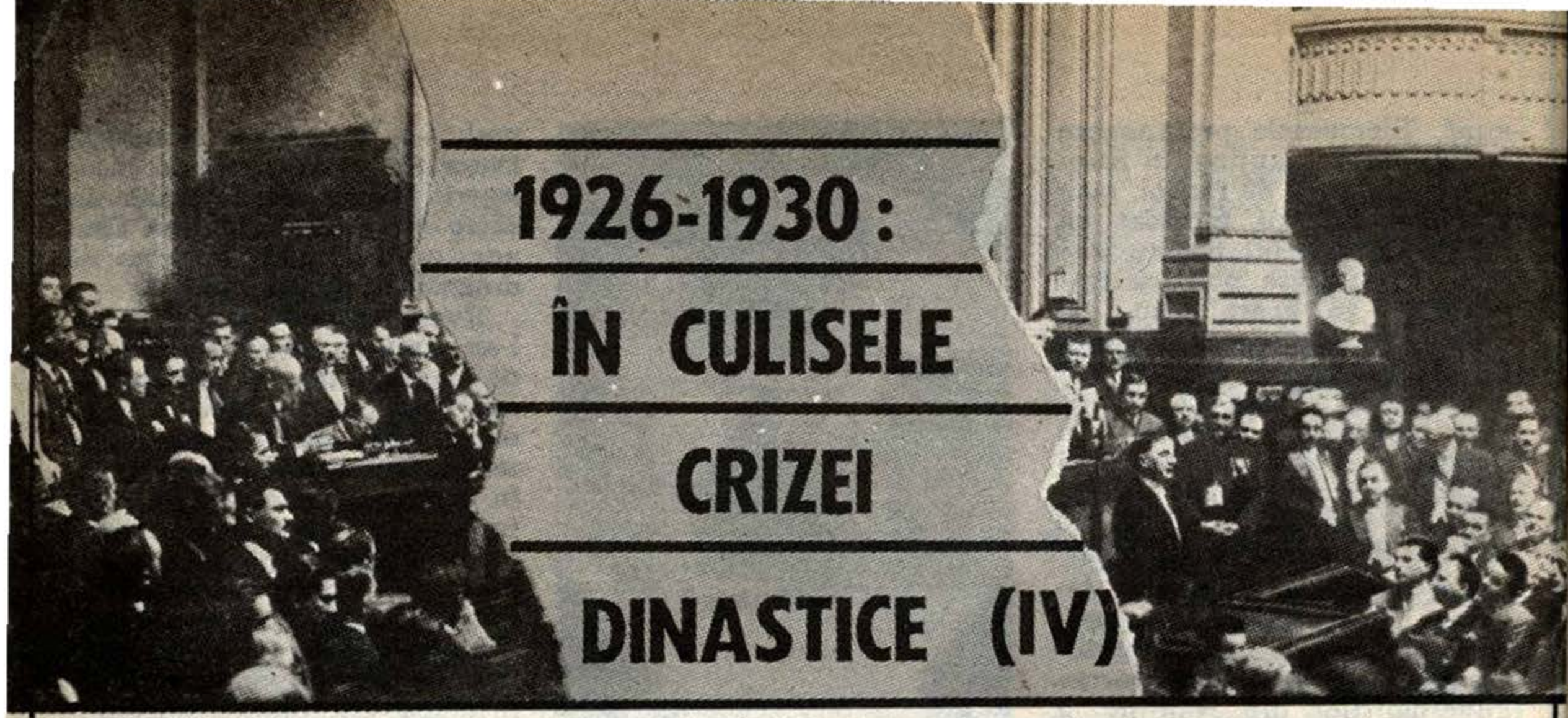

1926-1930: ÎN CULISELE CRIZEI DINASTICE (IV)

Conf. univ. dr. MIRCEA MUŞAT, Conf. univ. dr. ION ARDELEANU

Încă în cursul primelor discuţii pe care le-a avut în zilele de 6 şi 7 iunie cu diverse personalităţi politice, Carol şi-a dat seama că nu va fi pus în situaţia unei riposte ferme din partea guvernului sau a unor forţe politice hotărîte să-i împiedice a ocupa tronul. În ţară exista o tensiune politică deosebită, care s-a extins chiar în rîndurile conducătorilor Partidului Naţional-Ţărănesc, lipsind guvernul de posibilitatea adoptării unei atitudini ferme şi unitare. Fără îndoială însă, dacă în acel moment guvernul ar fi încercat să respingă aventura în care Carol şi grupul său se lansaseră, o putea face, chiar dacă era vorba să înfrîngă eventuala ripostă a celor două regimente comandate de Gabriel Marinescu şi Paul Teodorescu. Dar în loc de aceasta, divizat ca păreri şi voinţă, guvernul a cedat pas după pas în faţa lui Carol, ceea ce a permis acestuia să-şi consolideze poziţiile, reuşind să determine numirea de către guvern a generalului H. Cihoski, fost ministru de război şi cunoscut adept al lui Carol, în calitate de comandant al tuturor trupelor.

Deruta provocată de sosirea neaşteptată a lui Carol în mijlocul unor partide măcinate de dispute interne, lipsa de fermitate a guvernului, contactele stabilite la Cotroceni în noaptea de 6/7 iunie 1930 cu o serie de oameni politici, asigurarea sprijinului unor unităţi militare din Bucureşti i-au dat lui Carol siguranţa reuşitei şi i-au permis să-i comunice lui Maniu că „înţelege să-şi ocupe tronul".

Ultimele zile ale regenţei şi atmosfera politică în care această instituţie dispare din viaţa politică românească sînt povestite în însemnările lui R. Bossy, secretarul general al acesteia, cărora le facem loc în continuare.

7 iunie 1930. Generalul Athanasescu, care asistă, din depărtare, azi noapte, la sosirea lui Carol la Cotroceni, îmi spune că, venind acolo, generalul Condeescu a întrebat pe ofiţerii de vînători din ordinul cui au scos trupe. Ei au răspuns că din ordinul prinţului Nicolae, transmis prin colonelul Tătăranu, ataşat militar la Paris, sosit odată cu Carol. La Palat, consternare: Stîrcea declară că s-a jurat credinţă regelui Mihai şi că, deci, Carol poate fi cel mult regent. Sosesc regenţii. Patriarhul îmi spune: „Dacă-l vrea armata! Eu m-am săturat!"; iar Sărăţeanu: „Schimbare de front! Dacă-l vrea armata, ce să-i faci?" Intră prinţul Nicolae. „Schimbare de front, Alteţă!", exclamă Sărăţeanu. Hiott se prezintă şi îşi înaintează demisia pe care, de formă, regenţii nu o primesc pe loc. Dar, de fapt, nu încape vorbă că Hiott încetează de a mai fi ministru al Casei Regale. Şi pare că astă-noapte Carol primise formal de a intra în regenţă, ce este drept cu rezerva de a se proclama rege peste cel mult şase luni. După cîte îmi spune Sărăţeanu, azi dimineaţă şi-a schimbat părerea şi a declarat că, tare pe armată şi pe Parlament, cere anularea actului de la 4 ianuarie 1926 şi proclamarea sa

După cum mărturisea, Maniu urmărise cu totul altceva: „Planul meu era ca A.S.R. prinţul Carol să intre în regenţă; în timpul foarte scurt al funcţiei sale de regent, să se anuleze divorţul cu principesa Elena şi să se aranjeze definitiv chestiunea d-nei Lupescu. Toate acestea terminate în cîteva săptămîni să fie proclamat rege, prin concursul şi cu consensul regenţei. Plan absolut exact gîndit şi pregătit, mai ales că, eram precis informat, [că] A.S.R. prinţul Carol este decis sincer să nu revină d-na Lupescu [în ţară]. În situaţiunea schimbată, am convocat pe cei trei regenţi pentru a le comunica dorinţa A.S.R. prinţului şi ne-am înţeles ca A.S.R. prinţul Nicolae, patriarhul şi cu mine să ne prezentăm la A.S.R. prinţul Carol pentru a-l convinge să renunţe la planul de a se proclama rege, să consimtă a intra în regenţă. Ne-am prezentat, am expus situaţia, dorinţele şi argumentele noastre, dar fără rezultat. Alteţa Sa Regală principele Carol a declarat că dorinţa lui este să fie proclamat rege, dar firește că se va supune voinţei reprezentanţilor naţiunii".

În această atmosferă s-a întrunit Consiliul de Miniştri în dimineaţa de 7 iunie 1930; Maniu a propus ca situaţia lui Carol să fie reglementată prin includerea lui mai întîi în regenţă, în calitate de „prim-regent"; pentru o astfel de soluţie s-au pronunţat însă numai o parte a membrilor guvernului, printre care Virgil Madgearu, Voicu Niţescu, Al. Vaida-Voievod, Şt. Cicio-Pop — preşedintele Camerei — şi Traian Bratu, preşedintele Senatului. Majoritatea miniştrilor, în frunte cu Ion Mihalache şi Grigore Iunian, au optat pentru proclamarea lui Carol ca rege.

Despre discuţiile purtate în Consiliu, Maniu nota: „Încă în decursul şedinţei Consiliului de Miniştri s-a prezentat o mare delegaţiune (peste 30 membri ai P.N.Ţ.) a parlamentarilor din partidul nostru, deputaţi şi senatori. I-am primit imediat după şedinţa Consiliului. [Aceştia]..., membri foarte devotaţi şi distinşi ai partidului, în raporturi excelente cu mine, mi-au comunicat că parlamentarii partidului nostru sînt de părere că A.S.R. prinţul Carol să fie proclamat imediat rege şi m-au rugat să nu pun piedică realizării dorinţei parlamentarilor. Am văzut imediat că problema a ajuns pe o pantă de unde nu mai poate fi întoarsă, am prevăzut urmările reale ale faptului că A.S.R. prinţul Carol va fi proclamat rege, fără a fi aranjat chestiunea principesei Elena şi a d-nei Lupescu. Dar, nu mai puţin, am văzut că în contra opiniei publice, în contra părerii parlamentarilor, a majorităţii Consiliului de Miniştri şi în contra voinţei A.S.R. prinţului Carol, nu are înţeles să forţez părerea mea, pe care chiar dacă aş impune-o, tot nu ar mai putea avea roadele la care tindeam eu. Am recurs la singura soluţiune logică şi onorabilă; m-am supus eu opiniei publice şi majorităţii guvernului, dar neputînd purta răspunderea acestei soluţii mi-am dat demisia şi l-am propus pe dl. Mihalache succesor. Acesta nu a primit, l-am propus pe dl. Mironescu, care a binevoit a primi".

Aşadar motivînd că nu a putut „realiza în sînul cabinetului acordul asupra chestiunii constituţionale", în după-amiaza zilei de 7 iunie 1930, I. Maniu şi-a prezentat demisia.

Consiliul de Miniştri a exprimat ipoteza formării unui guvern naţional, compus din membri ai majorităţii, împreună cu Nicolae Iorga, dr. N. Lupu, G. Brătianu şi Octavian Goga, guvern de 24 ore, care să primească jurămîntul regelui, apoi să-şi dea demisia, pentru ca noul rege să desemneze guvernul ce va crede de cuviinţă. Această formulă a fost însă părăsită în urma discuţiilor şi a hotărît ca guvernul Maniu să demisioneze. Actul în sine, unit cu descompletarea regenţei, ar face să treacă puterile constituţionale — conform art. 81 din Constituţie — asupra Adunării Naţionale, care va proclama rege pe prinţul Carol. Soluţia aceasta a găsit aprobarea majorităţii, iar Iuliu Maniu s-a dus la orele 6 la „înalta regenţă", prezentîndu-şi demisia; el a arătat că nu-şi putea călca jurămîntul depus în faţa regelui Mihai. Aceste scrupule „legaliste" — pe care Maniu le considera drept virtute — ascundeau, în fapt, fuga de răspundere în faţa unui act de care el era, oricum, mai vinovat decît Mironescu.

Vintilă Brătianu a respins cu violenţă orice propunere de colaborare cu Carol, dînd cuvînt imediată ca rege. Schimbarea se atribuie generalului Prezan [care a] fost în audienţă la dînsul. Se contramandează cele două trăsuri „à la Daumont" (una pentru Carol şi Nicolae, alta pentru patriarh şi Sărăţeanu) ce Drossu fusese însărcinat a pregăti.

Întrevederi nenumărate ale lui Maniu cu regenţii, cu Carol, cu colegii săi din minister. Pînă şi patriarhul se duce să vadă pe Carol şi are, cu dînsul şi Nicolae, o convorbire anturată, pe care mi-o relatează apoi: „Nu ne sili să ne călcăm jurămîntul faţă de fiul Alteţei Tale! Primeşte mai bine să fii regent!". Carol ar fi răspuns că dacă prestează jurămîntul ca regent şi apoi, mai tîrziu, se proclamă rege, şi-ar călca el jurămîntul. Ar fi încheiat, într-un mod cam „deplasat": „Mai bine să vă călcaţi dv. jurămîntul, decît să mi-l calc eu". Se ajunge la formula următoare: faţă de insistenţele lui Carol de a fi proclamat rege, guvernul Maniu, care a jurat credinţă regelui Mihai şi regenţei, îşi dă demisia şi propune un guvern Mihalache, Vaida sau Mironescu. Cei doi dintîi declinînd „onoarea", Mironescu formează noul guvern, care prestează jurămîntul la ora 9 seara. Regenţa, care nici ea „nu-şi poate călca jurămîntul", se descompletează prin demisiile patriarhului şi a lui Sărăţeanu. Guvernul Mironescu preia astfel puterile şi prerogativele constituţionale şi el va efectua detronarea regelni Mihai. Nici cei doi regenţi, nici Maniu nu vor fi fost sperjuri. (O, sfinte Ignaţiu de

de ordine: „Nu stăm de vorbă cu ex-prințul Carol și nu ne învoim la nici un fel de restaurare". Aceeași atitudine a adoptat-o și I.G. Duca, care declara în cadrul ședinței Comitetului de direcție al P.N.L. din ziua de 7 iunie 1930: „Să-mi dați voie să fac în fața dumneavoastră acest examen al conștiinței mele și cred că îmi veți admite că sub imperiul întîmplărilor de azi-noapte mi-am stabilit convingerea în această chestiune... Am scrutat tot ce-mi poate spune judecata și conștiința mea și două motive (unul de ordin etic și altul de ordin politic și național) mă împiedică definitiv să primesc soluția de azi. Am fost prea strîns legat de opera regelui Ferdinand I și a lui Ion I.C. Brătianu, am slujit țara sub conducerea acestora în timpuri care prin nimic nu se pot șterge, așa încît este firesc ca să urmez în totul hotărîrea lor.

Aș considera să mă dezonorez făcînd altfel și deci să sfîrșesc cariera mea politică cu un act de dezonorare. Aș trece totuși peste dezonorarea mea, dacă aș avea conștiința că slujesc un mare interes politic și național

Am însă absoluta convingere contrarie Fapta de astă-noapte este cea mai primejdioasă aventură ce s-a putut face și este tot ce poate aduce mai mult rău consolidării noastre naționale și situațiunii țării în toate privințele.

La o primejdioasă aventură nu pot să iau parte, refuz să mă duc, chiar dacă viața mea politică ar lua sfîrșit azi... Eu v-am spus întreg gîndul meu de la care nimic pe lume nu mă va abate".

În fond, noul guvern prezidat de G.G. Mironescu avea misiunea de a organiza actul restaurației. Imediat ce a depus jurămîntul, președintele Consiliului de Miniștri a prezentat regenței spre aprobare un proiect de lege prin care se abrogau articolele 6 și 7 din Statutul Casei Regale, potrivit cărora Carol pierduse drepturile politice și pe acela de a se întoarce în țară timp de 10 ani, începînd din 1926. Proiectul viza, în mod clar, reintegrarea lui Carol în drepturile sale de principe moștenitor al coroanei României[1]. Înțelegînd acest fapt, C. Sărățeanu și patriarhul Miron Cristea și-au dat demisia din regență, iar Reprezentanța Națională a fost convocată „pentru a decide asupra exercitării prerogativelor regale". În Adunarea Deputaților și în Senat, guvernul a prezentat proiectele de lege menționate, precum și un alt proiect de lege prin care regele Mihai devenea moștenitorul tronului și primea titlul de „Mare Voievod de Alba Iulia"; toate au fost aprobate după discuții sumare.

Întrunite în ședință comună, sub numele de Reprezentanță Națională, Adunarea Deputaților și Senatul au ascultat proiectul de lege prezentat de Grigore Iunian, în numele

[1] Relatînd acest moment, Pamfil Șeicaru consemna, referindu-se la N. Iorga, aflat în incinta Camerei Deputaților: „N. Iorga își exprimase față de G.G. Mironescu opunerea lui la sfărîmarea actului din 4 ianuarie. N. Iorga socotea că toate artificiile de drept constituțional nu puteau acoperi realitatea detronării regelui Mihai. Cînd Mihai Manolescu a încercat să-l înduplece, spunîndu-i că Mihai va fi numit printr-un vot al Parlamentului «Mare Voievod de Alba Iulia», N. Iorga a răspuns: «Ce este bazaconia asta, Mare Voievod de Alba Iulia? La ce corespunde în tradiția istorică a țării? Este o încercare de a imita monarhia franceză; îl vom da titlul de Mare Voievod de Alba Iulia, ca un echivalent al titlului conte de Chambord. Este o imitație ridiculă. Iar numindu-l prinț moștenitor înseamnă că retrogradăm pe regele Mihai. Titlul Mare Voievod are ceva de operetă. M-am opus singur, în Consiliul de coroană din 31 decembrie 1925 ca să se modifice succesiunea la tron. Dl. Iuliu Maniu nu m-a sprijinit, tăcerea lui tactică ne-a dus la această situație în care sîntem constrînși să acceptăm instabilitatea constituțională, instabilitatea unei așezări care nu este viabilă decît prin statornicia el. Prințul Carol în regență? Este unica soluție cuminte: tatăl, tutorele fiului; îl ajută, îl formează. Și de ce dl. Maniu nu are curajul să prezideze actul detronării regelui Mihai? Ce este comedia aceasta a unor ipocrite scrupule constituționale?» Adresîndu-se apoi direct d-lui Mironescu, care venise împreună cu Mihail Manolescu la pupitrul lui N. Iorga, îi spuse: «Ți-a dat d-tale sarcina aceasta ingrată, și d-ta, din disciplină de partid, ai acceptat-o. Știi ce este această *comedie*? Tartuffism constituțional. Faceți ce vreți. Să nu vie ziua căinții. Și d-ta ești jurist, d-le Mironescu. Vei anula divorțul principesii Elena, mama regelui Mihai? Dar ca să anulezi divorțul mai e nevoie de consimțămîntul principesei, deoarece ea a stăruit să i se admită divorțul. Ai consultat-o dacă acceptă? Sînteți tare grăbiți să faceți formalitățile detronării lui Mihai și proclamării lui Carol ca rege. Vă privește».

N. Iorga a strîns paginile unei cărți cărela îi făcea corecturile, și-a luat geanta și a părăsit incinta Camerii Deputaților".

Loyola!)[1]. Dar ce vom putea spune de guvernul Mironescu care, în clipa în care jura credință regelui Mihai, hotărîse deja toate formalitățile pentru detronarea lui. Cu acest prilej, Mironescu îmi spune: „Ce evenimente neașteptate! Trebuie să fiu 24 ore prim-ministru ca să le fac un serviciu. Eu aș fi preferat să fie Mihalache, dar m-au vrut pe mine, care sînt mai cunoscut în străinătate"...

9 iunie 1930. Predau arhiva fostului Secretariat General al Regenței, bibliotecarului Palatului, Chirileanu[2] și directorului Cancelariei ministrului Casei Regale. Hiott face la fel. Îmi iau rămas bun de la funcționari și cer să mă prezint foștilor regenți de plecare. Prințul Nicolae este la Curtea de Argeș, îmi transmite că mă va vedea la întoarcerea sa. Patriarhul mă primește în grădina sa. Recapitulăm cei aproape trei ani de regență. „Nu puteam împiedica cele ce s-au întîmplat cînd însuși unchiul regelui Mihai, prințul Nicolae, a pus la cale îndepărtarea sa de pe tron. Dar n-am fost sperjur. Numai după proclamarea lui Carol am pășit în incinta Adunărilor Naționale, ca senator de drept ce sînt. Deși am fost rugat să primesc eu jurămîntul, l-am lăsat pe vicarul meu în locul meu, ca să nu particip la ultima formalitate a descău-

[1] Ignațiu de Loyola (1491-1556), călugăr spaniol, adversar al Reformei; fondator al Ordinului cavalerilor iezuiți și primul general al acestuia (1541).

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1982.

„cîtorva sute" de parlamentari, prin care legile din 4 ianuarie 1926 erau anulate, astfel incît coroana revenea de drept lui Carol. Luînd cuvîntul în calitate de președinte al P.N.Ț., Maniu a declarat că majoritatea parlamentară primește această propunere „și se alătură cu însuflețire ca Reprezentanța Națională să declare ca moștenitor al tronului pe Alteța Sa Regală principele moștenitor Carol". Reprezentanța Națională a hotărît, cu 485 bile albe și 1 neagră, proclamarea lui Carol ca rege.

În legea adoptată de Reprezentanța Națională la 8 iunie 1930, prin care principele Carol era proclamat succesor la tronul României se arăta:

„Articol unic. Corpurile legiuitoare întrunite într-o singură adunare și constituite ca Reprezentațiunea Națională declară anulată

Legea promulgată prin înaltul decret regal nr. 13, publicată în *Monitorul oficial*, nr. 4 din 5 ianuarie 1926, prin care s-a primit renunțarea principelui Carol la succesiunea tronului și la toate drepturile, titlurile și prerogativele de care, în virtutea Constituției și a statutelor regale, se bucura, ca principe moștenitor și membru al familiei domnitoare.

Declară, de asemenea, anulată legea promulgată prin înaltul decret regal nr. 14 din 4 ianuarie 1926, prin care Reprezentanța Națională primește regența numită de Majestatea Sa, regele Ferdinand I".

După depunerea jurămîntului, Carol II și-a exprimat hotărîrea de a strînge „într-un mănunchi pe toți cei care au voința și puterea de a colabora pentru propășirea patriei" și a adresat un apel insistent la „toți" românii „fără deosebire de opinie politică", să se strîngă „în jurul tronului".

Astfel era formulată o idee cardinală a noului monarh și anume aceea de a guverna peste partide. Partidele burgheze, cu excepția Partidului Național-Liberal, și-au exprimat adeziunea față de actul de la 8 iunie 1930. În manifestul către țară, referitor la proclamarea regelui Carol II, semnat de Vintilă Brătianu la 8 iunie 1930, se arăta: „Față de lovitura de stat care a răsturnat ordinea constituțională statornicită de regele întregitor de neam, Partidul Național-Liberal declară că nu se solidarizează cu actele săvîrșite. Motivele care au determinat grava și dureroasa hotărîre a regelui Ferdinand nu au încetat de a exista. Din nenorocire ele rămîn întregi; iar în condițiunile în care s-a săvîrșit lovitura de stat, cu complicitatea unui regim compromis ca ultimă consecință a îndelungatelor lui uneltiri și prin încercarea de amestec a unor elemente din rîndurile armatei naționale, care trebuie să rămînă în afara și pe deasupra luptelor politice, dovedesc cu prisosință că ne aflăm în fața unei aventuri primejdioase pentru interesele generale ale țării și compromițătoare pentru însuși principiul monarhic...

Partidul Comunist Român a apreciat restaurația ca un act profund reacționar, iar Partidul Social-Democrat, manifestîndu-și îngrijorarea față de soarta regimului parlamentar constituțional, în declarația publicată în ziarul *Socialismul*, din 15 iunie 1930, arăta: „Este de la sine înțeles că, față de acest eveniment, muncitorimea organizată nu are de apărat sau afirmat nici un interes de ordin dinastic. Republicană prin program și convingere, ea consideră cele petrecute la 8 iunie 1930 ca un fapt îndeplinit. Neavînd nici un motiv de a apăra ordinea constituțională stabilită de liberali, ea nu este împinsă nici la negarea ordinei noi statornicite de parlamentul național-țărănesc, după cum — pe de altă parte — nimic nu o determină să o susțină. Schimbările de persoane ce se petrec în așezarea regimului monarhic nu prezintă nici o importanță directă pentru muncitorime. Cîtă vreme acest regim dăinuiește, se ia act de ele, pur și simplu. De aceea, muncitorimea nu este chemată a se pronunța nici pentru, nici contra noii stări de lucruri... Eventualitatea reorientării politice însă trebuie să ne preocupe în modul cel mai serios. Se va menține regimul românesc parlamentar și constituțional, atît măcar cît l-a putut cuceri poporul românesc pînă în prezent? Va veni, poate, o eră de accentuată dezvoltare progresivă? Sau ne așteaptă dictatura militară, autocrația după model iugoslav, predomina-

nării regelui Mihai". Se teme de o eră de persecuții care, adăugată la criza economică, va micșora curînd entuziasmul bucureștean. Reamintindu-mi ieșirea lui Carol: „Mai bine să vă călcați dv. jurămîntul, decît să mi-l calc eu", îmi spune că dacă aceste cuvinte n-ar fi fost rostite în picioare, în momentul despărțirii, i-ar fi răspuns: „Alteța Ta, dacă-ți calci jurămîntul, măcar o faci în folosul propriu. De ce vrei ca noi să ni-l călcăm în folosul altuia?" Ca încheiere îmi spune: „Ești diplomat, mai du-te prin străinătăți să mai vezi și altele!" Apoi îmi mulțumește călduros și afectiv pentru serviciile aduse. „M-ai înconjurat cu credință și cu dragoste, se pare că mai mult ca pe ceilalți doi". Îi răspund că, în afară de simțămintele deosebite ce le aveam în mod firesc pentru capul bisericii din care fac parte, mi-am îndeplinit misiunea în mod egal de conștiincios și corect față de toți regenții. Îi mulțumesc, la rîndul meu, pentru bunăvoința arătată.

Trec apoi acasă la Sărățeanu, care îmi mulțumește, de asemenea, pentru concursul dat și îmi spune foarte amabil: „Plec fără nici o amărăciune. Regret numai că nu ne vom mai întîlni în fiecare zi". Îi exprim și eu mulțumirile mele. Vorbim de ultimele evenimente. Îmi destăinuiește mirarea lui Maniu față de Carol care, la ora 2 noaptea, îl asigură că se mulțumește cu un loc în regență, iar dimineața cere coroana. Mirarea este pricinuită și de repetatele declarații, făcute în exil, că nu rîvnește la locul propriului său

rea elementelor reacționare care de atîta timp pîndesc momentul oportun?"

Revenirea în țară și urcarea pe tron a lui Carol nu au fost așadar rezultatul unui consens al partidelor și oamenilor politici, ci, din contră, urmarea contradicțiilor și disensiunilor dintre aceste partide. Pudicitatea constituțională a lui Maniu nu l-a impresionat pe Carol; zig-zagurile, abilitățile, expedientele de care s-a servit au fost departe de a constitui o forță de intimidare. Mai mult, nemaiîntîmpinînd nici o rezistență, Carol a înțeles că toate îndrăznelile îi vor fi îngăduite.

Și partidul liberal a dat dovadă de insuficientă fermitate. Pentru Carol, arăta Pamfil Șeicaru, „aceste acte de lașitate au fost îndemnul care l-a dus la dezastru: nu a întîmpinat nici o rezistență politică, cu toate că opunerea guvernului și a Parlamentului nu ar fi dezlănțuit un război civil. Și în domeniul moral, ca și în domeniul fizic, nu te reazimi decît pe ce îți rezistă. Lucrurile s-au desfășurat așa de ușor de la 6 iunie pînă la 13 iunie, încît fără să-și dea seama, personalul politic al României a creat psihologia tipică a regelui Carol; își poate permite orice, neexistînd voințe capabile să-i opună o rezistență eficace în scopul de a apăra unele principii. Partidele i s-au arătat compuse din moluști, oameni politici nevertebrați".

Modul în care s-a pus capăt „crizei dinastice" la 8 iunie 1930 a marcat o deplasare spre dreapta a forțelor politice ale claselor dominante, o consolidare a pozițiilor forțelor conservatoare; aceasta a însemnat, implicit, o lovitură dată democrației, care nu reușise, în condițiile divizării și dispersării forțelor sale, să imprime un curs pozitiv desfășurării evenimentelor. În ceea ce privește rolul cercurilor imperialiste din străinătate, el a avut, fără îndoială, importanța sa, în funcție de interesul acestora de a asigura o anumită stabilitate politică în România, de natură să ofere garanția plasamentelor lor. Acest sprijin, acordat îndeosebi de cercurile monopoliste din Franța, era cu atît mai indicat pentru ele cu cît Carol a făcut numeroase declarații atît înainte de întoarcerea în țară cît și după aceea, prin care arăta că este adeptul unei largi participări a capitalului străin la exploatarea bogățiilor naționale. Totuși, acest rol nu trebuie supraestimat și, în orice caz, nu trebuie să fie identificat cu impunerea domniei lui Carol de către aceste cercuri.

După ce a prezidat actul restaurației, G.G. Mironescu și-a depus mandatul în seara zilei de 8 iunie 1930, pentru ca noul rege să-și exercite dreptul constituțional de a numi pe președintele Consiliului de Miniștri și a primi jurămîntul guvernului. Carol II a încredințat mandatul lui Iuliu Maniu, dar acesta a refuzat, sub motiv că starea sănătății îi impunea „un imediat repaos de cîteva luni".

La sugestia lui C. Argetoianu, Carol l-a abordat pe generalul Prezan, dar nereușind în tentativa sa, acesta și-a depus mandatul la 13 iunie. Înțelegînd că un guvern care nu se bucura de sprijinul parlamentar al Partidului Național-Țărănesc era virtualmente căzut, că nu putea trece la dizolvarea Corpurilor legiuitoare care-l proclamaseră rege cu numai cîteva zile în urmă, Carol a trebuit să-l solicite din nou pe Maniu care, de astă dată, a acceptat. În acest guvern au fost incluși: Al. Vaida-Voievod — ministru de interne, G.G. Mironescu — ministru de externe, Mihai Popovici — ministru de finanțe, Pantelimon Halippa — ministru de stat, ad-interim la muncă, Ion Mihalache — ministru al agriculturii și domeniilor, Grigore Iunian — ministru al justiției, Virgil Madgearu — ministru al industriei și comerțului, N. Costăchescu — ministru al instrucțiunii publice, general adj. C. Condeescu — ministru al armatei, Mihail Manoilescu — ministru al lucrărilor publice și comunicațiilor.

De altfel, în momentul cînd Maniu depunea jurămîntul ca șef al guvernului, regele Carol nu avea nici un motiv de nemulțumire față de Partidul Național-Țărănesc, care îi legitimase lovitura de stat. Mai mult, Iuliu Maniu a ținut să satisfacă dorința regelui, încredințînd Ministerul comunicațiilor lui Mihail Manoilescu, cu toate că nu era membru al P.N.Ț. și nici deputat sau senator. Concesia fusese făcută cu intenții împăciuitoare, dar

(Continuare în p. 52)

fiu și că vrea să se întoarcă în țara lui în orice condiții. Îl întreb dacă știa de mult data exactă a întoarcerii lui Carol. Îmi spune că a aflat de ea numai după faptul îndeplinit. „Cred, zic eu, că discreția aceasta a guvernului față de dv. era cam exagerată!" Și-i arăt că, după mine, singura vină o are guvernul, care ar fi putut împiedica acest lucru, în loc de a-l încuraja. Să dea Dumnezeu acum să nu aibă de suferit țara după această lovitură de stat. Sărățeanu crede că se va găsi o modalitate ca să fie și el senator de drept și că i se vor acorda oarecari avantaje și onoruri. Ne despărțim cordial și prietenește.

11 iunie 1930. Audiență de plecare la prințul Nicolae, unde sînt anunțat: fost secretar general al regenței. Întrevederea extrem de cordială. Mulțumesc principelui pentru încrederea și bunăvoința arătată. Strîngîndu-mi amical mîna, dînsul îmi mulțumește pentru serviciile aduse: „Știu că misiunea d-tale era adesea grea și delicată. Nu este ușor să împaci trei capete". Mă întreabă ce doresc să fac. Exprimîndu-i dorința de a pleca pentru cîtva timp în străinătate, mă roagă să-i spun ce legație mi-ar conveni. Îi citez: Londra, Paris, Berna. Vorbim de noul său post de comandant al celor trei armate, de uscat, marină și aeronautică. „Regret de a nu avea numai aeronautica: așa o să am ceva mai puțin precis de făcut. Și apoi, trei șefi de stat major, iar dau de trei. Nu pot să scap de regență..." ■

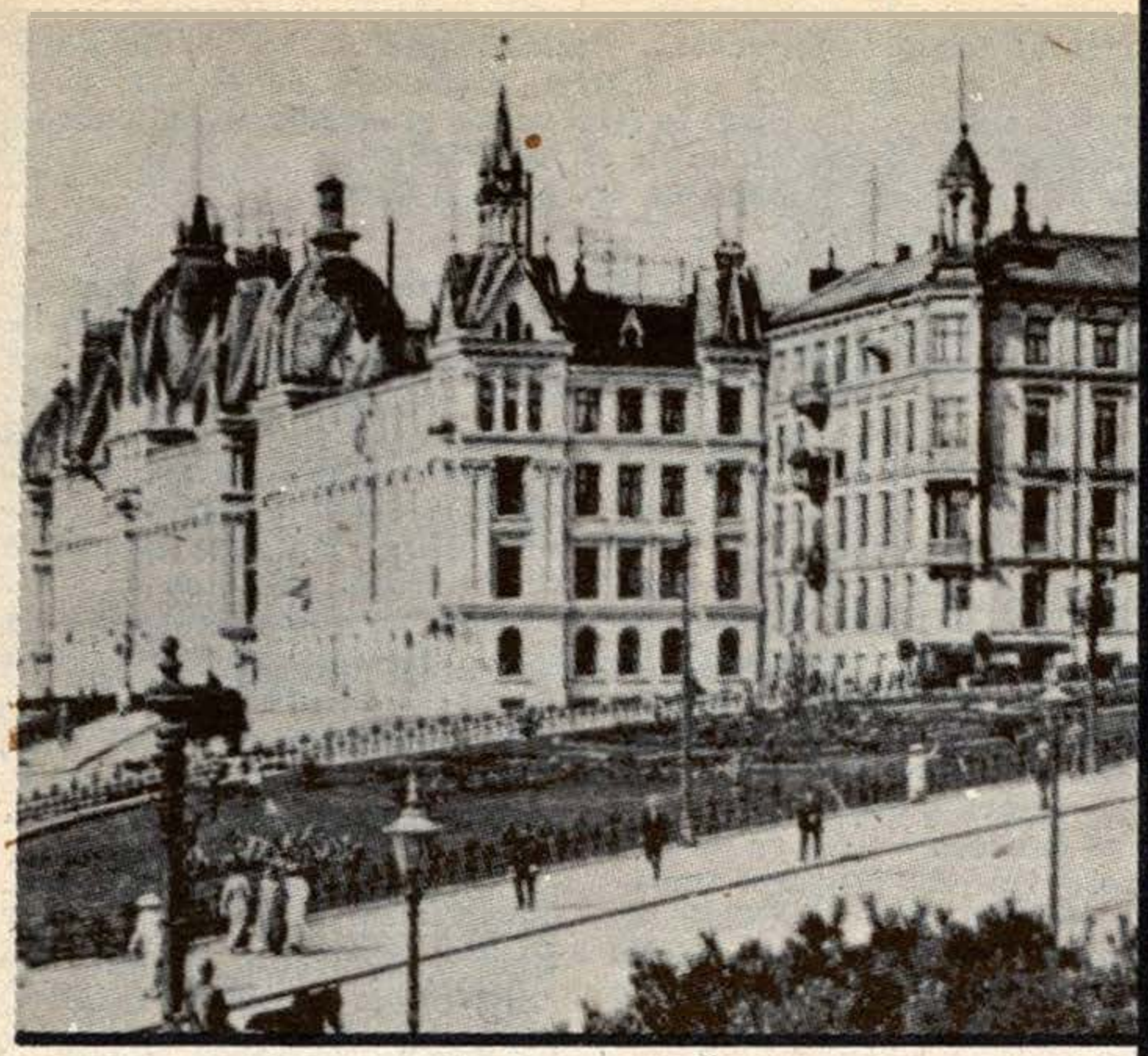

MISIUNE DIPLOMATICĂ

LA CHRISTIANIA

Z. S. ŞEINIS

Moscova, începutul anilor '50 ai secolului nostru. Foarte rar, dintr-o locuinţă de pe strada Kaluga, nr. 11, ieşea un cărucior de invalid, purtînd o femeie în vîrstă, mai degrabă întinsă decît şezînd. Faţa ei mai păstra trăsăturile unei frumuseţi apuse. Observînd căruciorul, miliţianul din colţ oprea circulaţia, îi aştepta să treacă pe celălalt trotuar şi abia apoi dădea drumul maşinilor.

Ultimele luni de viaţă ale acestei femei n-au fost deloc uşoare. Prin faţa ochilor i se perindau epoci întregi, generaţiile se schimbaseră, prietenii de o viaţă îi muriseră. Maksim Litvinov, cu care coresponda zilnic, era din ce în ce mai bolnav. La 17 septembrie 1951, cu trei luni şi jumătate înainte de a muri, fostul comisar al poporului pentru afaceri externe primea de la ea această scrisoare:

„Dragă Maksim Maksimovici!

Fiul meu m-a rugat să vă transmit că doctorul Nahodkin este de acord să vă vadă. Trebuie însă să vină să-i ia o maşină, altfel nu dă consultaţii...

În ce dispoziţie mai sînteţi?

Dacă aţi reuşit să parcurgeţi manuscrisul meu, vă rog să mi-l înapoiaţi cît de repede, pentru că lucrez încă la el.

Cum dormiţi noaptea? Pe mine mă ajută grozav fanodormul, o singură pastilă seara, cu puţină apă, de preferinţă călduţă... Dormi bine şi te scoli cu capul limpede...

A Dumneavoastră,
A. Kollontai"

Proza vieţii...

La 9 martie 1952, cu exact zece zile înainte de a împlini 80 ani, expeditoarea acestei scrisori murea. Rămăşiţele ei pămînteşti odihnesc la Cimitirul Novodevicii, alături de mormintele lui Cicerin[1] şi Litvinov[2].

În ultimii ani de viaţă, Aleksandra Kollontai aproape că nu mai părăsise Moscova. Sănătatea îi era tot mai şubredă. Energia care îi mai

În imagine: Christiania (azi Oslo), capitala scandinavă unde şi-a început activitatea diplomatică europeană Aleksandra Kollontai.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1969; 1/1967, 9/1982.

rămăsese o folosea pentru a-şi scrie memoriile, pe care, din păcate, nu le-a terminat: „Greşim că nu lăsăm istoriei fie şi corespondenţa între membrii de partid din vremea noastră. Uneori, ea oferă un tablou proaspăt al celor petrecute... Peste o sută de ani ar putea fi citită cu interes. Generaţia de atunci ne-ar înţelege în felul acesta greutăţile, ne-ar cunoaşte victoriile şi realizările"[1].

Dar cine era această femeie?

La o ceaşcă de ceai cu Litvinov

Să începem clasic, cu ziua naşterii. „19 martie 1872. Sankt-Petersburg. Într-o vilă de pe strada Sredne-Podiaceskaia nr. 5, la etajul II, în familia ofiţerului de intendenţă Mihail Alekseevici Domontovici se năştea o fetiţă cu ochi albaştri, ca ai mamei ei, Aleksandra Aleksandrovna. Părinţii au vrut să o boteze Maria, apoi s-au răzgîndit şi i-au zis Şura. Fetiţa aceea eram eu". Aşa debutează unul din numeroasele caiete memorialistice rămase de la Aleksandra Mihailovna Kollontai, revoluţionar sovietic de prestigiu, diplomat, publicist, organizator al mişcării de femei. 18 ani mai tîrziu, la 19 februarie 1890, aceeaşi fetiţă Şura, domnişoară acum, îi scria prietenei sale Elna: „Dragă Elna! Mă distrez satisfăcător. În ianuarie am fost prezentată împărătesei, apoi am participat la două baluri la Curte. Primul, foarte mare, cu peste 3 000 invitaţi, nu mi-a prea plăcut, deşi în jur erau mult lux, multă eleganţă. Al doilea, mai mic, un bal-concert, a fost un vis. Au luat parte numai vreo 400 persoane. Am întîlnit mulţi cunoscuţi şi m-am distrat de minune. Cel mai tare m-a impresionat cina. Cele trei saloane mari ale palatului, încadrate de arbori înfloriţi, erau o adevărată mare de flori. Am cinat la aceeaşi masă cu moştenitorul tronului (viitorul împărat Nicolae II — *Z.S.*)...A, să nu uit, mama mi-a promis că îmi cumpără un cal de călărie..."

Şi astfel, într-o veche familie nobiliară, a crescut o fetiţă foarte frumoasă cu ochi albaştri. A avut o copilărie luminoasă, neîntunecată de nici un nor, cu guvernante, dădace, servitori, vizitii, bucătari, cu cei mai buni pedagogi din Sankt-Petersburg, care au învăţat-o pe „fetiţa Şura" engleza, franceza şi germana.

Peste mulţi ani, la întrebarea scriitoarei Lidia Fortunato ce a împins-o pe calea revoluţiei, Kollontai a răspuns foarte rezonabil: nimic nu m-a împins. Au mai trecut anii şi, la aceeaşi întrebare, de data aceasta pusă în cadrul unei anchete, replica a fost: „Ce m-a adus pe drumul socialismului şi comunismului? În nici un caz condiţiile grele de viaţă din copilărie. Am avut o copilărie veselă, normală, în mijlocul unei familii cultivate, într-un mediu progresist, fără un lux exagerat, dar şi fără tradiţii burgheze şi prejudecăţi împovărătoare. Nedreptatea şi inegalitatea pe care le vedeam dincolo de cercul îngust al familiei mele, în Rusia ţaristă, m-au indignat dintotdeauna însă, de cînd eram mic copil. Ele m-au îndemnat la luptă pentru o lume mai bună şi mai dreaptă, pentru a nu mai fi sărăcie, foame, asuprire şi samavolnicie". După care a adăugat: „nu poţi fi fericit dacă în jurul tău e nefericire".

Ilustrative pentru caracterul Şurei sînt şi însemnările din jurnal despre guvernanta sa, o englezoaică: „Miss provine dintr-o familie săracă. Tatăl ei este căpitan de goeletă. A orbit şi acum şi-a pierdut pîinea. Miss este cea mai mare dintre copii. Trebuie să-i întreţină pe toţi... Săracilor le este tare greu, surorile ei nu au îmbrăcăminte de iarnă".

În 1889 (avea atunci 17 ani), Aleksandra a refuzat cu încăpăţînare să se mărite cu „excelenţa sa" generalul Tutolmin, aghiotantul împăratului Alexandru III, deşi era „cel mai tînăr general din armata ţaristă", cum îi spusese tatăl ei, generalul Domontovici. „Nu mă mărit decît cu omul pe care am să-l iubesc", fusese răspunsul ritos al fiicei. Şi se va ţine de cuvînt, împotriva opoziţiei familiei. Alesul va fi verişorul ei, Vladimir Kollontai, un ofiţer mai degrabă sărac decît bogat, fiul unui polonez participant la răscoala [de eliberare naţională] din 1863, exilat în Siberia şi stabilit apoi în Gruzia. În 1893, Şura devenea doamna Kollontai, iar un an mai tîrziu avea un fiu, pe Mihail. Baricadele revoluţiei erau încă departe.

La sfîrşitul secolului XIX, Rusia era în fier re. În 1894, Alexandru III a murit, în Crimeea. A urmat la tron Nicolae II, acela cu care cinase, la aceeaşi masă, Aleksandra Domontovici, la balul-concert de la palat. Capitalismul se dezvolta furtunos. În 1895, Lenin crea „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare", primul embrion al partidului revoluţionar, care se baza pe mişcarea muncitorească. În acei ani, în casa fostei sale învăţătoare, la o ceaşcă de ceai, Aleksandra Kollontai a venit în contact cu o serie de marxişti, de oameni progresişti, cu vederi largi, a aflat de la ei că numai clasa muncitoare, sub conducerea partidului marxist, îşi poate apăra interesele vitale.

În pragul noului secol, tînăra Aleksandra Kollontai frec-

---

[1] Reproducem acest articol din revista sovietică *Novaia i n veişaia istoriia*, nr. 4/1985. Este scris de istoricul Zinovii Savelievici Şeinis, autor al unei suite de lucrări despre personalităţi ale partidului comunist şi ale diplomaţiei sovietice, printre care *Soldaţi ai revoluţiei: zece portrete* (ediţia a 2-a, 1981) şi *Drum spre înălţimi. Pagini din viaţa Aleksandrei M. Kollontai* (1984). Tot despre A.M. Kollontai, Şeinis mai semnează două articole în revista *N vii mir*, nr. 4-5/1982, din care, în această versiune, am inserat şi noi cîteva fragmente. După cum declară la începutul acestor articole, autorul a folosit, la întocmirea lor, „numeroase documente de arhivă, scrisori, jurnale şi însemnări personale ale Aleksandrei Kollontai, alte documente şi scrisori din arhive personale, care mi-au fost puse la dispoziţie de posesorii lor sau de moştenitori. Extrem de rodnice pentru mine s-au dovedit frecventarea Bibliotecii Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. şi vizitele la Emy Ghenrihovna Lorenson — prietenă apropiată, de o viaţă, şi mulţi ani secretară a diplomatei —, unde am studiat şi corespondenţa lor din anii '30".

Traducerea de faţă, prezentată într-o formă prescurtată, cuprinde, intercalate, şi o mare parte din aceste scrisori, preluate din *Novîi mir*.

Titlul şi subtitlurile aparţin versiunii româneşti.

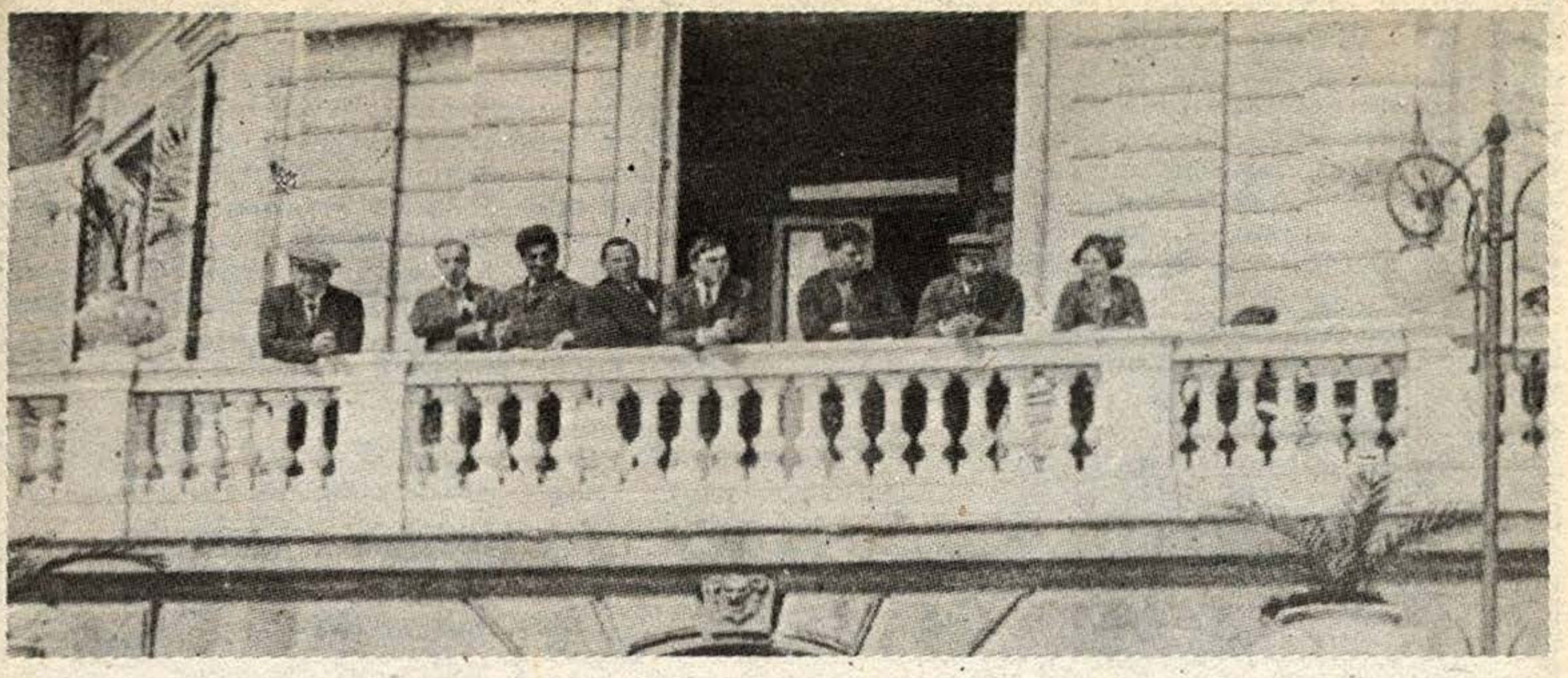

Delegația sovietică la Conferința de la Rapallo, din 1922 (prima din dreapta — A. Kollontai)

venta cursurile universității din Zürich, mai apoi călătorea în Anglia. În 1903 o găsim în ranța, dar cu gîndul acasă, în Rusia, unde în partid se purta o ascuțită luptă politică. Încă nu putea decide de partea cui este: a lui Lenin sau a lui Plehanov, a bolșevicilor sau a menșevicilor. Avea prieteni în ambele tabere. În 1901, la Geneva, îl cunoscuse pe Plehanov, teoreticianul mișcării revoluționare ruseşti, iar patru ani mai tîrziu — pe Lenin. Pe atunci, în 1905, lucra la ziarul ilegal *Petersburgskaia rabociaia nedelia* şi ducea muncă de propagandă în fabrici şi uzine.

A rămas în Rusia trei ani, pînă în decembrie 1908, cînd, sub amenințarea arestului, a fost constrînsă să părăsească repede patria, Petersburgul, prietenii, pe fiul ei. Cu pașaport fals, a plecat peste graniță, în Germania, despărțindu-se pentru mulți ani de fiul ei, Mihail. În Rusia avea să se întoarcă abia în martie 1917. Era de acum o revoluționară cu experiență. Din 1915, intrase în Partidul comunist, în emigrație, luase parte la mișcarea social-democrată din Anglia, Germania, Danemarca, Franța, Belgia, Elveția, Suedia, Norvegia şi S.U.A., țări în care, situîndu-se pe pozițiile bolșevicilor şi păstrînd permanent legătura cu V. I. Lenin, făcuse propagandă antimilitaristă în anii primului război mondial. În 1913, la Londra, unde frecventase British Museum, se întîlnise deseori seara, la o ceaşcă de ceai, cu Litvinov, Maiski şi alți emigranți politici, comentînd împreună veştile din Rusia.

Invitație la Stalin

Despre Aleksandra Mihailovna Kollontai s-a scris enorm, atît în Uniunea Sovietică, cît şi în țările occidentale: cărți, studii, piese, scenarii etc.. Toate recunosc în persoana ei prima femeie-diplomat din lume[1]. Şi totuşi, diplomatului Kollontai i s-au închinat mai puține pagini decît activistului pe tărîm politic, social, al mişcării de femei. Or, Aleksandra Kollontai şi-a consacrat diplomației peste trei decenii din viață.[2]

[1] În primii ani ai puterii sovietice s-a creat un „stat major" diplomatic sub conducerea lui Lenin, în care au intrat revoluționari de profesie — tovarăşii săi, care au jucat un rol important în lupta împotriva țarismului, pentru reconstrucția socială a Rusiei, pentru pace. În acea vreme — deosebit de complicată şi de grea — încercată de intervenția străină, de războiul civil, acest stat major şi-a adus o contribuție decisivă în lupta împotriva intrigilor practicate de experimentata diplomație occidentală, în străpungerea blocadei politicii externe şi ieşirea Țării sovietelor pe arena europeană şi mondială. Din constelația de diplomați leniniști face parte şi Aleksandra Mihailovna Kollontai.

[2] Acest studiu nu-şi propune să prezinte întreaga activitate diplomatică depusă de Aleksandra Kollontai, în posturile sale din străinătate, ci să creioneze stilul şi caracterul muncii ei în anumite perioade. De aceea, vom străbate în grabă şi cei cinci ani scurşi între sosirea ei în Rusia, din emigrație, şi numirea în primul post diplomatic. Sînt anii zbuciumați ai revoluției, în care viitoarea ambasadoare în Suedia face muncă de propagandă printre soldați şi marinari, este arestată de guvernul provizoriu, participă la pregătirea şi desfăşurarea insurecției armate de la Petrograd, şi intră în primul guvern sovietic, în calitate de comisar al poporului pentru asigurări sociale. Situîndu-se pe poziția „comuniştilor de stînga", este exclusă din Consiliul comisarilor poporului, apoi îşi recunoaşte greşelile comise.

Despre Aleksandra Mihailovna Kollontai s-a scris enorm, atît în Uniunea Sovietică, cît şi în țările occidentale: cărți, studii, piese, scenarii etc.. Toate recunosc în persoana ei prima femeie-diplomat din lume[1]. Şi totuşi, diplomatului Kollontai i s-au închinat mai puține pagini decît activistului pe tărîm politic, social, al mişcării de femei. Or, Aleksandra Kollontai şi-a consacrat diplomației peste trei decenii din viață.[2]

Vara anului 1921. Pradă unei grave crize sufleteşti, provocată de despărțirea de al doilea ei soț şi de rezoluția Congresului X al partidului, care condamnă platforma grupării antipartinice „opoziția muncitorească", din care făcuse şi ea parte, Aleksandra Kollontai scrie o scrisoare secretarului general al C.C. al Partidului comunist (b), I.V. Stalin, prin care cere Biroului politic al Comitetului Central să-i ofere orice muncă în afara Moscovei, poate chiar dincolo de granițele țării, fie şi în calitate de corespondent al Agenției TASS. Imediat este chemată la Moscova, unde i se propune să intre în diplomație. Pentru început, se aduce în discuție Canada şi postul de reprezentant plenipotențiar în această țară.

În consecință, guvernul sovietic cere agrementul la Ottawa. Răspunsul vine destul de repede: refuzul. Nu fuseseră uitate călătoria Aleksandrei Mihailovna prin Statele Unite ale Americii în anii primului război mondial, cuvîntările ei pătimaşe împotriva militarismului şi războiului imperialist.

„I.V. Stalin a invitat-o pe Aleksandra Mihailovna şi i-a

spus să se gîndească la altă variantă. Apoi a întrebat-o zîmbind:

— Există vreo țară unde nu știniți discuții?

— Norvegia, a răspuns scurt Kollontai" (însemnările secretarei ei, E.G. Lorenson, făcute din însărcinarea lui A.M. Kollontai).

Comisarul poporului pentru afaceri externe G.V. Cicerin, cere acordul guvernului norvegian și răspunsul afirmativ sosește prompt. Contribuie la această operativitate și faptul că, în anii emigrației, Kollontai stabilise relații prietenești cu mulți lideri politici din Norvegia, în special social-democrați, care dețineau acum importante funcții în stat.

O zi neguroasă de noiembrie a anului 1922. Aleksandra Mihailovna Kollontai sosea la Christiania [denumirea orașului Oslo, pînă în 1924, după numele regelui Christian VI], în calitate de consilier la reprezentanța plenipotențiară sovietică. Prima dată vizitase Norvegia în 1914, după expulzarea ei din Suedia, unde fusese arestată pentru activitate antirăzboinică. Petrecuse atunci trei ani în această țară, pe care o îndrăgise în mod deosebit.

„Reprezentanța plenipotențiară avea în total 12 colaboratori..., povestea mai tîrziu A. M. Kollontai: șapte femei și cinci bărbați... Locuiam cu toții... ne aranjasem astfel: aveam gospodărie comună, fiecare participa cu o anumită sumă de bani, o bucătăreasă ne hrănea pe toți 12. Ocupam trei etaje. Jos erau birourile și cancelaria, la ultimul etaj locuia personalul tehnic, iar la mijloc — eu și încăperile de primire ale reprezentanței... Ne împăcam bine, formam o adevărată familie mare". Toți erau tineri, trecuseră prin războiul civil, suferiseră de foame...

Tipic pentru caracterul și stilul de muncă al Aleksandrei Kollontai era uimitoarea ei pricepere de a închega un colectiv, de a crea ceea ce azi numim un „climat moral sănătos". Făcea asta fără să se simtă că o face, rezolvînd fiecare problemă, mare sau mică, pînă în cele mai mici detalii.

În însemnările din jurnalul personal, Aleksandra Mihailovna Kollontai povestește și despre stilul ei de muncă: „Cum lucrez... ca reprezentant plenipotențiar... În jurul meu e ordine. Conștiinciozitate în îndeplinirea sarcinilor. Rezolv zilnic o sumedenie de probleme mărunte, nu le las pe a doua zi. Nu tărăgănez, răspund operativ, am multe întîlniri... Întotdeauna îmi folosesc memoria... Sînt mai degrabă strateg (în diplomație) decît tactician... Sarcinile îmi plac cînd sînt de răspundere, dificil de îndeplinit, altfel mă plictisesc. Dar niciodată nu mă las copleșită de mărunțișuri. Mulțimea preocupărilor m-a încurcat uneori, m-a distras de la treburile curente, dar m-a și odihnit".

După Conferința de la Genova[1], deosebit de important pentru tînărul stat sovietic era să-și lărgească legăturile economice. Europa fusese întotdeauna vital interesată de piața rusească, de relații economice cu marea putere din răsărit. Trebuiau însă biruite prejudecățile cercurilor conservatoare din Apus împotriva primului stat socialist din lume.

Aleksandra Mihailovna Kollontai a înțeles perfect că întărirea legăturilor politice și comerciale cu Norvegia ar fi favorizat relațiile Uniunii Sovietice și cu alte țări ale Europei nordice. Însemnările din jurnalul ei privitoare la perioada ședерii în Norvegia cuprind multe cuvinte calde la adresa acestei țări. În anii țarismului, ea găsise acolo un refugiu, își făcuse mulți prieteni și tovarăși de idei, petrecuse zile vesele, dar și altele, grele, în care suferise dezamăgiri. Evident că la sosirea ei în Norvegia, A.M. Kollontai și-a întîlnit vechile cunoștințe, cu care a restabilit legături de prietenie, și-a căutat și alți prieteni în diferite straturi ale societății norvegiene. ■

(Va urma)

În românește de
Florentina DOLGHIN

[1] Conferința dela Genova (începută la 10 aprilie 1922), la care au participat 29 state, între care Marea Britanie, Franța, Rusia sovietică, Belgia, Italia, Danemarca etc. (Japonia și S.U.A., în calitate de observatori), a fost convocată de Marea Britanie, cu scopul declarat de a examina problema refacerii economice a Europei centrale și răsăritene. În privința datoriilor contractate de regimul țarist, Franța, cea mai intransigentă dintre țările participante, a cerut achitarea lor integrală de către guvernul sovietic, în timp ce Marea Britanie, mai conciliantă, urmărea încheierea unui acord economic prin care Rusia sovietică urma să-i acorde diferite concesiuni. Fisura dintre marile puteri învingătoare în primul război mondial în privința poziției față de Rusia s-a adîncit în urma încheierii, în timpul lucrărilor conferinței, a Tratatului de la Rapallo, de către Rusia sovietică și Germania, un tratat de prietenie și neutralitate. Cele două reuniuni, de la Genova și Rapallo, au avut un important rol în acțiunea de spargere a blocadei economice și diplomatice pe care puterile imperialiste au creat-o în jurul tinerei republici sovietice.

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Pagini de eroică istorie românească, în care pădurea — acest important aliat natural al poporului nostru — apare ca o prezență constantă. 1) Dacii apărîndu-și pămînturile cotropite de romani (detaliu de pe Columna lui Traian); 2) La Posada, în 1330, oștenii lui Basarab I au pus pe fugă oștile regelui ungar Carol Robert (miniatură din **Chronicon pictum Vindobonense**); 3) Dragoș Vodă, descălecătorul (tablou de C. Lecca); 4) Bătălia de la Șelimbăr (18/28 octombrie 1599), în urma căreia Transilvania a trecut sub autoritatea lui Mihai Viteazul (gravură germană din 1694).

Jos: Din strălucita civilizație a lemnului făurită pe pămîntul românesc: a) Portiță din Sat Șugatag, jud. Maramureș; b) Ușă de la ctitoria din Tazlău (1596); c) Casă cu etaj, din Olari, jud. Gorj; d) Jilț de la Moldovița (sec. XVI), **(Ecologie și istorie în viața poporului român**, p. 5)

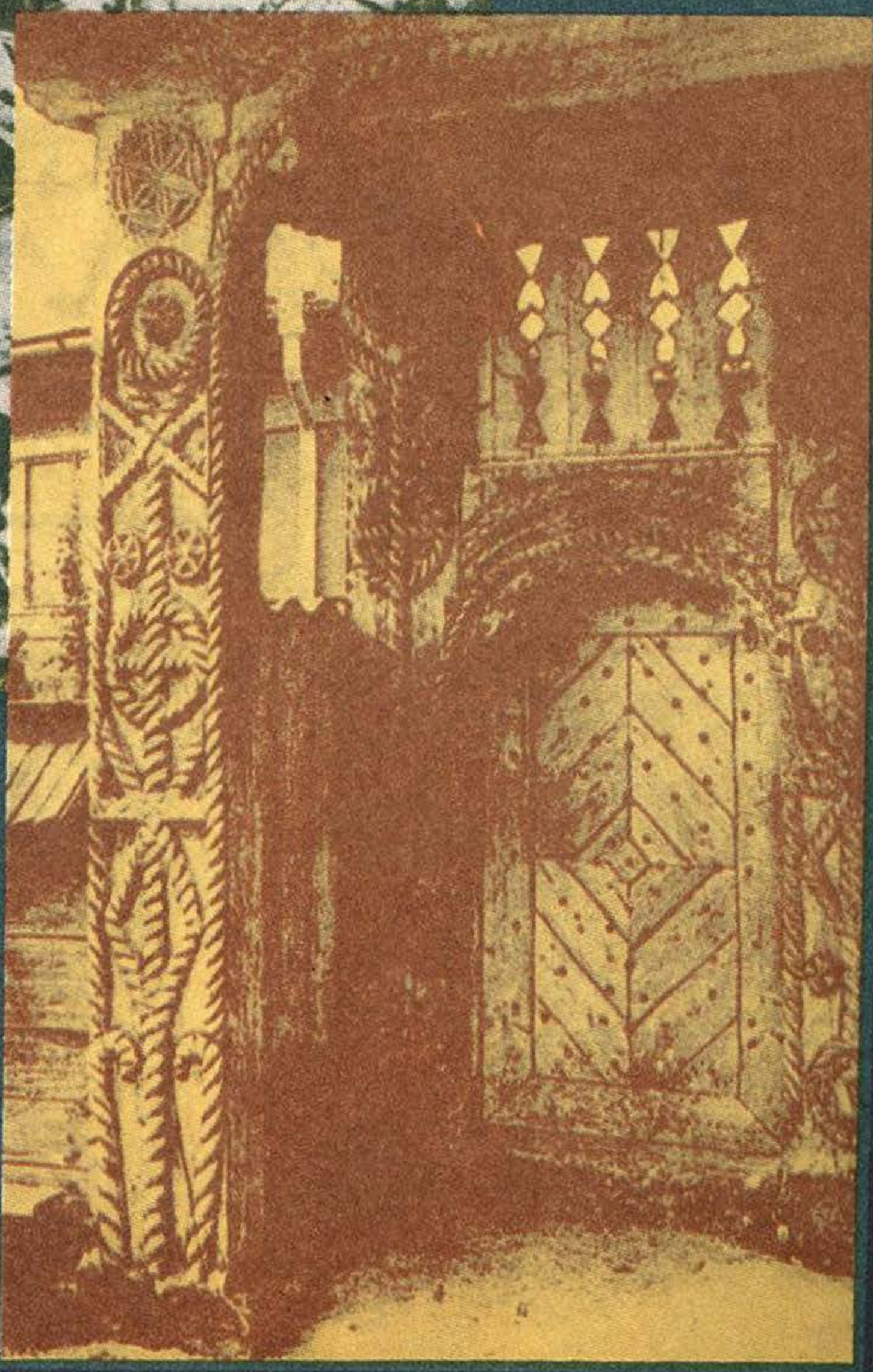

1

a

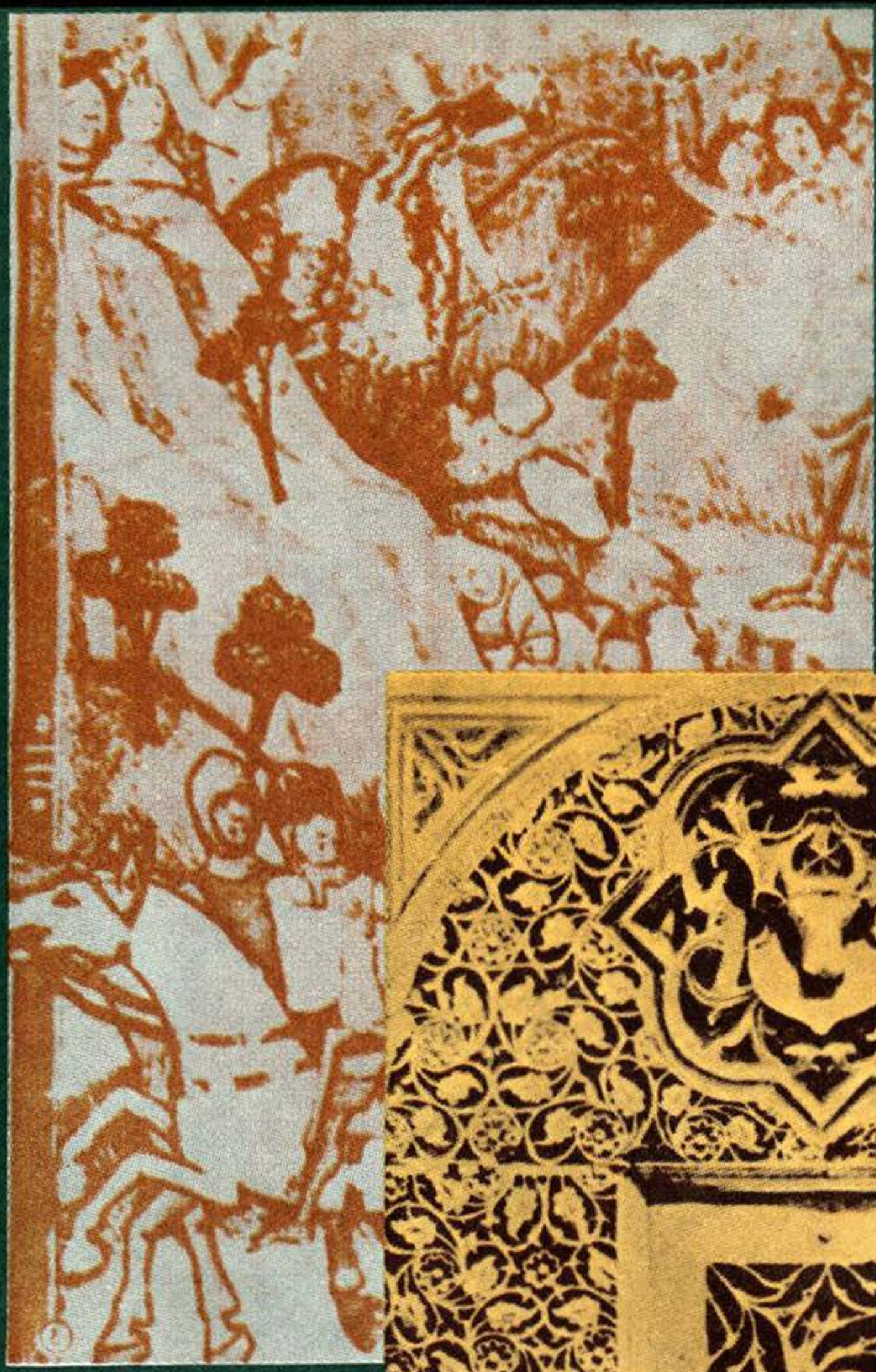

2

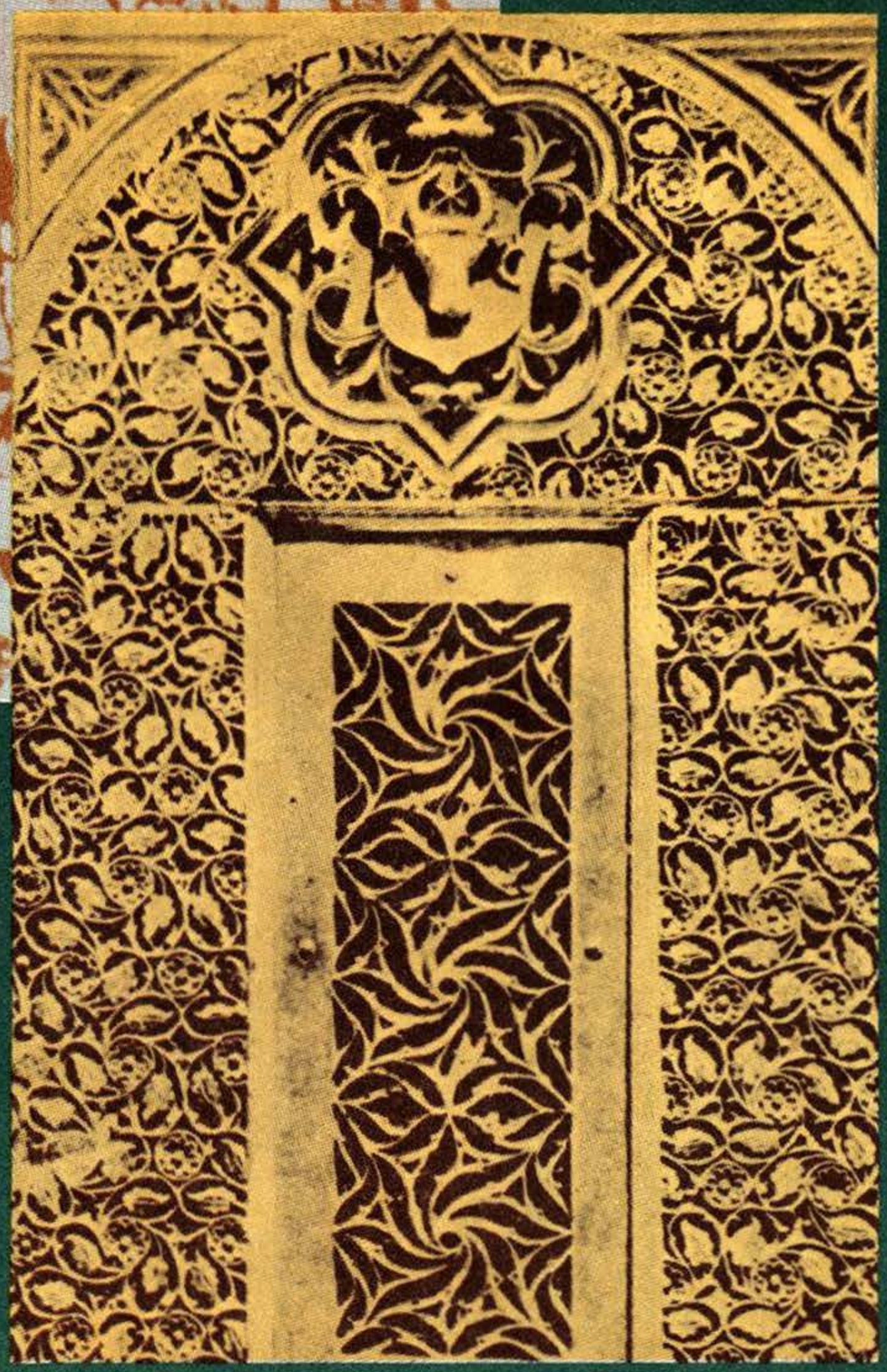

b

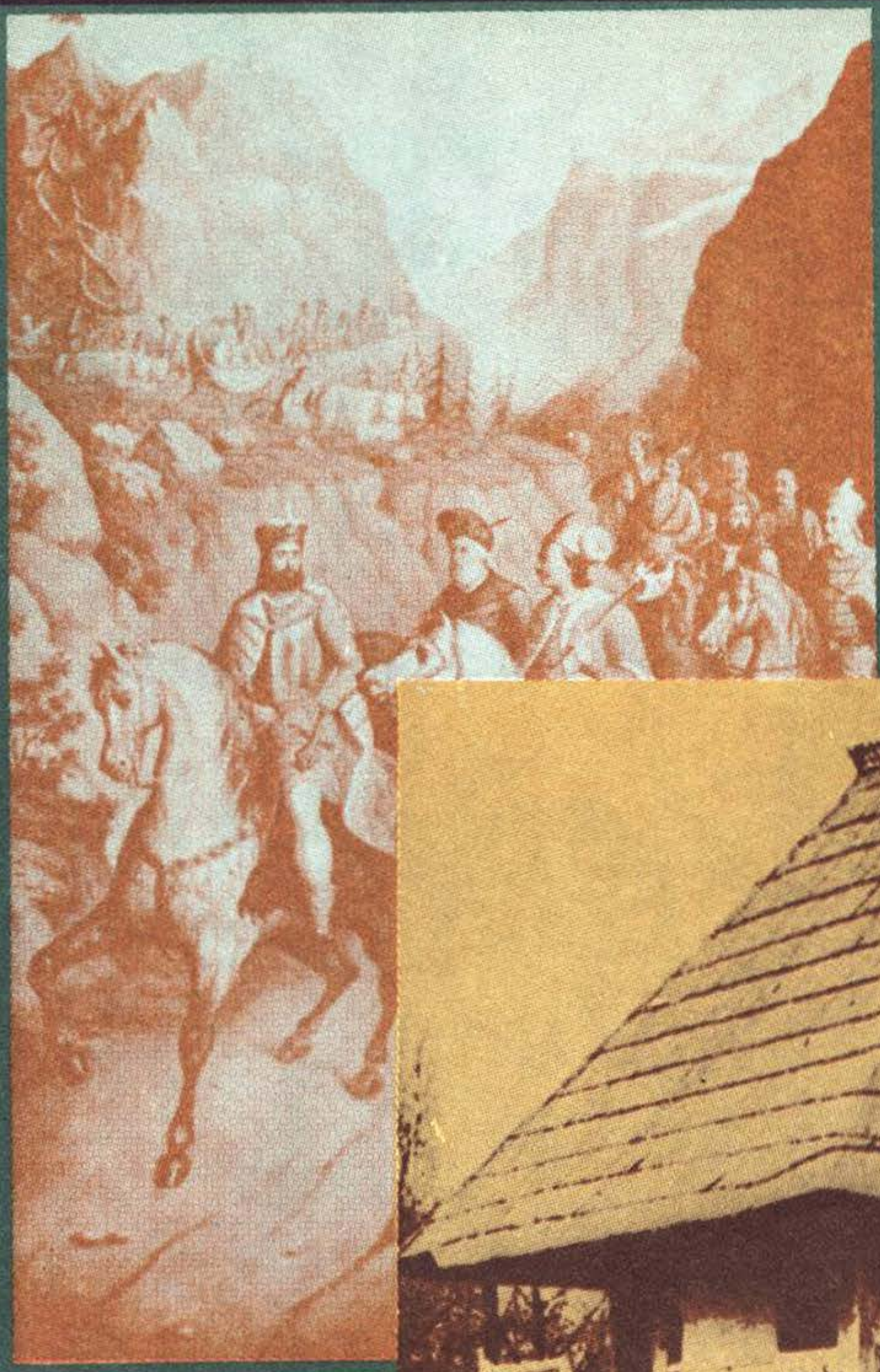

3

C

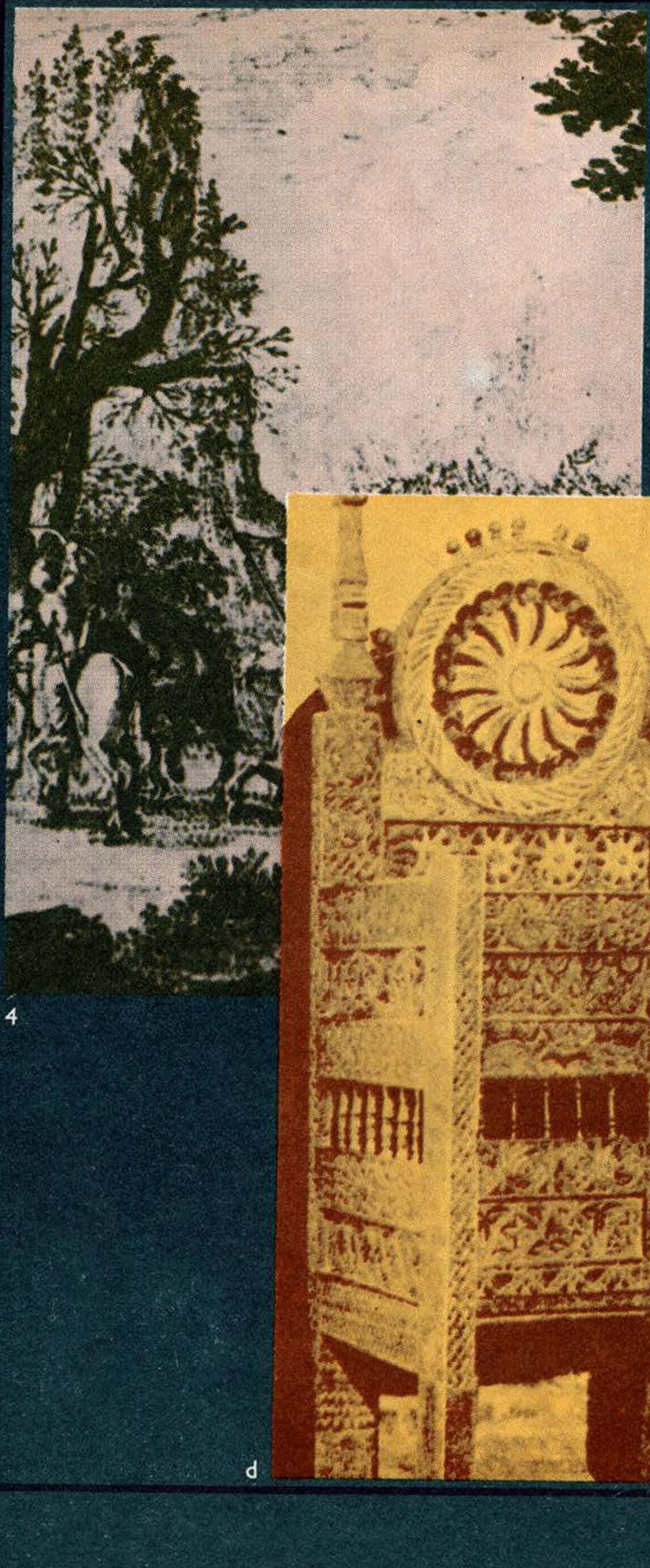

4

PE URMELE STRĂMOŞILOR (XV)

ION POPESCU-PUŢURI

Cu titlul de Achemenidarum imperium sive reg[n]um Ponti, Bosphori et Bithyniae historia, apărea la Paris, în anul 1728, tomul secund al lucrării savantului francez Jean Foi Vaillant, consacrată suveranilor pe care familia Arsacizilor i-a dat în mai multe state ale Orientului antic şi ale Europei răsăritene şi sud-estice. Realizată spre sfîrşitul vieţii, ca o continuare firească la Istoria Imperiului arsacid identificată prin monede[1], această scriere a fost tipărită postum, la mai bine de două decenii după ce savantul încetase din viaţă (1706). Publicarea ei atestă autoritatea ştiinţifică de care se bucura J.F. Vaillant în ochii urmaşilor şi, totodată, valoarea deosebită a lucrării, care, la data apariţiei, constituia cea mai completă privire asupra întinselor teritorii ale Antichităţii orientale menţionate mai înainte. Edificator pentru această preţuire este cuvîntul către cititor ce precede lucrarea[2]. Ca şi în cazul lucrării consacrate Istorici Arsacizilor, Jean Foi Vaillant preciza încă din titlul de pe pagina de gardă, că şi-a realizat scrierea ad fidem numismatum accommodata, deci pe baza analizei riguroase a monedelor emise de suveranii Pontului, regatului bosporan, Traciei şi Bithyniei. Din cuprinsul lucrării, ca şi dintr-un Index autorum veterae et recentium (indice de autori — vechi şi recenţi) se constată însă că, paralel cu analiza monedelor aflate în cele mai vestite colecţii ale acelei vremi, savantul francez a consultat o bogată bibliografie, începînd cu cele mai vechi izvoare scrise ale antichităţii. Explicabil, deoarece despre teritoriile enunţate mai sus avem mărturii din timpuri îndepărtate, de la Homer şi Herodot, continuînd apoi cu autorii latini Suetonius, Iosephus Flavius, Dio Cassius, din perioada Imperiului roman, pentru a încheia cu autori renascentişti, precum Goltzius şi Reinerius Reineccius. Pentru reconstituirea istoriei regatelor amintite, J.F. Vaillant a consultat deci întreaga bibliografie ce i-a fost accesibilă la vremea în care şi-a alcătuit opera.

În prima parte a acestui volum, J.F. Vaillant prezintă un tabel cronologic al regatului Pontului, începînd cu anul 486, an în care regele Darius a întemeiat satrapia cu acelaşi nume, numind în fruntea ei pe cel mai mare dintre fiii săi, Artabazes. Şirul regilor a continuat pînă la moartea lui

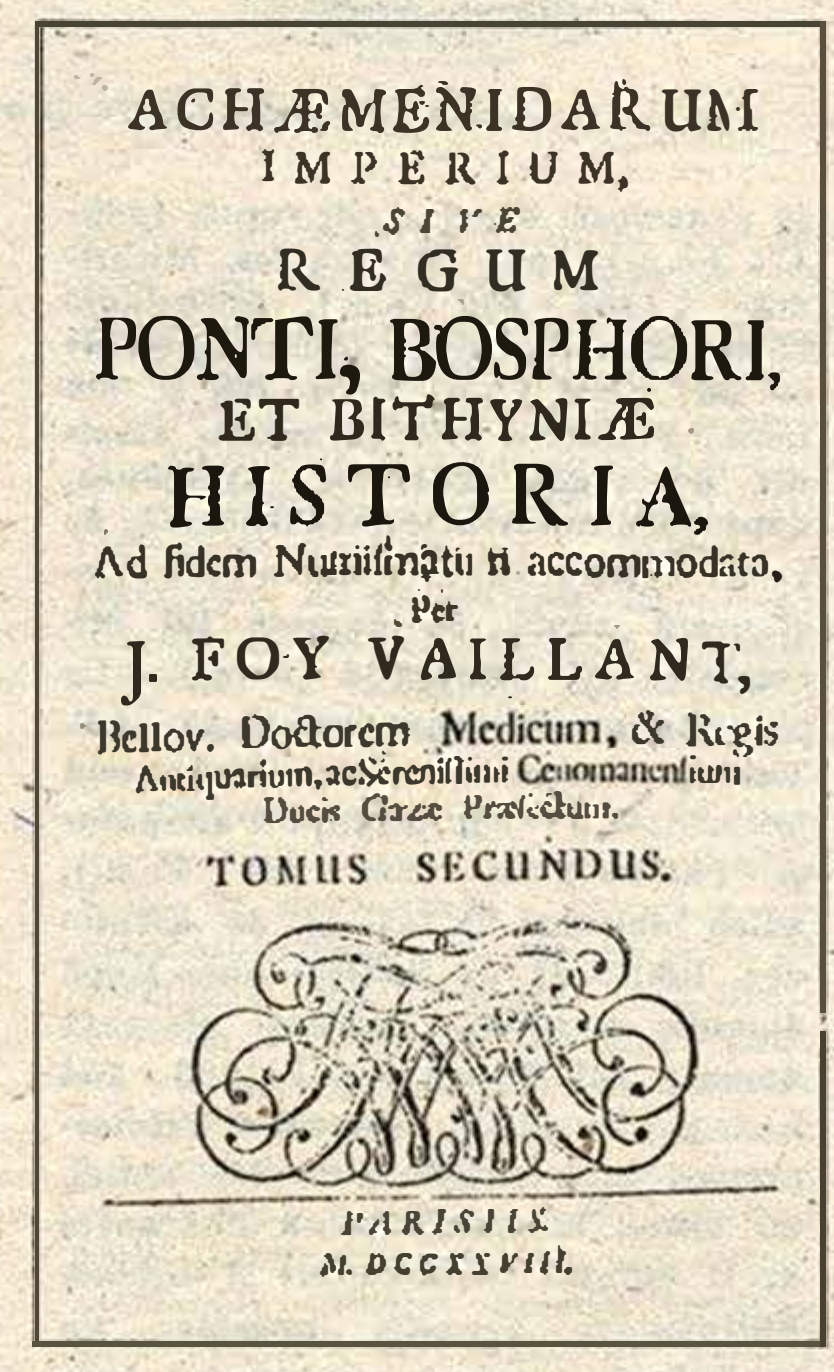

ACHÆMENIDARUM
IMPERIUM,
SIVE
REGUM
PONTI, BOSPHORI,
ET BITHYNIÆ
HISTORIA,
Ad fidem Numismatum accommodata,
Per
J. FOY VAILLANT,
Bellov. Doctorem Medicum, & Regis
Antiquarium, ac Serenissimi Cenomanensium
Ducis Curæ Præfectum.
TOMUS SECUNDUS.
PARISIIS
M. DCCXXVIII.

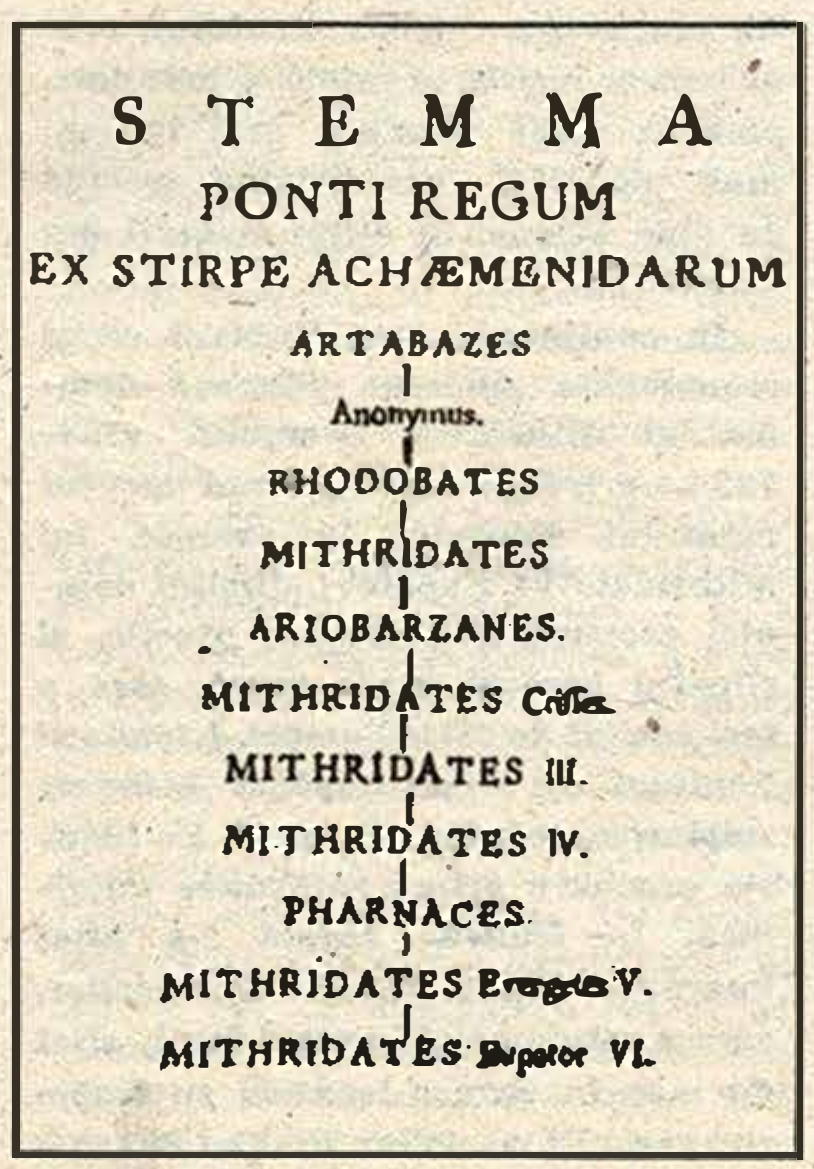

Arborele genealogic al familiei domnitoare în Pont

înainte de naşterea lui Christos şi a fost întemeiat de către Artabazes; iar în cele din urmă, a luat sfîrşit odată cu moartea lui Mithridate VI în anul şase sute nouăzeci şi patru de la întemeierea Romei. În acest răstimp, s-au perindat la domnie unsprezece regi ai Pontului.

De la regii Pontului, Vaillant trece la regii Bosporului şi ai Traciei. Aceştia sînt în număr de optsprezece. Primul dintre ei a fost Pharnaces III, proclamat rege al Bosporului de către Pompeius Magnus, iar ultimul dintre ei a fost un rege al cărui nume nu se cunoaşte, fiu al lui Rhescuporis III, după cum se crede. Ceea

---

[1] O amplă prezentare a acestei lucrări incluzînd indicele de nume, locuri şi evenimente am înfăţişat în *Magazin istoric*, nr. 4, 6-9/1986.

[2] „Am ajuns deja la istoria Ahemenizilor. Sînt cuprinşi sub acest nume regii Pontului, ai Bosporului, ai Traciei şi ai Bithyniei, care, cu toţii, ca şi înşişi Arsacizii, îşi trag originea din eroul Ahemenes, fiul lui Perseu [erou legendar, fiul lui Zeus şi al Danaei].

Primul volum cuprinde istoria Arsacizilor şi toate lucrurile referitoare la ea. În cel de-al doilea volum, folosind aceeaşi metodă, eruditul Vaillant a înfăţişat istoria Ahemenizilor, aşa cum reiese ea din monede, atîtea cîte s-au păstrat pînă în prezent.

Cititorule erudit, trebuie să-ţi spunem în cîteva cuvinte planul acestei opere. Vaillant începe cu regii Pontului. A căror istorie începe cu Artabazes, întemeietorul regatului Pontului, şi merge pînă la moartea lui Mithridate VI numit Eupator, care a fost cel din urmă rege al Pontului. De aici rezultă cu claritate că Imperiul Pontic a durat vreme de patru sute şi douăzeci şi şase de ani, adică din anul două sute şaizeci şi opt de la întemeierea Romei sau patru sute optzeci şi şase

Pharnaces I...

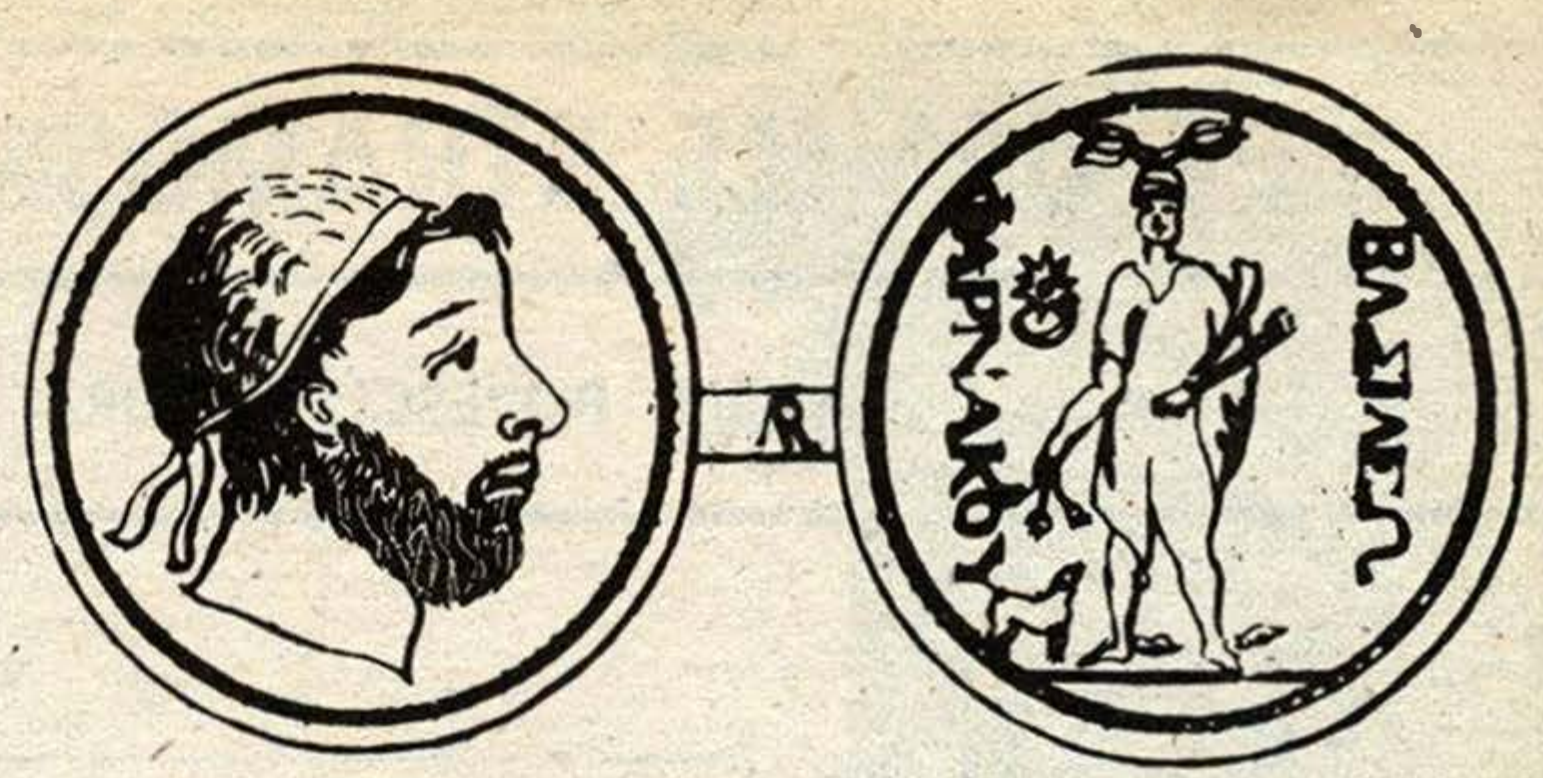

...și o monedă (avers și revers) din vremea sa

Mithridate VI Eupator[1], pe care Vaillant o plasează în anul 60 î.e.n. (anul corect este 63 î.e.n.).

Arborele genealogic al familiei stăpînitoare în regatul Pontului ne arată următoarea succesiune: Artabuzes (486 - 480 î.e.n.) urmat de un rege al cărui nume real este necunoscut și din această pricină este trecut în genealogii drept Anonymus (480-474 î.e.n.), apoi Rhodobates, Mithridate I (402 - 363 î.e.n.), Mithridate II supranumit Ctistes (Întemeietorul) — 337 - 306 î.e.n. Între 306 și 302 î.e.n., Pontul a fost vremelnic stăpînit de regele seleucid Antigonos, după care autoritatea tradițională, de veche obîrșie ahemenidă, a fost reinstaurată odată cu domnia lui Mithridate III (302-266 î.e.n.). La moartea acestui suveran, arată J.F. Vaillant, tronul a revenit fiului său Mithridate IV supranumit Philopator și Philadelphus (265 - 223 î.e.n.), adică iubitorul de tată și, de asemenea, iubitorul de înțelepciune. După domnia acestuia, Vaillant plasează domnia lui Pharnaces I (183 - 154 î.e.n.). Lucrările recente, reinterpretînd informațiile autorilor antici, au ajuns la concluzia că Pharnaces ar fi domnit înaintea lui Mithridate Philopator. Această inversare nu scade însă cu nimic meritele lui Jean Foi Vaillant, care a alcătuit, cel dintîi, cronologia regilor Pontului, cronologie ce rezistă în datele ei esențiale, pînă în zilele noastre, deci la mai mult de 250 ani distanță, trecînd cu bine examenul atîtor noutăți din genealogie.

În continuare, atît Vaillant cît și cronologiile moderne plasează domnia lui Mithridate Evergetul (154-133 î.e.n.), după care urmează apogeul regatului Pontului în vremea lui Mithridate VI Enpator; sfîrșitul domniei acestuia a însemnat, practic, și sfîrșitul acestui mare regat, care a fost cucerit de către Pompei. Locuitorii Pontului nu s-au împăcat însă cu stăpînirea romană. În anul 48 î.e.n. s-a produs o primă răzvrătire puternică, în fruntea căreia s-a aflat Pharnaces II din familia Arsacizilor, care a reîntemeiat regatul Pont, aflat din nou în strînse legături cu Imperiul part al Arsacizilor. Fiul lui Pharnaces, numit Darius, a domnit între 39 și 37 î.e.n., amintind — prin numele său — obîrșia stăpînitorilor acestui regat, descinzători din marele rege Darius, fiul lui Histaspes. A urmat o perioadă de exact un secol, pînă în anul 63 e.n., vreme în care s-au succedat domniile lui Polemon I, a soției acestuia Pythodoros și a lui Polemon II, după care regatul Pontului a ieșit definitiv de pe scena istoriei, după o existență de aproape șase secole, vreme în care a jucat un rol deosebit de important în istoria popoarelor din Orient.

...și monedă (avers și revers) emisă de el

În biografiile consacrate regilor Pontului, Jean Foi Vaillant subliniază originea acestora, înrudirea — cum am arătat — cu regele Darius, care, de altfel, a și întemeiat acest stat. Artabazes, menționează el, reluînd informațiile furnizate de istoricul antic Annaeus Florus, era din stirpea Ahemenizilor (familie în care își avea obîrșia și Darius). Era fiul lui Darius cu Amissa, fiica generalului persan Glabryus; în anul 486 î.e.n., Darius, ajungînd în stăpînirea întinselor și bogatelor regiuni de pe malul sud-estic al Mării Negre, a decis întemeierea unei satrapii — după modelul persan — în fruntea căreia l-a numit pe întîiul său născut, Artabazes. Aceasta ar fi trebuit, de fapt, să devină moștenitorul întregului imperiu; dar prin intrigile Atossei, o altă soție a lui Darius, din familia lui Cyrus, moștenitor al tronului a

Arborele genealogic al familiei stăpînitoare în regatul Pontului ne arată următoarea succesiune: Artabuzes (486 - 480 î.e.n.) urmat de un rege al cărui nume real este necunoscut și din această pricină este trecut

---

ce scrvește ca dovadă că regatul Bosporului începuse în anul șase sute nouăzeci și unu [de la întemeierea Romei] și s-a sfîrșit la anul nouă sute patruzeci și cinci de la întemeierea Romei; [prin urmare] a durat vreme de două sute patruzeci de ani.

Al treilea loc îl dețin regii Bithyniei, în număr doar de zece. Primul dintre aceștia a fost Daedalsus, întemeietorul regatului Bithyniei, iar cel din urmă a fost Nicomedes III, supranumit Epiphanes, care, murind fără a lăsa urmași, a lăsat prin testament regatul poporului roman. Prin această înțelegere, Bithynia, după ce a intrat sub jurisdicția romană, a fost adăugată provinciei Asia și supusă [autorității] aceluiași proconsul. Acesta era în acea vreme M. Iunius Silanus. Și astfel regatul bithynic a durat mai mult de trei sute de ani. Prin urmare, acest regat al Bithyniei a fost întemeiat în anul trei sute șaptezeci și unu de la întemeierea Romei sau trei sute optzeci și trei înainte de Christos și a luat sfîrșit odată cu Nicomedes III, care a murit fără a lăsa moștenitori.

Șirul este închis de istoria provinciei romane Bithynia. Pe bună dreptate, Vaillant a socotit că trebuie adăugată și ea acestei opere. Am socotit [oportun] să punem și doi indici ai acestei istorii: unul de autori citați în această operă, celălalt, de lucruri relevate de monede.

În acest al doilea volum al operelor postume ale lui Vaillant se află toată această înșiruire de istorii. Și voi încheia aci cuvîntul meu, învățatule cititor, ca să nu mai profit de timpul tău, lungind vorbe, [timp] care poate fi întrebuințat cu mai mult folos în citirea acestor istorii. Sănătate".

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1986.

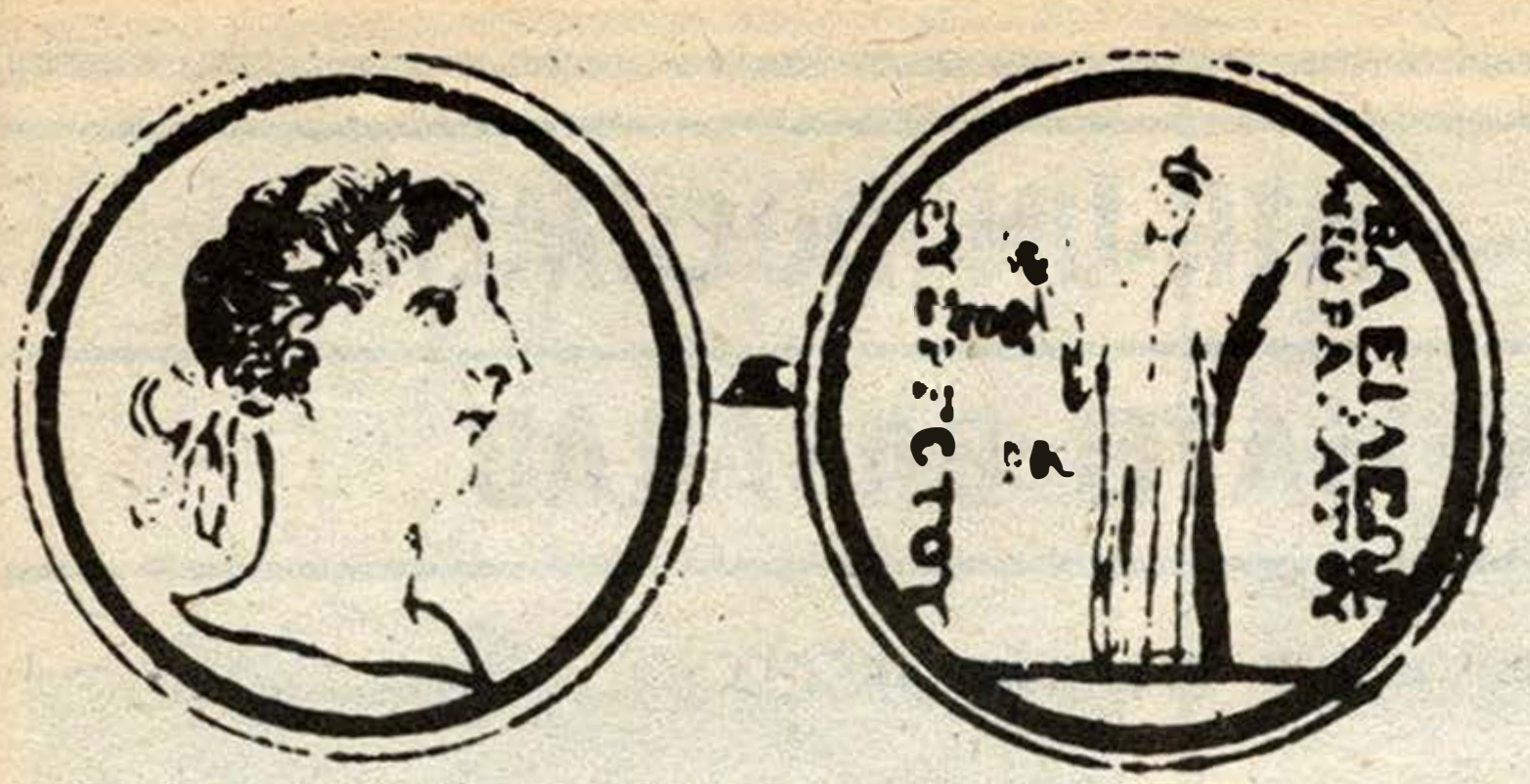

Monedă de argint din vremea lui Mithridate Evergetul (avers şi revers)

Medalie cu chipul lui Mithridate VI Eupator ...

devenit în cele din urmă, Xerxes, fiul ei şi al lui Darius, Artabazes răzuinind doar cu stăpînirea Pontului, care, după moartea lui Darius — 485 î.e.n. — s-a desprins din Imperiul persan, devenind regat de sine stătător. Domnia lui Artabazes a luat sfîrşit în anul 480 î.e.n., în timpul bătăliei de la Salamina, unde primul rege al Pontului a căzut în luptă. Nu se cunosc monede sau reprezentări pe medalii ale chipului acestui rege al Pontului, ca, de altfel, nici ale urmaşilor săi imediaţi. Istoria sa ca şi a următorilor regi a fost reconstituită de Vaillant exclusiv pe baza informaţiilor furnizate de istoricii antici.

Cel dintîi rege al Pontului al cărui portret ne este cunoscut a fost Pharnaces I. Era fiul lui Mithridate şi al fiicei regelui Siriei, Seleucos Callinicos, Laodice. Pe aversul monedelor emise în vremea lui este înfăţişat capul suveranului, cu barbă, după moda orientală, şi diadema regală. Pe revers este înfăţişat zeul Bachus (Dionysos), care, afirmă mulţi autori antici, era un zeu de obîrşie getotracică; regatul Pontului era, de altfel, vestit în Antichitate ca una din cele mai bogate regiuni în culturi de viţă de vie şi grîu, fiind socotit unul din grînarele lumii antice.

Urmaşul lui Pharnaces I a fost Mithridate. Pe monedele care-l înfăţişează (tetradrahme de argint ca şi în cazul lui Pharnaces), Mithridate V Evergetul este prezentat, de asemenea, cu diademă regală. Pe revers, se vede o divinitate ce poartă sceptru (simbol al autorităţii) înconjurată de inscripţia — în limba greacă Basileos Mithridatou, Everghetou (referitor la inscripţiile de pe monede, trebuie să arătăm că ele reflectă)ca şi în cazul celor de pe monedele regilor parţi arsacizi, filoelenismul acestor suverani, protecţia pe care o acordau grecilor stabiliţi în teritoriile lor, dintre care mulţi, fiind negustori pe mare, contribuiau la dezvoltarea legăturilor comerciale). Anul 178, care se vede, de asemenea, pe monedă constituie —potrivit sistemului cronologic pontic — anul socotit de la instaurarea lui Mithridate III (cel ce a înlăturat dominaţia seleucidă) şi considerat ca moment al reîntemeierii regatului pontic. Supranumele Evergetul (Binefăcătorul) acordat acestui suveran al Pontului a fost menţionat pentru prima oară în scrierile lui Appian: Vocabatur Mithridate Evergetes Ponti Rex (Mithridate, regele Pontului, se numea Evergetul). Jean Fol Vaillant arată că denumiri asemănătoare şi-au arogat, în Antichitatea orientală, Ptolemeu III regele Egiptului şi Antiochus VII, regele Siriei. În cursul domniei lui Mithridate Evergetul, o înflorire deosebită a cunoscut oraşul Sinope, devenit unul din cele mai bogate centre ale comerţului maritim pe Marea Neagră.

Cum era şi firesc, Jean Fol Vaillant rezervă un amplu spaţiu biografiei lui Mithridate VI Eupator — în a cărui vreme regatul Pontului a atins apogeul dezvoltării sale, devenind polarizatorul tuturor forţelor Orientului în lupta pe care popoarele de aici au dus-o împotriva tendinţelor expansioniste ale Imperiului roman. Pentru realizarea acestor deziderate, Mithridate a folosit o gamă largă de acţiuni de la stimularea luptei de eliberare, la alianţe matrimoniale (cum o arată cele două tabele din lucrare cuprinzînd soţiile, fiii şi fiicele lui Mithridate căsătorite cu diverşi suverani ai acelei vremi), lărgind astfel considerabil hotarele stăpînirii sale. „Regele Mithridate — arăta, cu patru veacuri mai tîrziu învăţatul grec Athenaios — a stăpînit atît Bithynia, cît şi Cappadocia de Sus, apoi şi întreaga Asie (Mică), fără întrerupere, pînă în Pamfilia şi Cilicia. Alcătuiau garda lui personală regii armenilor şi perşilor şi suverani mărunţi din jurul Lacului Meotic (Marea de Azov) şi ai popoarelor care locuiesc întregul Pont, pe o întindere de treizeci de mii de stadii. Din aceste motive, ei trimise împotriva Traciei şi Macedoniei numeroase oşti şi toate regiunile din Europa au trecut lui sub ascultă de partea lui. La el au venit soli nu numai de la neamurile italice, dar şi din partea cartaginezilor, socotind că se cuvine să lupte împreună pentru nimicirea Romei".

Dacă de la predecesorii săi ne-au rămas monede de argint, de la Mithridate Eupator cunoaştem atît monede de bronz, cît şi de aur, cele dintîi fiind o dovadă a diversificării relaţiilor comerciale, celelalte ilustrînd creşterea puterii economice. Pe aceste monede, monarhul este înfăţişat cu obişnuita diademă. Pe revers apar diferite reprezentări mitologice: un pegas şi inscripţia Basileos Mithradatou Eupatoros. Supranumele Eupator (cel născut din tată) fusese luat de Mithridate pentru a dovedi calitatea lui de urmaş legal al tatălui său, întrucît unii adversari îi contestau paternitatea şi deci legitimitatea succesiunii la tron. Asemenea practici nu erau neobişnuite în lumea orientală: Antiochus V, regele Siriei, adoptase acelaşi supranume, pentru a-şi justifica pretenţiile de urmaş al tatălui său.

În anul 107 î.e.n., Mithridate Eupator a intrat şi în stăpînirea regatului bosporan (situat în nordul Mării Negre, în peninsula Crimeea şi în împrejurimile Lacului Meotic). Dacă moartea sa, în anul 63 î.e.n., a marcat sfîrşitul vremelnic al regatului Pontului, printr-unul din fiii săi, numit Pharnaces, familia lui Mithridate a continuat să stăpînească în Bospor, unde s-a mutat centrul de rezistenţă al luptei împotriva ofensivei romane şi de unde s-a reîncercat, în cursul veacului care a urmat, reconstituirea puternicului stat făurit în sec. I î.e.n. de Mithridate VI Eupatorul.

AMARA — ÎNTR-UN DOCUMENT DE LA MATEI BASARAB

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

Într-una din zilele lunii martie a anului 1614 (documentul nu ne-a păstrat data exactă), la curtea sa din Tîrgovişte, Radu Mihnea voievod dăruia marelui postelnic Ianache satul Vaideei, din judeţul Ialomiţa „cu tot hotarul, seliştе domnească", dîndu-i şi „slobozie [s.n.] pentru trei ani". Documentul prevedea că cei care vor vrea să trăiască în acea selişte, fie ei transilvăneni şi moldoveni sau din alte părţi „să fie iertaţi de bir, găleţi, oi, gorştină de porci, dijmă de stupi şi de toate mîncăturile, slujbele şi muncile de peste an..." După trecerea acestor trei ani, sătenii urmau să plătească vistieriei domneşti cîte 60 galbeni pe an, dar, preciza documentul „dintre slugile domniei mele, birarii să nu meargă în acel sat, ci singuri sătenii să aducă birul la vistierie, la zi, şi să nu aibă judecată nici de bănişori, nici de alte slugi domneşti, ci să-i judece bătrînii satului".

Aşadar, satul nou întemeiat se bucura de largi libertăţi, motiv pentru care documentele au început să-l pomenească tot mai rar pe vechiul său nume de Vaideei (menţionîndu-l astfel doar în legătură cu mănăstirea înălţată aici de postelnicul Ianache) şi din ce în ce mai des pe numele de Slobozia. *Din 1614 datează, aşadar, actul de renaştere al Sloboziei — renaştere pentru că locuirea pe aceste meleaguri îmbelşugate din Cîmpia Dunării era mult mai veche. Ea fusese vremelnic întreruptă, locuitorii de aici fiind siliţi să se retragă din cauza incursiunilor otomano-tătăreşti de la sfîrşitul sec. XVI şi începutul celui următor.*

În anul 1634, Matei Basarab a refăcut mănăstirea de aici „din temelie" (ea va mai fi reparată în 1842, constituind unul din punctele de interes turistic ale municipiului Slobozia de azi). La 13 aprilie 1637, Matei Basarab împuternicea mănăstirea de la Vaideei şi pe egumenul Clima să „vîneze" peşte (în evul mediu nu se folosea termenul de pescuit) din lacul din apropierea localităţii, „balta vistieriei Necula de la Sărăţel". Este cea dintîi menţiune a lacului Amara, care, trei veacuri mai tîrziu, avea să facă faima balneară meleagurilor ialomiţene.

Judeţul Ialomiţa înseamnă, înainte de toate, mănoasa Cîmpie a Bărăganului: „Şi eu am crescut pe cîmpul Bărăganului! Et in Arcadia ego! *Şi eu am văzut cîrdurile de dropii cutreierînd cu pas măsurat şi cu capul aţintit la pază, acele şesuri fără margine, prin care aerul, răsfirat în unde diafane sub arşiţa soarelui de vară, oglindeşte ierburile şi bălăriile din depărtare şi le preface, dinaintea vederii fermecate, în cetăţi cu mii de minarete, în palate cu mii de încîntări".*

Bărăganul nu mai seamănă cu această imagine conturată, în urmă cu un veac şi jumătate, de Alexandru Odobescu. El nu mai este de mult doar o mare cu „valuri de iarbă cînd înviate de-o spornică verdeaţă, cînd ofilite sub pîrlitura soarelui" Şi nu mai este nici locul unde „nimic nu răsare de la sine, nimic afară de ciulini" — cum arăta la rîndul său Panait Istrati şi îl evocă numele unor sate, cum este cel al Ciulniţei.

Unul din grînarele ţării, Bărăganul şi-a păstrat însă intactă poezia. La tainicul farmec al Cîmpiei (acelaşi Panait Istrati spune că Bărăganul „e ţinutul... hărăzit Munteniei, pentru ca românul să poată visa în voie") s-au adăugat frumuseţi noi.

Una dintre ele este Amara,

Comuna aşezată în hotarul Sloboziei menţionată la 1614 şi-a luat numele de la lacul lung de aproape patru km şi lat de 200-800 m, ale cărui ape saline au — datorită nămolului sapropelic ce se găseşte din abundenţă — un pronunţat gust sălciu, amar. Localitatea a apărut pe harta ţării în 1888, întemeierea ei, ca şi a Sloboziei, datorîndu-se tot unei iniţiative a autorităţii centrale — „legea însurăţeilor", în virtutea căreia tinerii căsătoriţi ce se decideau să-şi întocmească gospodăria în aceste zone

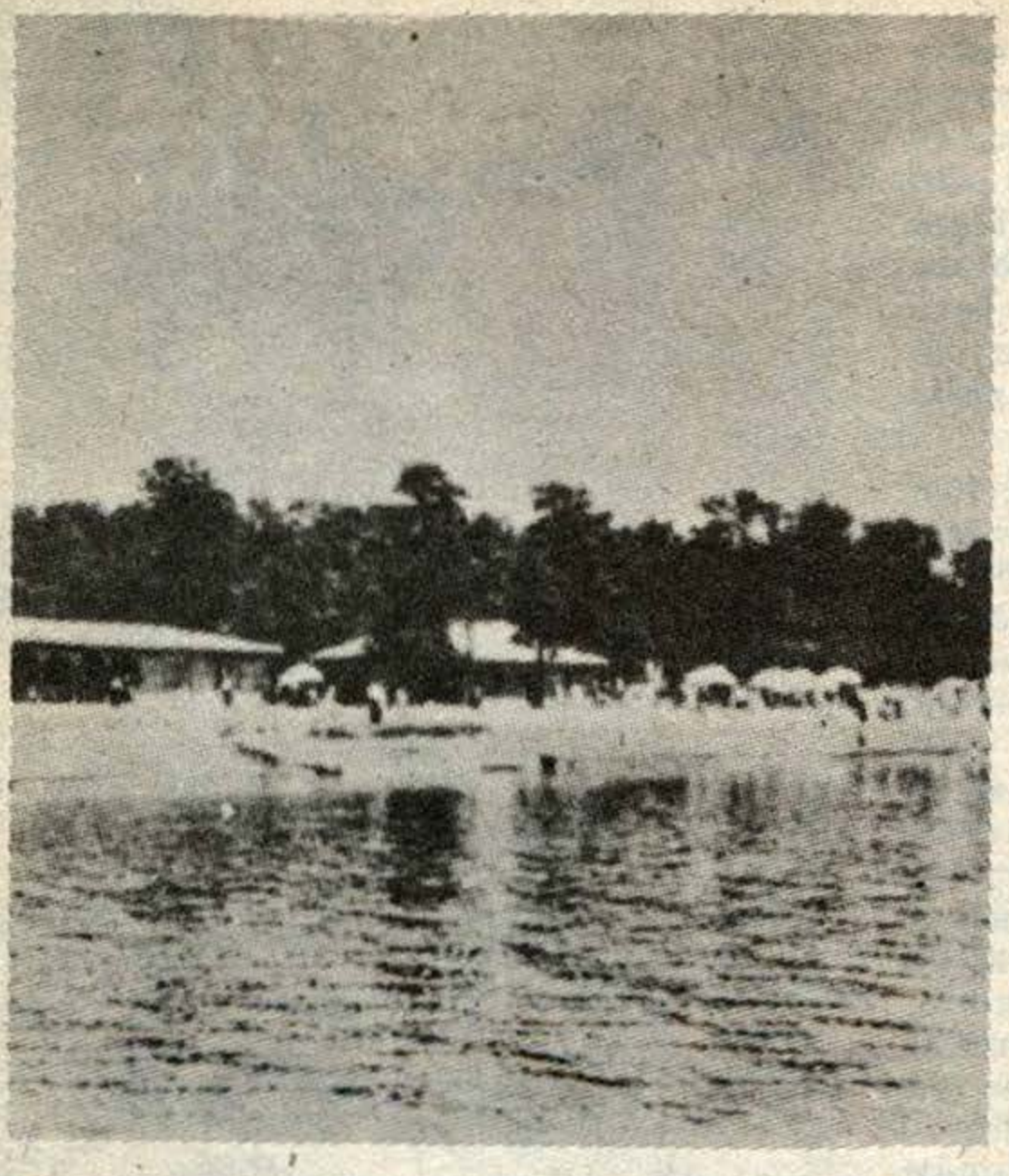

Amara, ieri (modeste amenajări balneare pe malul lacului dătător de sănătate)...

...şi azi (impozante construcţii hoteliere, dotate cu tot confortul şi instalaţii complexe de tratament)

primeau unele înlesniri din partea statului. În 1903, aşezarea a devenit cătun, aparţinător comunei Slobozia Veche, apoi prin unirea cu alt cătun, Motîlva, comună de sine stătătoare. Din 1905, faima locului începe s-o facă tot mai mult apele terapeutice şi mai cu seamă nămolul sapropelic, atît de eficient în tratarea unor maladii reumatismale.

În anul menţionat a fost construită prima instalaţie pentru băi calde, distrusă în anii primului război mondial. În perioada interbelică, la Amara au funcţionat, sporadic, instalaţii rudimentare de băi amenajate pe lîngă locuinţele sătenilor. Abia după 1950 Institutul de balneologie din Bucureşti a efectuat studii şi cercetări complexe asupra apelor şi nămolului de la Amara, punîndu-se bazele cu adevărat ştiinţifice ale unei staţiuni balneare. Apa minerală a lacului — sulfatată, cloruratâ, sodică şi bromurată — şi nămolul sapropelic s-au dovedit deosebit de eficiente în boli reumatismale cronice, ale sistemului nervos periferic, în afecţiuni post-traumatice ale aparatului locomotor şi în boli ginecologice. După 1950 au fost construite primele amenajări balneare care, ulterior, au cunoscut o tot mai mare extindere. În prezent, la dispoziţia turiştilor se află complexe sanatoriale cu baze proprii de tratament: hoteluri, pavilioane şi vile aparţinînd Ministerului Turismului, U.G.S.R. şi U.N.C.A.P.

Nămolul sapropelic (peloid, cum i se spune cu un termen ştiinţific) ce se găseşte în lacurile din această zonă serveşte şi ca materie primă pentru obţinerea prin prelucrarea în laborator a unei substanţe active cu o puternică acţiune biostimulatoare, sedativă, antialergică, antiinflamatorie, antispastică şi vasodilatatorie care se înglobează sub numele „Crema Amara".

Nu departe de Amara se află lacul Fundata, cu o suprafaţă de 450 hectare cu apă sulfatată, cloruratâ, sodică, magneziană şi avînd amenajate în apropiere 48 locuri de cazare în căsuţe şi o plajă mult căutată în timpul verii. Adăugînd Movila Miresei (situată la 50 km de Brăila, pe malul unui lac, de asemenea, bogat în substanţe terapeutice, ce face parte din fondul balnear de rezervă) şi Lacu Sărat (5 km de Brăila) — staţiune de interes local, avem imaginea zestrei balneare actuale a Bărăganului. ■

Etiopia, 1935-1941

Pînă în anul 1941, statul situat în estul Africii între Sudan, Kenya, Somalia şi Marea Roşie a fost cunoscut sub numele de Abisinia. Acest toponim provenea de la unul din triburile arabe premusulmane venit din Yemen peste Marea Roşie şi stabilit în regiunea Tigre cu multe secole înaintea erei noastre. Din simbioza triburilor arabe premusulmane cu băştinaşii de rasă negroidă şi de limbă hamită, au luat naştere populaţiile negrosemitice cunoscute sub numele de etiopieni, galla şi somali.

Fondat în secolul XIII, statul feudal etiopian a fost confruntat, de-a lungul vremii, cu numeroase şi puternice adversităţi; a fost nevoit să reziste cu vitejie în faţa agresiunii marilor imperii care rîvneau la bogăţiile sale. Lupta poporului etiopian pentru alungarea cuceritorilor şi redobîndirea independenţei şi suveranităţii naţionale a culminat în anii 1935-1936, cînd a avut loc invazia armatelor fasciste, şi a continuat cu dîrza rezistenţă din anii 1936-1941, împotriva acestora[1]. În acea perioadă, eroismul cu care patrioţii etiopieni au înfruntat aviaţia şi blindatele italiene, fie în cadrul operaţiilor de pe fronturile constituite, fie în operaţiile de gherilă organizate în teritoriul ocupat de inamic, caracterul popular pe care l-a căpătat, la un moment dat, războiul de apărare în faţa agresiunii străine au făcut cunoscută în întreaga lume dragostea lor de libertate şi neatîrnare. De exemplu, în 1935, savantul român Ion Simionescu scria în lucrarea sa Abisinia: „O însuşire le e comună tuturora. Dorinţa de libertate. Pentru libertate s-au luptat întotdeauna şi au biruit adesea!"

O ÎNSUŞIRE COMUNĂ TUTURORA — DORINŢA DE LIBERTATE

CONSTANTIN BOTORAN

Lansînd o adevărată campanie publicitară împotriva Etiopiei, fasciştii italieni urmăreau să convingă opinia publică de faptul că, asemeni celorlalte mari puteri, aveau şi ei nevoie de mai multe colonii şi că „o ţară atît de înapoiată ca Etiopia, cu un împărat fără autoritate, merită efortul de a fi civilizată", fie şi pătrunzînd pe teritoriul ei pe cale militară. Astfel, în cursul anilor 1934-1935 au fost trimise în Somalia şi Eritreea — unde Italia deţinea unele teritorii — trupe numărînd peste 200 000 ostaşi. La 15 februarie 1935, ministrul României la Paris, C. Cesianu, informîndu-l de toate acestea pe N. Titulescu, menţiona în raportul său că „imperialismul colonial italian e vădit", că „propaganda mussoliniană a excitat la paroxism vanitatea naţională şi credinţa în reînnoirea gloriei latine" şi că „necesităţile de reclamă internă ale mussolinismului împing Italia spre agresiune". În acelaşi timp, în Europa, pentru a asigura succesul acţiunii proiectate, diplomaţia italiană a speculat cu abilitate unele contradicţii între Londra şi Paris, reuşind, în cele din urmă, să obţină o atitudine binevoitoare a celor două ţări faţă de aceste planuri agresoare. Unele cercuri

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1985.

În imagine: partizani etiopieni în lupta împotriva invadatorilor fascişti.

guvernamentale franceze, interesate să direcţioneze tendinţele revizioniste italiene cît mai departe de Balcani, au considerat chiar cît se poate de binevenit interesul Italiei fasciste faţă de Etiopia. Astfel, la 7 iunie 1935, o delegaţie franceză, condusă de Pierre Laval, a semnat la Roma o serie de acorduri cu guvernul italian, prin care „Franţa dădea Italiei mînă liberă în Etiopia". Comentatorul de politică externă al revistei franceze *La Correspondance Internationale* afirma că „preţul complicităţii Franţei la atacul asupra Abisiniei a constat în promisiunea Italiei (care considera Balcanii ca aparţinînd sferei ei de influenţă) de a împăca propriile ei interese cu cele franceze în bazinul dunărean". Marea Britanie a înclinat şi ea, în cele din urmă, spre o înţelegere cu Mussolini în dauna Etiopiei. În ce priveşte Statele Unite ale Americii, la apelul adresat guvernului acestei ţări de împăratul Etiopiei, cu rugămintea de a interveni pe lîngă Italia pentru a-i frîna tendinţele revizioniste, răspunsul preşedintelui F.D. Roosevelt a fost semnarea, la 31 august 1935, a „legii neutralităţii" care interzicea exportul de arme şi materiale de război din S.U.A. în Italia şi Etiopia, ceea ce, desigur, era în avantajul agresorului.

O serie de state mici şi mijlocii şi, în primul rînd, România şi aliatele ei din Mica Înţelegere au adoptat, atît în perioada premergătoare cît şi pe durata războiului, o atitudine de sprijinire a Etiopiei pe linie oficială, dar şi prin ample manifestări ale opiniei publice.

La 2 octombrie 1935, orele 19, Ducele a apărut în faimosul balcon al palatului din Piaţa Veneţiei de la Roma şi a declarat: „De 40 de ani dăm dovadă de răbdare în relaţiile cu Etiopia. Acum s-a terminat. Ajunge!" Spunînd aceste cuvinte, Mussolini se referea la tentativa Italiei de a transforma întreaga Etiopie în colonie, tentativă care eşuase cu exact 40 ani în urmă, datorită victoriei obţinute de negusul Menelik II (1889-1913), în bătălia de la Adua (1 martie 1896). Cîteva luni mai tîrziu, Italia fusese obligată să recunoască, prin Tratatul de pace de la Addis Abeba (26 octombrie 1896), independenţa statului etiopian, care devenise, din 1923, membru al Ligii Naţiunilor[1].

10 milioane de italieni au fost chemaţi la arme. „Este una dintre cele mai mari mobilizări cunoscute pînă acum în istorie", scria *Adevărul* din 3 octombrie. În aceeaşi zi, fără nici o declaraţie de război, 17 divizii italiene au invadat teritoriul etiopian.

În costum bărbătesc

„Dacă războiul va deveni «cronic» — scria Mussolini — aşa cum au fost şi alte războaie coloniale, timpul ar lucra împotriva noastră. Pentru a evita această eventualitate de temut, trebuie să conferim războiului nu un caracter colonial, ci unul continental... astfel încît să se poată obţine o victorie sigură, zdrobitoare, în cel mai scurt timp posibil". A fost adoptată deci o strategie potrivit căreia forţele ce alcătuiau frontul principal au început agresiunea din direcţia nord, urmînd să ocupe regiunea Tigre şi să înainteze spre Addis Abeba. Pe cealaltă direcţie, venind din sud, din Somalia italiană, înaintau trupele comandate de generalul Rodolfo Graziani, avînd ca obiectiv ocuparea căii ferate Addis Abeba-Djibouti, urmînd ca, în final, ambele armate „să-şi dea mîna" în capitala ţării.

Etiopienii au răspuns acestei strategii declanşînd un război popular de apărare. Eroismul lor a fost stimulat de acţiunea curajoasă a unei prinţese din familia regală, Waziro, care a coborît din munţi — unde se refugiase la începutul agresiunii fasciste — şi, îmbrăcată în costum bărbătesc, cu baioneta la armă, în fruntea unui grup de războinici din regiunea Tigre, a comandat nopţi de-a rîndul atacurile împotriva avanposturilor italiene. Dar oricît de înflăcărat ar fi fost patriotismul forţelor etiopiene, între acestea şi armata italiană exista o mare diferenţă în ce priveşte înzestrarea cu armament şi muniţii. Etiopienii luptau înarmaţi cu arcuri şi suliţe, ca pe vremea lui Menelik II. Eforturile guvernului etiopian de a procura armament modern s-au lovit de reticenţele furnizorilor, care se temeau că o ţară săracă cum era Etiopia nu va putea să restituie eventualele împrumuturi contractate la diferite bănci.

În aceste condiţii, Consiliul militar etiopian constituit, în principal, din comandanţii militari ai provinciilor, a elaborat un plan strategic de apărare a ţării. Cunoscînd intenţiile agresorului de a obţine o victorie rapidă şi decisivă, s-a hotărît organizarea unor acţiuni şi incursiuni continue de hărţuire, ambuscade, capcane şi atacuri prin surprindere, în locurile şi momentele cele mai neaşteptate pentru adversar. Natura muntoasă a terenului, cu înălţimi inaccesibile, care dominau căile de acces spre interiorul ţării, făcea din platoul etiopian o citadelă greu de cucerit, pătrunderea trupelor motorizate fiind aproape imposibilă.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1971.

În primele două săptămîni, fasciștii italieni au înaintat într-un ritm susținut. Acest fapt a fost pus pe seama unui ordin de retragere dat de negus, pentru a dovedi lumii că armata italiană săvîrșea o agresiune neprovocată. Însărcinatul cu afaceri al S.U.A. din Addis Abeba, Cornelius Engert, după ce enumera succesele rapide ale invadatorilor, scria: „Împăratul nu a făcut nici cel mai mic efort pentru a salva regiunile ocupate". Imediat după aceasta însă, înaintarea trupelor agresoare a fost oprită, în pofida superiorității lor militare. Presa din Franța trăgea o primă concluzie: „Unii au sperat într-un triumf al Italiei strălucit și rapid; rezistența Abisiniei se anunță însă înverșunată". Etiopienii pierdeau teren fără a pierde bătălii, iar italienii cîștigau teren fără a cîștiga lupte. Într-un -alt bilanț, același diplomat american la Addis Abeba aprecia că armatele italiene au eșuat în tentativa de a obține o victorie decisivă, rapidă, care i-ar fi permis lui Mussolini să nu resimtă efectele sancțiunilor economice și financiare ce-i fuseseră aplicate de Societatea Națiunilor, ca urmare a declarării Italiei ca agresoare (7 octombrie 1935). „Chiar dacă sancțiunile economice și opinia publică se vor dovedi insuficiente în a pune capăt războiului, continua Engert, [Italia] va avea nevoie de mulți ani pentru a îngenunchea un popor format din oameni rezistenți și abili, hotărîți să lupte pînă la unul. Efortul de război va ruina Italia, ca urmare a enormelor sacrificii în oameni și materiale ce se vor dovedi necesare".

Marșuri de noapte

Previziunile s-au dovedit adevărate, deoarece, curînd, trupele italiene au fost oprîte și noul comandant suprem al acestora, mareșalul Pietro Badoglio[1] (care din 16 noiembrie 1935 îl înlocuise pe generalul de Bono), a făcut repetate apeluri la guvernul de la Roma pentru a-i fi trimise întăriri. În acea perioadă de stagnare, denumită de italieni „perioada neagră", acțiunile unităților de partizani au ajuns la intensitate maximă. Trupele de gherilă executau marșuri rapide de noapte și se ascundeau în timpul zilei. Aceia care nu aveau haine de culoare kaki își umezeau îmbrăcămintea, se rostogoleau în praf și rămîneau nemișcați sub roci sau sub copaci, așteptînd momentul cînd urmau să intre în acțiune.

În fața acestei situații critice, la mijlocul lunii ianuarie 1936, au sosit în Etiopia încă două divizii; în plus, mareșalul Badoglio a ordonat, în paralel cu atacurile aviației și tancurilor, folosirea pe scară largă a mijloacelor interzise de convențiile internaționale: gazele asfixiante și vezicante și bombele incendiare. „Mareșalul italian — scria Mircea Grigorescu în *Adevărul* din 5 mai 1936 — nu a ezitat să treacă dincolo de marginile brutalității permise chiar unui luptător: a aruncat în cumpăna luptei cel mai dramatic bombardament aerian cunoscut pînă astăzi și a folosit, cu un cinism nevrednic de umanitate, moartea prin gaze".

În aceste condiții, luptele crîncene purtate au determinat autoritățile etiopiene să elaboreze un nou plan de rezistență. Se sconta pe faptul că sezonul ploilor torențiale, care se apropia, va încetini înaintarea fasciștilor italieni către zonele libere din sud-vestul țării permițîndu-le etiopienilor să-și regrupeze forțele și să dea riposta cuvenită inamicului. În plus, șefii misiunilor diplomatice din Etiopia au fost consultați în legătură cu eventualele ajutoare pe care țările lor erau dispuse să le acorde Etiopiei. Răspunsurile lor negative au avut un efect deprimant asupra șefului statului și al guvernului. Mai mult. Au decis-o pe împărăteasă și o serie de înalte oficialități să-l convingă pe monarh că era mai bine să părăsească țara pentru a apăra, din exterior, atributele independenței și suveranității de stat pe arena internațională. La prima ședință a Consiliului de coroană care a avut loc, cu o majoritate de 21 voturi din 24, s-a considerat necesară plecarea monarhului în Europa.

Vestea îmbarcării împăratului la bordul cuirasatului „Enterprise", cu destinația Anglia, țară care îi oferise ospitalitate, s-a răspîndit cu repeziciune, provocînd derută și panică în rîndul locuitorilor. În Capitală au izbucnit incendii, deoarece cei ce se refugiau în zonele neocupate — unde se înrolau în unitățile de partizani — au dat foc caselor lor, pentru a nu lăsa nimic în mîna ocupanților. La 5 mai 1936, unitățile motorizate ale trupelor italiene comandate de mareșalul Badoglio au intrat în Addis Abeba. În aceeași zi și în același balcon, la Roma, în fața a peste 200 000 italieni, Ducele declara cu emfază: „Anunț poporului italian și lumii întregi că pacea a fost restabilită; pacea noastră, pacea romană. Etiopia este italiană".

Atentatul

Evenimentele ulterioare aveau să dovedească însă cît adevăr conținea declarația lui Mussolini și cît de italiană era Etiopia. La 9 mai 1936, prin decretul-lege nr. 754 a fost proclamată oficial fondarea imperiului italian în Africa. Titlul de împărat al Etiopiei a fost asumat de regele Italiei. A fost instituit un regim de cruntă teroare împotriva patrioților etiopieni, dintre care mulți au fost exterminați, regim sintetizat de fraza de tristă memorie a mareșalului Graziani: „Ducele va avea Etiopia cu sau fără etiopieni, după cum va dori".

Intrarea trupelor italiene în Addis Abeba nu însemna și încheierea războiului. Perioada de patru luni cît a durat sezonul ploilor a fost folosită de etiopieni pentru mobilizarea unor forțe ce aveau să contribuie, într-un mod esențial, la intensificarea mișcării de rezistență. Pentru fasciștii italieni, capitala Etio-

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1967, 2/1980.

pici devenise un fel de lagăr militar, izolat şi asediat din toate părţile. Diplomatul american, de care aminteam mai înainte, relata că „nici o coloană italiană numărînd mai puţin de 1 000 oameni nu are curaj să se aventureze la o distanţă mai mare de zece km de Capitală".

Lupta partizanilor a devenit deosebit de activă după atentatul săvîrşit asupra lui Graziani, la 19 februarie 1937, de un grup de patrioţi etiopieni. În acea zi, Graziani organizase în curtea palatului imperial o ceremonie, cu prilejul zilei de naştere a prinţului de Neapole. Considerînd sărbătorirea jignitoare pentru demnitatea lor, patrioţii i-au atacat pe cei adunaţi la festivitate cu grenade de mînă. Au fost răniţi circa 30 oameni, printre care Graziani, generalul Liotta, căruia i s-a amputat un picior, episcopul Karlos al Etiopiei şi Guido Cortese, primarul italian al Addis Abebei. Represiunea ce a urmat a fost de o cruzime fără margini. Carabinierii au declanşat un foc dezordonat asupra unei mulţimi de mii de oameni. Detaşamente de militari fascişti au operat numeroase percheziţii şi au întreprins o vastă acţiune de „curăţire". Timp de trei zile, purtătorii cămăşilor negre au asasinat locuitori nevinovaţi din Capitală şi din împrejurimi, numărul victimelor ridicîndu-se, după surse etiopiene, la 30 000 oameni.

Văzînd că tactica represiunilor sîngeroase aplicată de Graziani nu dă rezultatele scontate, succesorul acestuia ca guvernator general, ducele d'Aosta, a iniţiat o politică de atragere a vîrfurilor laice şi clericale etiopiene, numindu-le în funcţii administrative şi promiţîndu-le eliberarea patrioţilor arestaţi. În acelaşi scop, demnitarí etiopieni şi familiile lor au fost invitaţi să facă vizite în Italia, vizite în jurul cărora se făcea o zgomotoasă propagandă. Pe de altă parte, la începutul lunii martie, presa engleză relata că Mussolini — cu acordul cercurilor conducătoare britanice — i-a propus negusului să-l instaleze în palatul său din Addis Abeba, dar pe tronul unui regat echivalent ca suprafaţă cu o pătrime din teritoriul Etiopiei. Aceasta în schimbul unei declaraţii formale prin care să fie recunoscută supremaţia italiană asupra Etiopiei. Potrivit acestei oferte, statutul negusului ar fi fost asemănător cu cel al maharadjahilor indieni, vasali autorităţilor britanice. Răspunsul său a fost însă ferm: „Nu voi accepta niciodată o soluţie contrară speranţelor şi voinţei poporului abisinian..."

Singurul optimist

După cum reiese din însemnările contelui Galeazzo Ciano[1], cu toate manevrele ducelui d'Aosta, mişcarea de rezistenţă a etiopienilor nu a slăbit în intensitate. De pildă, la 1 ianuarie 1939, ginerele lui Mussolini nota: „Ducele... este foarte nemulţumit de situaţia din Africa Orientală şi judecă deosebit de sever opera ducelui d'Aosta. Într-adevăr, Amhara [una din cele trei diviziuni geo-politice ale Etiopiei] este în plină revoltă şi

[1] *Magazin istoric*, nr. 5-8/1973.

Un moment simbolic: odată cu alungarea forţelor fasciste, dispar şi insemnele prin care Mussolini voia să-şi imortalizeze stăpînirea în Etiopia

65 de batalioane care staţionează acolo sînt constrînse să trăiască ascunse în forturi". El recunoştea în continuare că în restul Etiopiei ocupaţia italiană era mai mult nominală decît reală. Cîteva luni mai tîrziu, ministrul de externe italian avea să se arate tot atît de îngrijorat ca şi socrul său în ce priveşte situaţia din Etiopia. „Ducele d'Aosta, — scria el, la 14 martie 1939 — vorbeşte cu un remarcabil optimism de situaţia imperiului. Trebuie însă să adaug că, dintre toţi aceia care vin de acolo, el este singurul optimist".

Între timp, observînd îndeaproape pregătirile pe care guvernul de la Roma le făcea în vederea intrării în război alături de Germania hitleristă, Londra şi Parisul şi-au modificat atitudinea privind ajutorul ce trebuia acordat rezistenţei etiopiene.

Ofensiva aliaţilor a fost declanşată la 19-20 ianuarie 1941, fiind condusă de negus, sosit între timp pe frontul de luptă, precum şi de generalul britanic Sir William Platt şi de amiralul Andrew Cunningham[1]. Înzestrate cu armament modern, trupele patrioţilor etiopieni au participat la cele mai grele bătălii din cursul acestor campanii, eroismul şi vitejia lor fiind unanim apreciate. Din Amba Alagi, unde rămăşiţele trupelor italiene erau încercuite, ducele d'Aosta i-a trimis un ultim mesaj lui Mussolini: „Duce, aflîndu-mă în imposibilitate de a-i interna în spitale şi de a-i îngriji pe numeroşii răniţi şi dată fiind agravarea continuă a situaţiei, care nu ar mai permite decît o rezistenţă de foarte scurtă durată şi cu pierderi foarte mari, am fost nevoit să cer inamicului o predare cît de cît onorabilă". La 20 mai 1941, orele 12, Comandamentul aliat a acceptat cererea de capitulare a armatelor fasciste invadatoare, iar la 31 ianuarie 1942, Etiopia a redevenit stat independent şi suveran. ■

[1] Extrem de eficiente s-au dovedit trupele de commando britanice conduse de Orde Wingate (avansat ulterior la gradul de general), care avea să-şi demonstreze realul său talent militar în campania din Birmania, unde şi-a găsit şi moartea, într-un accident de avion (1944).

ECOLOGIE ŞI ISTORIE ÎN VIAŢA POPORULUI ROMÂN

(Urmare din p. 7)

nume), P.P. Panaitescu, Ion Matei şi alţii au demonstrat că această soluţie de excepţie a fost pentru puterea otomană o necesitate datorată în bună măsură condiţiilor naturale din ţările române şi modului inteligent în care românii ştiau să le folosească. Informaţiile de la mijlocul sec. XVI datorate lui Paul din Alep şi Evlya Celebi, istorici orientali care ne cunoşteau bine teritoriul, confirmă această explicaţie: teritoriul nostru nu putea fi ocupat, administrat, exploatat de otomani, dezavantajele depăşind eventualele folcase. Poarta a preferat, aşadar, să trateze cu ţările româneşti şi să recurgă la forme de dominaţie incomparabil mai blînde decît cele aplicate în teritoriile ocupate militar.

Aceste consideraţii asupra raporturilor dintre ecologic şi istoric în evoluţia poporului român ar putea continua cu exemple din alte sectoare (menajarea solului, despre care Vasile Pârvan ne aduce exemple încă din era dacică, forme de viaţă, raportul natural-artificial şi principiile intervenţiilor omului asupra mediului geografic, căile de comunicaţii, influenţa factorului ecologic în arte şi literatură etc.). Ni se pare foarte clar faptul că există posibilitatea fundamentării unei direcţii noi de studiu, aceea a raporturilor dintre ecologic şi istorie. Acest cîmp de cercetare ar pune într-o lumină nouă evoluţia mediului geofizic sub influenţa omului, dar în acelaşi timp ar adînci şi lărgi explicarea multor fenomene şi procese politice, economice, de civilizaţie şi cultură din trecutul poporului român, ca şi din istoria universală. ■

1631: O CHARTĂ A LIBERTĂŢILOR

(Urmare din p. 9)

armatei" (Constantin C. Giurescu) sau „o capodoperă politică" (N. Iorga), hrisovul lui Leon vodă se dovedeşte, atît prin modul cum a fost elaborat, cu concursul tuturor stărilor sociale (desigur, stările considerate apte, potrivit concepţiei vremii, să participe la viaţa politică) ca şi prin conţinutul său (îngrădind unele abuzuri ale domniei şi reglementînd o seamă de aspecte juridice) o adevărată „Chartă a libertăţilor româneşti" (cum l-a definit de curînd prof. dr. docent Valentin Al. Georgescu). El poate fi pus pe acelaşi plan cu celelalte „Chartae libertatum" din alte ţări, ceea ce evidenţiază şi pe acest plan integrarea ţărilor române în evoluţia generală a societăţii europene.

Chiar dacă hrisovul nu instituie un control laic şi nu legiferează dreptul la rezistenţă, limitîndu-se la garanţii pur religioase, aceasta nu afectează caracterul său de „chartă a libertăţilor", întrucît pentru mentalitatea epocii din ţările române, sancţiunile de ordin religios erau considerate mai puternice decît cele laice.

Fie şi temporar, emiterea hrisovului a schimbat conjuncturа politică în favoarea lui Leon vodă. El a reuşit, în scurt timp, să strîngă forţele necesare, cu ajutorul cărora, la 23 august 1631, a înfrînt oastea boierilor refugiaţi în Transilvania, în lupta ce s-a dat în Bucureşti pe drumul Giurgiului, lîngă mănăstirea lui Pană vistiernicul (azi la întretăierea Bulevardului Dimitrie Cantemir cu str. Mărăşeşti). A fost o consolidare a domniei de scurtă durată, deoarece voievodul a fost mazilit şi, în locul său, numit Radu Iliaş. Dar acesta nici măcar n-a apucat să urce pe tron, fiind învins, la Colentina, de Matei Basarab.

Sub noua domnie, hrisovul nu a mai fost de actualitate. ■

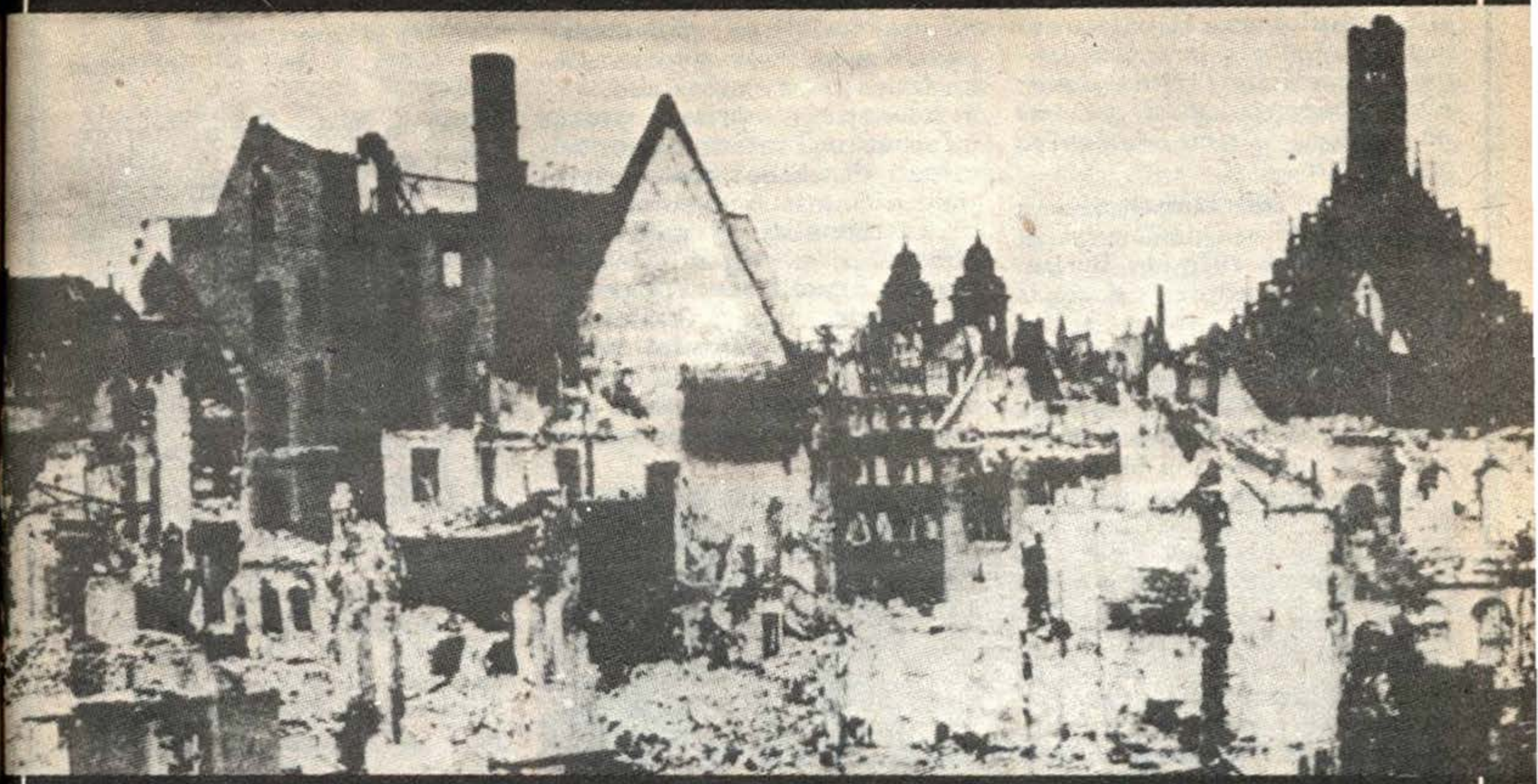

LECȚIA DE LA NÜRNBERG

Dr. EUGEN PREDA

Noiembrie 1945. Sub o boltă tristă de toamnă, Nürnbergul zăcea în cenușa bombardamentelor și, administrativ, aparținea zonei de ocupație americane în Germania. Se prăbușiseră în ruine Palatul Congreselor (înălțat după preluarea puterii de către Hitler și unde avuseseră loc congresele anuale ale partidului nazist) și Deutscher Hof (hotelul rezervat Führerului și anturajului său). Esplanada Zeppelin, locul tradițional pentru parăzi sau ceremoniile nocturne cu torțe, proslăvind „Reichul milenar", era pustie. Numai un cunoscător putea indica mormanul de zidărie aparținînd fostei reședințe a regilor Bavariei.

Pe larga și dreapta Führterstrasse rămăsese intact un ansamblu de clădiri, din care se detașa masivul edificiu al Palatului de Justiție. Aici se pregătise scena pentru „procesul secolului"[1].

Primul tribunal internațional penal din istorie

Chestiunea judecării criminalilor de război naziști a făcut obiectul a numeroase declarații ale puterilor coaliției antihitleriste, a unor tratative între aceste puteri și a unor decizii comune (Conferința de la Moscova a miniștrilor de externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii din octombrie 1943[2]; Conferința de la Potsdam a șefilor de stat și de guvern ai S.U.A., U.R.S.S. și Marii Britanii din iulie 1945). La 8 august 1945, reprezentanții Franței, Marii Britanii, Statelor Unite și U.R.S.S. au încheiat acordul de la Londra privind „urmărirea și pedepsirea marilor criminali de război ai puterilor europene ale Axei", instituirea Tribunalului Militar Internațional, jurisdicția și funcțiunile Tribunalului prevăzute în Statutul său[3]. În articolul 6

[1] Procesului de la Nürnberg *Magazin istoric* i-a consacrat două seriale: 9-12/1970 și 7-8/1982. De asemenea, în limba română au apărut: *Procesul de la Nürnberg. Expunerile introductive ale acuzatorilor principali*, E.S.P.L.P., București, 1957; A. I. Poltorak, *De la München la Nürnberg*, Ed. Politică, București, 1963; J. Heidecker, Johannes Leeb, *Procesul de la Nürnberg*, Ed. Politică, București, 1983.

[2] *Magazin istoric*, nr. 2-8/1985.

[3] Între 3 mai 1946-12 noiembrie 1948, timp de 417 zile s-a desfășurat la Tokio procesul principalilor criminali de război japonezi, în fața tot a unui Tribunal Militar Internațional, instituit pe baza acordului dintre 11 țări: Statele Unite, Marea Britanie, China, U.R.S.S., Franța, Australia, Canada, Filipine, India,

al Statutului erau stipulate cele trei categorii de acţiuni supuse jurisdicţiei Tribunalului: *Crime împotriva păcii; Crime de război; Crime împotriva umanităţii.*

Şedinţa de constituire a Tribunalului s-a desfăşurat în 18 octombrie 1945, la Berlin. În cadrul acesteia s-a decis ca Lord Justice Lawrence (Marea Britanie) să prezideze Procesul de la Nürnberg şi, tot atunci, s-a hotărît ca, în acea seară, Actul de Acuzare să fie publicat simultan la Moscova, Londra, Washington şi Paris. În timpul procesului, referindu-se la faptul că Statutul nu definea noţiunea de „război de agresiune", procurorul general R.H. Jackson (S.U.A.) a arătat că existau „deja păreri pe deplin formate şi legiferate... În această problemă unul dintre izvoarele dreptului internaţional de cea mai mare autoritate este Convenţia «Pentru definirea agresiunii», semnată la Londra, la 3 iulie 1933, de România, Estonia, Letonia, Polonia, Turcia, Uniunea Sovietică, Persia şi Afganistanul"[1]. La rîndul său, procurorul general R.A. Rudenko (U.R.S.S.) reamintea că principiul răspunderii penale pentru agresiunea criminală, principiu care şi-a aflat formularea juridică în Statutul Tribunalului Militar Internaţional, a fost proclamat încă în 1929, la Congresul de la Bucureşti al Asociaţiei internaţionale de drept penal. Rezoluţia Congresului de la Bucureşti, „avînd în vedere că războiul a fost pus în afara legii prin Pactul de la Paris din 1928 [Pactul Briand-Kellogg], considerînd că este necesar să se asigure armonia şi ordinea internaţională prin aplicarea unor sancţiuni eficace", sublinia ca necesară „organizarea unei jurisdicţii internaţionale" şi stabilirea răspunderii penale a statelor şi persoanelor fizice pentru agresiune.

Acuzaţii în primul proces internaţional intentat unor criminali de război erau daţi în judecată atît individual, cît şi ca membri ai guvernului Reichului, ai corpului de conducători politici ai partidului nazist, ai S.S.-ului, ai S.A.-ului sau Statului major general şi ai Înaltului comandament al forţelor armate germane. În prima sa parte,

În faţa Palatului de Justiţie, unde s-a desfăşurat Procesul de la Nürnberg, fac de gardă, pe rînd, militari ai armatelor celor patru puteri de ocupaţie din Germania

În p. 43: *după bombardamentul aliat asupra Nürnbergului*

Actul de Acuzare demonta mecanismul agresiunii, arătînd că partidul nazist, încă de la crearea sa, îşi propusese „distrugerea Tratatului de la Versailles" şi cucerirea „spaţiului vital", obiective care, prin acapararea puterii, au fost sistematic traduse în fapt şi au avut ca efect anexarea Austriei (13 martie 1938), a Boemiei şi Moraviei (16 martie 1939), atacarea — violînd tratatele existente — a Poloniei (1 septembrie 1939), Norvegiei şi Danemarcei (9 aprilie 1940), Belgiei, Luxemburgului şi Olandei (10 mai 1940), Greciei şi Iugoslaviei (6 aprilie 1941), U.R.S.S. (22 iunie 1941).

Într-o declaraţie a interpretului personal al lui Hitler, dr. Paul Schmidt, prezent la toate întîlnirile dictatorului cu oamenii de stat străini, citită în timpul procesului, se spunea: *„De la început, obiectivele principale ale şefilor nazişti au fost, indiscutabil: dominarea continentului european, mai întîi, prin încorporarea la Reich a tuturor grupurilor de limbă germană, şi, în al doilea rînd, printr-o expansiune teritorială sub sloganul «spaţiului vital». Realizarea acestor obiective fundamentale pare să fi fost caracterizată prin improvizaţie. Aparent, fiecare pas înainte era provocat de desfăşurarea situaţiei, dar ansamblul se acorda cu obiectivul final".*

România — între ţările care trebuiau lichidate

Stenograma completă a deliberărilor procesului cuprinde nu mai puţin de patru milioane de cuvinte. Parcurgînd-o, întîlneşti şi unele situaţii privind România. În şedinţa din dimineaţa zilei de 9 ianuarie 1946, Sir David Maxwell-Fyfe, procuror general adjunct din partea Marii Britanii, a menţionat o reuniune desfăşurată la Salzburg, în august 1939, „în cursul căreia Hitler a anunţat că Axa a decis «să lichideze» unele [ţări] neutre". Acuzatorul a citat din documentul acelei reuniuni: „Vorbind de o manieră generală, ar fi bine să lichidăm pe pseudo-neutri unul după altul". În această categorie, Hitler numise Iugoslavia şi România şi conchisese: „Între ţările balcanice, Axa nu se poate sprijini pe deplin decît pe Bulgaria care, într-un anume sens, este aliatul natural al Italiei şi Germaniei". Exact după un an, la 28 august 1940, cînd la Obersalzberg, Hitler, în prezenţa ministrului de externe Ribbentrop, a discutat

---

Olanda, Noua Zeelandă. Principiile de drept internaţional formulate în Statutele tribunalelor de la Nürnberg şi Tokio au fost confirmate de Adunarea Generală O.N.U., în rezoluţia sa din 11 decembrie 1946.

[1] Citatele sau referirile la documente sînt conforme cu *textul oficial* publicat de Secretariatul Tribunalului sub jurisdicţia Autorităţilor Aliate de Control (U.R.S.S., S.U.A., Marea Britanie, Franţa) pentru Germania, în *Procès des Grands Criminels de Guerre Devant le Tribunal Militaire International*, Nuremberg, 14 novembre 1945 — 1-er octobre 1946, Volumele I-XLII (1947-1949).

cu G. Ciano, ministrul de externe al Italiei, modul în care să fie impus României Diktatul de la Viena. Führerul își declarase acordul cu formularea conținută într-o scrisoare a lui Mussolini, care aprecia că „Iugoslavia și Grecia sînt dușmani fundamentali ai Italiei și Germaniei". Hitler considera însă că și România făcea parte din aceeași categorie. În aceeași zi, Jurnalul de război al Statului Major al Operațiilor Wehrmachtului consemna: „La ora 11 a.m., șeful Statului Major al Operațiilor Wehrmachtului [Jodl][1] informează pe șeful Departamentului apărării [Warlimont] despre decizia Führerului, făcută cunoscută scurt timp înainte, că avînd în vedere tensiunea dintre România și Ungaria, care a dus la noi incidente de frontieră, să fie făcute pregătiri complete pentru a fi în măsură să ocupăm imediat districtele petrolifere românești în cazul eșecului noilor încercări de mediere politică". La 3 septembrie 1940, cîteva zile după Diktatul de la Viena, într-o instrucțiune a lui Ribbentrop către ambasadorul Schulenburg la Moscova, se cerea acestuia să atragă atenția că Germania „are interese predominante în România". Concomitent, a fost transmis un memorandum pentru guvernul U.R.S.S. în care se preciza: „Germania este intens interesată în teritoriile românești rămase și în alte probleme ale regiunii dunărene și este chiar vital interesată acolo, avînd în vedere strînsa interpenetrare a economiei germane cu cea a României". Orientarea potrivit căreia „Ungaria și România fac parte din spațiul vital indispensabil al Germaniei" fusese proclamată încă la 8 martie 1939, de Hitler, într-o conferință a conducătorilor armatei, ai celor din economie și din partidul nazist.

Membrii Tribunalului și locțiitorii lor, în timpul procesului

Vastul tablou prezentat Tribunalului Militar Internațional despre activitatea „Coloanei a 5-a", fasciste, în vederea netezirii obiectivelor conspirației și agresiunii naziste, cuprindea, de asemenea, unele aspecte privind România. Încă în a doua săptămînă a procesului propriu-zis (în ședințele din 28 și 29 noiembrie 1945), Sidney Alderman, procuror adjunct (S.U.A.), susținînd acuzarea asupra etapelor pregătirii războiului de agresiune, a redat și mărturia scrisă a ambasadorului american George Messersmith, fost consul general al S.U.A. la Berlin, din 1930 pînă la sfîrșitul primăverii 1934 și în continuare ministru plenipotențiar la Viena, unde a rămas pînă în 1937. Una dintre concluzii: „Este indubitabil că Germania a finanțat, de asemenea [în România], Garda de fier fascistă prin intermediul lui Codreanu". La 19 iunie 1946, în timpul interogatoriului acuzatului Franz von Papen[2], Sir David Maxwell-Fyfe, revenind la mărturia lui Messersmith, a menționat o discuție în timpul căreia ambasadorul german i-a spus celui american „că era în Austria, pentru ca de la Viena să acționeze pentru a slăbi guvernele Austriei și ale altor țări sud și sud-est europene", deoarece statele „din sud-estul Europei pînă la frontiera Turciei erau hinterlandul natural al Germaniei și era însărcinat să faciliteze controlul politic și economic al Germaniei asupra acestei întregi regiuni în folosul Germaniei". A doua zi,

---

[1] Conform Actului de Acuzare, între 1932 și 1945, A. Jodl a fost, succesiv: locotenent-colonel în Serviciul de operații militare al Wehrmachtului și apoi șef al acestui serviciu cu grad de colonel; general-maior, șef al Statului Major al O.K.W., ultimul său grad fiind acela de general-colonel. În aceste funcții, „a folosit situațiile mai sus enumerate, influența sa personală și legăturile strînse cu Führerul", pentru favorizarea „ascensiunii la putere a conspiratorilor naziști și consolidarea controlului lor asupra Germaniei", „pregătirea de către conspiratorii naziști a războaielor de agresiune și războaielor făcute prin violarea tratatelor, acordurilor și angajamentelor internaționale", „a autorizat și condus, participînd la crimele de război și la crimele împotriva umanității, o mare varietate de crime împotriva persoanelor și proprietății". În ședința Tribunalului din 7 decembrie 1945, acuzatorul britanic, colonelul H.J. Phillimore, a citat următorul pasaj dintr-o expunere a lui Jodl făcută la 7 noiembrie 1943: „Atacul proiectat împotriva Greciei, și care trebuia să se efectueze dinspre nord, nu era numai o operație destinată să ajute un aliat [Italia], dar scopul său real era să-i împiedice pe britanici să se instaleze în Grecia și să amenințe regiunea *noastră* [subl. ns.] petroliferă în România".

[2] Conform Actului de Acuzare, între 1932 și 1945, acesta a fost membru al partidului nazist, cancelar al Reichului, vice-cancelar sub Hitler, ambasador la Viena și, ulterior, în Turcia.

20 iunie, în cadrul procesului, a avut loc următorul dialog:

„Sir David: Ştiaţi că Reichul ajută pe Codreanu şi Garda de fier în România?

Acuzat von Papen: Cred că aceasta s-a petrecut mai tîrziu.

Sir David: N-aţi ştiut decît după 1935? Cînd aţi aflat?

Acuzat von Papen: N-aş putea să vă spun, dar cred că evenimentele privitoare la Garda de fier în România trebuie să se fi petrecut în jurul lui 1937. S-ar putea să mă înşel, dar nu cred".

De altfel, în privinţa relaţiilor dintre Garda de fier şi patronii ei naziști, este extrem de semnificativ că atunci cînd, la 10 septembrie 1940, ministrul Ungariei la Berlin, contele Sztoyay, a venit să-i mulţumească lui Hitler pentru Diktatul de la Viena, Fiihrerul — cum precizează nota germană de convorbire — a spus: „Românul cel mai apropiat de noi a fost Codreanu. Înţelegînd că bogăţiile petroliere ale României sînt de o importanţă decisivă pentru un război îndelungat, el [Hitler] şi Ducele [Mussolini] au decis să protejeze ei înşişi valoroasa regiune". Cu o zi înainte, un memorandum al Ministerului de externe german ceruse Gestapoului să „acorde toate înlesnirile posibile" ca legionarii aflaţi în Germania să se întoarcă în România.

Un singur criteriu: interesele Reichului

Walter Brudno, substitutul procurorului general al Statelor Unite, susţinînd acuzarea împotriva lui Alfred Rosenberg[1] printre alte documente, a recurs şi la *Raportul asupra activităţii Biroului de afaceri externe al partidului* (A.P.A.) *din 1933 pînă în 1943*. În acest raport, autorul său. Rosenberg, se referea şi la influenţa exercitată în vederea constituirii Partidului Naţional-Creştin în România, pentru a lega „destinul României de viitorul Reichului naţional socialist german"[2]. La 25 martie 1946, cu prilejul audierii martorului Ernst Wilhelm Bohle (fostul şef al Organizaţiei pentru străinătate a partidului nazist — A.O. — şi secretar de stat în Ministerul de externe), substitutul procurorului general britanic, lt. col. J.M.G. Griffith Jones, demonstra, pe bază de documente, rolul de „coloană a 5-a" jucat de A.O. în Olanda, Norvegia, Grecia. Apoi, el a dat citire unei scrisori din 25 octombrie 1939 a şefului A.O. din România, Konradi, către subalternul său din Constanţa, căruia îi transmitea instrucţiuni, considerate a viza „activităţi de contraspionaj, de felul celor urmărite în general de un serviciu de informaţii".

Fostul mareşal Friederich Paulus, audiat ca martor la 9 februarie 1946, a arătat că, la începutul lunii septembrie 1940, cînd preluase funcţia de prim-locţiitor al şefului Marelui stat major al armatei terestre (Oberquartiermeister I), i se explicase, în legătură cu pregătirea planului de operaţii împotriva U.R.S.S., că „trebuia să se conteze, de la început, pe teritoriul român, care să fie folosit pentru înaintarea aripii de sud". El a mai precizat că în momentul respectiv „se şi prevedea" trimiterea în România a unei misiuni militare germane, sub conducerea generalului Hansen, ca şi a Diviziei 13 blindate. F. Paulus a arătat că îi pusese personal la curent, pe Hansen şi pe şeful de stat major al acestuia, generalul Haufe, cu misiunea lor în România. Ulterior, în materie de strategie, Hansen a primit instrucţiuni de la O.K.W., iar în celelalte probleme de la O.K.H. Martorul a mai spus: „La 30 martie [1941], dimineaţa, am sosit la Budapesta şi am angajat convorbiri cu şeful Statului major general al armatei ungare, generalul Werth, şi cu şeful Secţiei «operaţii», colonelul Laszlo... Harta care mi-a fost remisă de Statul major general ungar nu indica numai gruparea trupelor prevăzute pentru atacul împotriva Iugoslaviei, ci, de asemenea, un grup de forţe [dispuse] la frontiera carpatică a Ucrainei, grup de acoperire a spatelui împotriva U.R.S.S.". În cursul audierii, F. Paulus a mai declarat: „În ce priveşte principiul de a lua Ungaria ca asociat în elaborarea şi apoi executarea acestor proiecte, aveam cunoştinţă de părerea lui Hitler: el gîndea că Ungaria va încerca — cu sprijinul Germaniei — să recucerească teritorii pierdute în 1918..."

De altfel, în cursul procesului au fost prezentate directive militare ale lui Hitler în legătură cu pregătirile pentru agresiune în sud-estul şi estul Europei, în care se detalia, în cel mai strict secret, cum să fie folosite spaţiul şi resursele româneşti. De asemenea, acuzatorii sovietici au citat din depoziţiile făcute şi semnate de I. Antonescu în faţa forurilor de anchetă ale U.R.S.S. în legătură cu întîlnirile pe care le avusese cu Hitler în intervalul noiembrie 1940-mai 1941 (vezi *Procesul de la Nürnberg. Expunerile introductive...*, pp. 288-290).

Sentinţa pronunţată la 30 septembrie 1946 stabilea răspunderea acuzaţilor pentru faptul că „în acelaşi timp în care lucra la aceste proiecte [de atacare a U.R.S.S.], Germania a antrenat Ungaria, România şi Finlanda în războiul împotriva Rusiei". În continuare se preciza că *„în decembrie 1940*, Ungaria a acceptat să ia parte", iar *„în mai 1941* a fost încheiat cu Antonescu, primul ministru al României, un acord prevăzînd intervenţia acestei din urmă ţări împotriva U.R.S.S.".

În pofida înţelegerilor realizate cu I. Antonescu, prin trădarea intereselor poporului român, în mintea lui Hitler era adînc înrădăcinată ideea de a „lichida" România, care, pentru el, rămăsese un „duşman fundamental". La scurtă vreme după declanşarea agre-

---

[1] Conform Actului de Acuzare, între 1932-1945, acesta a fost membru al partidului nazist, Reichsleiter al partidului nazist pentru ideologie şi politică externă, editor al ziarului *Volkischer Beobachter*, şeful serviciului (biroului) de politică externă al partidului nazist (A.P.A. — creat în 1933), ministru pentru teritoriile ocupate în Răsărit (din luna iulie 1941), general S.S. şi S.A.

[2] În sentinţa pronunţată de Tribunal la 30 septembrie 1946 se reţinea şi următorul fapt: „Ca director al A.P.A., Rosenberg răspundea de o organizaţie al cărei agenţi participau la intrigile naziste în toate părţile lumii. Propriile sale rapoarte afirmă că A.P.A. a jucat, de exemplu, un rol important în aderarea României la Axă".

siunii împotriva U.R.S.S., în 16 iulie 1941, la Cartierul general al lui Hitler a avut loc o consfătuire privind scopurile urmărite de Reich. M. Bormann[1] a redactat memorandumul asupra discuției. Dintre participanții la acea consfătuire, pe banca acuzaților de la Nürnberg se aflau H. Göring, W. Keitel, A. Rosenberg. Documentul, citit în ședința din dimineața zilei de 17 decembrie 1945, de căpitanul S. Harris, substitut al procurorului general al S.U.A., consemna printre altele: „Relațiile noastre actuale cu România — spunea Hitler — sînt bune, dar nimeni nu știe ce vor deveni ele în viitor. Noi trebuie să luăm în considerare acest fapt și [el trebuie] să ne facă să determinăm frontierele noastre conform situației. Nu trebuie să depindem de bunăvoința altor popoare. Relațiile noastre viitoare cu România vor trebui să fie stabilite după acest element fundamental. În general, noi trebuie, deci, să facem față sarcinii de a împărți (decupa) giganticul tort conform nevoilor noastre, pentru a fi în stare să dominăm, apoi să administrăm, în sfîrșit, să exploatăm".

Craniii omenești uscate pentru a fi folosite ca prespapier, pachete de păr de om, săpunuri din grăsime umană, paralelipipede din oase de om măcinate fin... Acestor „probe materiale" prezentate în cursul procesului li s-au adăugat mii de fotografii și imagini filmate din arhivele germane înfățișînd îngrozitoarele scene ale barbarelor execuții din lagărele morții, ale copiilor și bătrînilor sau ale prizonierilor de război, calvarul populației civile, distrugerile care au transformat cea mai mare parte a Europei în ruine, faptul că datorită aplicării „soluției finale" rasiste, din cei 9 600 000 evrei, care trăiau în Europa ocupată de hitleriști, au pierit 60%. Toate aceste înfiorătoare dovezi nu puteau reda decît palid coșmarul

(*Continuare în p. 52*)

[1] Din 1933 pînă în 1941, șef de cabinet al locțiitorului Führerului R. Hess și, după fuga acestuia în Anglia, în mai 1941, șeful Cancelariei partidului nazist. De la 12 aprilie 1943, secretar al lui Hitler, general S.S.

Secret pînă în anul ...2017

Pătrunzînd în mica localitate Ebersdorf (Thuringia), într-o dimineață de aprilie 1945, o subunitate americană a avut surpriza să observe că în castelul din apropiere se desfășura o activitate neobișnuită. Zeci de persoane se îndeletniceau cu... rezolvarea istoriei. De fapt, aici, sub auspiciile Ministerului de externe german, cînd zilele existenței celui de-al III-lea Reich erau numărate, se continua cu febrilitate producerea de documente false menite să absolve pe conducătorii năziști de răspunderea pentru șirul de agresiuni care incendiaseră Europa și să o atribuie victimelor. Anchetatorii americani, ale căror constatări au devenit publice după patru decenii, au ajuns la concluzia că scopul era furnizarea de dovezi pentru cazul că puterile coaliției antihitleriste și-ar fi tradus în fapt declarațiile privind judecarea crimelor de război.

O parte a castelului din Ebersdorf fusese transformată în laboratoare tehnice și săli de arhivă. Plastografii au fost făcuți prizonieri, iar „produsul" activității lor transportat în arhive de peste ocean.

Ce s-a întîmplat însă cu documentele germane autentice capturate? Cele folosite la Procesul de la Nürnberg au fost publicate parțial, chiar în serii de volume separate, iar ansamblul lor, inclusiv toate piesele dosarelor procesului, a fost încredințat spre păstrare la sediul Curții Internaționale de Justiție de la Haga. Acest ultim aspect a apărut public după 1983, în legătură cu cercetările privind cazul fostului șef al Gestapoului din Lyon, Klaus Barbie. Bineînțeles, marile puteri ale coaliției antihitleriste, care au capturat arhivele germane, au continuat să păstreze copii ale acestora[1].

O serie de arhive, privind faptele incriminate în articolul 6 al Statutului Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg, continuă să nu fie deschise cercetătorilor din domeniul istoriei. Dintre acestea menționăm:

— Arhiva Comisiei Națiunilor Unite privind crimele de război (United Nations War Crime Commission — UNWCC). Comisia a fost creată la Londra în octombrie 1942 de reprezentanții a 17 guverne, cu scopul de a strînge dovezi și mărturii și de a întocmi liste cu criminalii de război ai puterilor Axei. În cursul existenței sale, Comisia, la a cărei activitate au participat reprezentanți ai 18 state, a întocmit, între 1943 și 1948, un număr de 40 000 dosare individuale (după unele date 36 000). 27 000 dintre acestea sînt consacrate unor persoane asupra cărora apasă acuzații suficient de grave pentru a justifica urmăriri judiciare. Din aceste 27 000 persoane, 22 000 au servit în Wehrmacht, 3 000 sînt japonezi, 1 286 italieni etc. Deși UNWCC n-a avut nici o legătură cu Organizația Națiunilor Unite, la încheierea activității sale, dosarele au fost predate spre păstrare O.N.U. Conform declarației unui purtător de cuvînt O.N.U. (2 mai 1986), Organizația Națiunilor Unite nu este decît depozitarul arhivei UNWCC. Accesul la dosarele aflate într-un imobil situat pe Park Avenue, unul dintre bulevardele centrale din New York, este strict reglementat: numai guvernele țărilor membre ale O.N.U. pot lua cunoștință de conținutul lor, dar cu condiția să specifice numele persoanelor ale căror dosare doresc să le consulte[2].

După dezvăluiri recente ale presei americane, la arhivele din Suitland, statul Maryland (Washington National Records Center), s-ar afla liste întocmite de UNWCC pentru 36 000 persoane, fără regim de restricții de cercetare.

De asemenea la Fort Meade (Maryland) există dosare ale U.S. Army Counter-Intelligence Corps (Corpul de contrainformații al armatei S.U.A.) pentru perioada 1945-1950, incluzînd și investigațiile asupra criminalilor de război.

— Arhiva Oficiului de informații pentru victimele și prizonierii de război ai Wehrmachtului (Wehrmachtauskunftstelle — WAST), instalată inițial în sectorul francez al Berlinului, continuă să se afle și în prezent sub tutela autorităților acestei țări din Berlinul Occidental.

Tot în Berlinul Occidental există ceea ce cunoscătorii apreciază „o mină de documente naziste": Centrul de documentare (Documentation Center). Aici se află: fișierul complet a 10 700 000 foști aderenți ai partidului nazist, a 800 000 membri SA și SS; dosarele „Centralei Reichului pentru repatriere" care se referă la 2 600 000 persoane de origine germană și care locuiau în străinătate; dosarele Tribunalului care a condamnat la moarte pe participanții la atentatul nereușit împotriva lui Hitler din 20 iulie 1944 etc. Din 1952, Documentation Center se află sub controlul Departamentului de Stat, accesul la informațiile de aici comportă aprobări speciale, extrem de selective. Documentele nu vor deveni accesibile înainte de 1990. Centrul, înconjurat de sîrmă ghimpată și aflat permanent sub pază militară americană, are ca sediu o vilă din cartierul Zehlendorf, la capătul unei fundături denumite Drumul scarabeului acvatic (Wasserkaefarsteig).

— Centrul pentru administrarea justiției de stat din Ludwigsburg, în apropiere de Stuttgart (R.F.G.), posedă, într-o clădire cenușie cu două etaje 1 300 000 fișe și sute de mii de documente referitoare la crimele de război naziste. Presa vest-germană estima că între 70 000 și 100 000 persoane sînt suspectate de crime de război, dar în fața Justiției au fost aduse 6 400. Pe peretele unuia dintre sălile acestui centru se află o mare hartă pe care sînt marcate cele 700 lagăre de concentrare din timpul lui Hitler.

Condamnat la Nürnberg la închisoare pe viață, Rudolf Hess a rămas unicul ocupant al fortărețel Spandau din Berlinul Occidental. Hess n-a fost niciodată autorizat să explice public pentru ce, în mai 1941, a plecat în Marea Britanie. Documentele privind acest episod rămîn inaccesibile istoriilor pînă în anul... 2017.

E.P.

[1] Părți din aceste arhive au fost obținute, în copie, și de alte state. Atît Republica Democrată Germană cît și Republica Federală Germania dispun, de asemenea, de mari fonduri din arhivele celui de-al III-lea Reich.

[2] Această regulă se aplică și în cazul documentelor aflate în custodia Curții Internaționale de Justiție de la Haga.

OCTOMBRIE 1936

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Au trecut 20 de ani de la moartea lui Nicolae Filipescu (1862-1916), care — așa cum îl portretizează Mircea Grigorescu într-un articol apărut în Adevărul din 16 octombrie — este „în galeria oamenilor de stat ai României, o figură aparte, demnă de cinstea imortalității și a simbolului în fața poporului, pentru pilda vie a patriotismului său. Însuflețirea sa românească era lucidă, realistă, creatoare. În momentul cînd se adunau norii războiului, el a ridicat glasul cu pasiune, cerînd intrarea României în război, alături de Aliați, pentru întregirea pămîntului național".

Nicolae Filipescu avea contact cu mulțimea, care l-a creat popularitatea. Pe cînd era primarul Capitalei, Filipescu era apreciat ca un adevărat tribun al poporului: „Acest boier, cu sufletul său de elită — scrie același ziar, la 8 octombrie — deși a combătut ideile socialiste, era însuflețit și de un nobil democratism. Aceasta a determinat, desigur, pe radicalul-democrat Gh. Panu să se apropie de el mai mult ca de oricare altul dintre fruntașii conservatori și să colaboreze la ziarul său Epoca, împreună cu I.L. Caragiale, cu Al. Antemireanu și cu atîtea alte pene distinse, între care amintim și pe filosoful profesor C.R. Motru".

● În Memoriile sale, marele artist Constantin Nottara — al cărui debut la Teatrul Național a coincis cu constituirea Societății Dramatice din iulie 1877, în care au figurat de la început: V. Alecsandri, C.A. Rosetti, Titu Maiorescu, Ion Ghica, Matei Millo, Pascaly, Aristița Romanescu, Grigore Manolescu, Agatha Bârsescu și mulți alții — scrie: „Repetițiile pentru examen le făceam cu Vellescu, după amiază, la Ateneul cel vechi din Piața Tribunalului, de la intrarea Cișmigiului, cărula i s-a zis, mai tîrziu, după războiul din 1877, Piața Că ltan Valter Mărăcineanu,

A gravarea situației internaționale, marcată de războiul civil din Spania[1], ca și de permanentele tentative ale Germaniei hitleriste și Italiei fasciste de a alimenta focarele revanșarde și revizioniste .determină o creștere în amploare a luărilor de atitudine și a acțiunilor forțelor progresiste, democratice, în favoarea păcii, a echilibrului internațional, ceea ce se oglindește și în presa românească. Cu ocazia unei demonstrații împotriva revizionismului, desfășurată la Satu Mare în ziua de 5 octombrie, dr. N. Lupu — scrie ziarul *Lupta* din 6 octombrie, referindu-se la pericolul unui nou război — subliniază necesitatea unității de acțiune interne și, în egală măsură, asigurarea unui sistem eficient de alianțe externe, opus declanșării unui război[2]. În acest spirit, numeroase personalități politice și reprezentanți ai guvernului iau poziție împotriva uneltirilor hitleriste și a agenturilor celui de-al 3-lea Reich în România. Într-o asemenea situație — citim în *Adevărul* din 27 octombrie 1936 — Virgil Madgearu, secretarul general al Partidului Național-Țărănesc, arată: „Locul României este alături de statele antirevizioniste. România nu se poate angaja în cruciada antibolșevică".

Tot Virgil Madgearu, cu prilejul aniversării a zece ani de la fuziunea dintre Partidul Național și cel Țărănesc, spunea la o întrunire ținută la Arenele Romane: „În loc de preocupări potrivnice intereselor noastre naționale, ar fi mai oportun dacă toți cei ce simt românește s-ar îngriji de întărirea forței noastre armate, nu numai prin sporirea cît mai neîntîrziată a înarmărilor, ci și prin înarmarea morală a țării. O condițiune esențială a apărării unui stat este coeziunea morală a națiunii". La rîndul său, Ion Inculeț, membru marcant al guvernului Tătărăscu, în cadrul unei întruniri de la Turnu Severin, subliniază că deși Uniunea Sovietică și România au regim politic diferit, acest lucru nu împiedică cele două țări să întrețină raporturi de prietenie, de la stat la stat. „Această lămurire — precizează ziarul menționat mai sus — este binevenită. Mai ales pentru țara noastră care, ca vecină a Rusiei, are tot interesul să trăiască în relații de bună vecinătate cu ea".

Numeroase articole din presa de acum jumătate de secol iau poziție împotriva provocărilor revizioniste adresate de la tribuna Ligii Națiunilor de reprezentanți ai unor state, fasciste, ca și față de atitudinea de neintervenție în favoarea autorităților legale, republicane, din Spania etc. Se subliniază, totodată, necesitatea păstrării consecvente a liniei politice externe românești, așa cum fusese ea promovată de Nicolae Titulescu. Deși marele diplomat fusese — cum am arătat în numerele trecute — îndepărtat din guvern, noul ministru de externe, Victor Antonescu, a ținut să subli-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7,9/1986.

[2] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Pe Calea Victoriei, acum 50 ani

Noul palat din Geneva al Societăţii Naţiunilor, fotografiat noaptea la lumina reflectoarelor

nieze — după cum menţionează ziarul *Zorile* din 6 octombrie — că „România are interese permanente de apărat şi politica externă nu s-ar putea schimba". „D. Victor Antonescu — se arată în comentariul publicaţiei menţionate — a ţinut să reamintească hotărîrea de la Bratislava [a Micii Înţelegeri] şi să repete încrederea ce are în sistemul securităţii colective, chemat să garanteze statutul teritorial. Credem — se subliniază în încheiere — că [Victor Antonescu] şi-a luat suficiente angajamente — sincere şi loiale — pentru ca nimic din ce formează bogatul patrimoniu lăsat de marele său predecesor să nu fie nerespectat".

Dorinţa de pace a românilor este sugestiv ilustrată de activitatea Comitetului naţional român pentru pace, pentru popularizarea ideilor formulate la congresul internaţional al păcii ţinut în septembrie, la Bruxelles[1]. Într-un apel se arată: „Solidar cu Reuniunea Universală pentru Pace (R.U.P.), Comitetul Naţional din România se adresează întregului popor şi îl cheamă să facă zid împotriva duşmanilor păcii. Menţinînd alianţele existente, întărind Liga Naţiunilor, să strîngem cît mai puternic legăturile politice, economice şi militare cu Franţa, Anglia, Mica Antantă, Uniunea Sovietică, ţări care slujind ideea de pace ne garantează înseşi hotarele. Să opunem încercărilor de destrămare internaţională frontul constructiv al popoarelor pacifice, iar înlăuntrul graniţelor noastre să înfăptuim unirea tuturor forţelor". Comitetul, al cărui birou avea ca preşedinte de oncare pe Nicolae Titulescu şi preşedinte activ pe dr. Nicolae Lupu, a hotărît — după cum ne informează *Zorile* din 26 octombrie — „începerea unei largi campanii în întreaga ţară, în sensul celor cuprinse în manifestul program şi a fixat o serie de mari mitinguri în cele mai importante centre politice. Pe lîngă mitinguri se vor organiza şi diferite conferinţe pentru popularizarea ideii de pace, pentru împrăştierea [difuzarea] hotărîrilor ce au avut loc la Bruxelles".

Revista *Şantier*, condusă de Ion Pas, scrie: „După trei ani de luptă, primind şi dînd atacuri, *Cuvîntul liber* şi-a încetat apariţia." În nota de suspendare, nr. 12 584, este consemnat: „Cu începere de la 3 octombrie a.c., Ministerul de Interne a dispus suspendarea apariţiei revistei săptămînale *Cuvîntul liber*. Această măsură a fost luată din cauza *atitudinii făţiş comuniste* pe care a adoptat-o în ultimul timp sus arătata revistă".

Prin această măsură s-a suprimat una din principalele publicaţii democratice, progresiste din perioada interbelică, unde au colaborat personalităţi din cele mai diferite grupări de stînga, de centru-stînga, de centru-dreapta, cu orientare antihitleristă, publicişti şi oameni de cultură cu convingeri social-politice, filozofice de nuanţe din cele mai variate, dar democratice, umaniste.

A fost suprimată o tribună a luptei antifasciste, care a militat consecvent pentru apărarea ţării, pentru progresul ei pe calea drep-

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1986.

Cronică măruntă

în cinstea eroului de la Griviţa. Cînd am intrat în scenă, mi s-a părut că scena umblă şi eu stau pe loc, luminile se mişcă de colo pînă colo, iar galeria se rostogoleşte spre parter şi parterul se urcă la galerie. Nu mi-am pierdut însă cumpătul, mi-am impus voinţa să fiu stăpîn pe mine şi lucrurile şi-au reluat locul lor: luminile la rampă, parterul unde era şi galeria tot cocoţată. Am început să recit versurile, să intonez, să gesticulez, să mimez şi să pun atît temperament în rolul meu, încît am stîrnit un mare entuziasm în public, astfel încît cortina s-a lăsat sub un torent de aplauze şi iar s-a ridicat şi iar s-a lăsat şi iar... La urmă, am pornit spre cabină să mă dezbrac, după ce am îmbrăţişat pe Zamfirescu pentru concursul ce-mi dase cu replica lui Mahomed şi i-am felicitat pentru succesul ce-l avusese şi el. Dar din loja de jos, din stînga, de pe scenă, aud că mă strigă cineva: «Băiatule! Băiatule!» Mă opresc şi mă apropii; era un domn în vîrstă care mă chema, cu un cap cărunt, foarte interesant, cu doi ochi vii şi scrutători, cu o bărbuţă tunsă — domnul acesta era prinţul Ion Ghica, directorul general al Teatrului Naţional. El îmi spuse că la toţi din loje le făcusem o bună impresie şi să vin a doua zi la teatru cu o petiţie prin care să cer să fiu angajat ca elev, fiindcă Teatrul nu mai era dat în antrepriză direcţiilor particulare, deoarece se înfăptuise Societatea Dramatică printr-o lege votată de Corpurile legiuitoare şi sancţionată de vodă Carol. Am salutat şi am plecat".

● **Publicaţia egipteană La Gazette d'Orient închină, în întregime, un număr României, sub titlul La Roumanie d'aujourd'hui. Ziarul conţine peste 100 de pagini, toate cuprinzînd numai articole şi ilustraţii referitoare la ţara noastră; pe copertă este reprodusă harta României. (1 octombrie)**

OCTOMBRIE 1936

Primirea pe aeroportul Băneasa a omului politic britanic lordul Londonderry. De la dreapta la stînga: Sir R. Hoare, ministrul Angliei la București, lordul Londonderry, George V. Bibescu, Martha Bibescu și lady Londonderry

Cronică măruntă

● În București se desfășoară lucrările Congresului Societății române de neurologie, psihiatrie, psihologie și endocrinologie. Congresul este deschis de profesorul dr. Gh. Marinescu, care, în cuvîntul său, reamintește figuri ilustre ale școlii vechi românești, printre care prof. Babeș, Asachi, Toma Ionescu și Cantacuzino. Aceste nume sînt bine cunoscute studenților noștri, dar și celor din facultățile de medicină de pretutindeni. Fiecare din aceste nume înseamnă — după cum scrie ziarul Lupta — un pas înainte în știința medicală.

● Un raport al Societății exploratorilor egiptologi vorbește despre jazz — genul de muzică preferat al sec. XX — care este neașteptat de vechi. Săpături făcute la Armant — relatează ziarul Adevărul — au dus la descoperirea, între ruinele unui templu, a unui pilon ale cărui sculpturi reprezintă negri executînd toate figurile care se dansează azi în sunetele muzicii de jazz, în timp ce alți negri cîntă din instrumente ca acelea pe care le vedem astăzi. O inscripție arată că templul a fost ridicat în onoarea victoriilor faraonului Tutmes IV (1409-1400 î.e.n.). (7 octombrie)

● Un dentist american utilizează Simfonia a V-a, de Beethoven, drept... medicament. După dînsul — citim în Dimineața — muzica micșorează durerea bolnavului, cînd i se plombează un dinte. (10 octombrie)

● Cu prilejul primei expoziții marinărești din București din parcul Oteteleșanu, Direcțiunea generală a poștelor a pus în circulație o serie de 8 mărci poștale comemorative, care reprezintă: primul submarin românesc „Delfinul"; Bricul „Mircea" și o navă a serviciului maritim românesc. (11 octombrie)

● În Cehoslovacia, autoritățile școlare din orașul Pisen,

tății și libertății sociale, pentru consolidarea independenței și suveranității naționale. În cele 150 numere apărute, *Cuvîntul liber* a fost consecvent cu direcțiile sale programatice, cum reiese și dintr-un articol din ultimul număr al revistei: „Trebuie să vrei pacea pentru marea ei substanță etică, pentru că numai în cadrul ei pot exista progresul, civilizația, cultura, libertatea, democrația. Interesul României este un interes național pentru apărarea și menținerea păcii, împotriva Germaniei cotropitoare, împotriva revizionismului din Ungaria. Opinia publică trebuie educată în acest sens cît mai mult și alianțele pacifiste consolidate în mod definitiv".

Pornind de la apariția volumului memorialistic *Amintiri de la Lucea fărul* al lui Octavian Tăslăuanu, Victor Eftimiu evocă în paginile *Adevărului* înființarea revistei românești *Luceafărul* și pe unii dintre colaboratorii ei. Apărută în vara anului 1902, la Budapesta, revista a însemnat „unul din cele mai importante momente din viața spirituală a românilor de peste munți".

Întemeietorii ei, după cum scrie însuși Tăslăuanu, în prefața lucrării, erau „toți tineri, unii veniți din satele ardelene și bănățene la Universitatea din Budapesta, iar alții abia ieșiți de pe băncile ocrotitoarei Alma mater. Aurel P. Bănuț a fost primul editor al revistei *Luceafărul*, pusă sub conducerea unui tînăr profesor din Blaj, a lui Alexandru Ciurea, un moț din munții Apuseni, crescut în tradiția lui Avram Iancu". Toți acești tineri, scrie în continuare O. Tăslăuanu, „aveau sentimente românești, sădite adînc în sufletul lor de tradiția milenară a satelor noastre", iar revista devenise „un stegar de luptă națională".

Atmosfera din sînul acestei redacții, la care colaborau Octavian Goga, Ion Agârbiceanu, Șt. O. Iosif, Vasile Pârvan ș.a. este evocată de Victor Eftimiu: „Ccarda naționalâ — scrie el — vibrează în redacția din strada Zöldfa. Ecourile *Semănătorului* bucureștean, condus de prof. N. Iorga, ajung pînă-n zidurile groase de la etajul III al imobilului budapestan. Colaboratorii săi, oameni tineri, născuți în zodie nouă, îndrăznesc să creadă în liberarea totală a Transilvaniei de sub jugul națiunii dominante și a pajurei cu două capete! Nu libertăți în cadrul monarhiei, nu dietă a Transilvaniei, ci însăși unirea cu poporul românesc de peste Carpați. Iată ce urzeau în sufletele și în convorbirile lor acești băieți".

În 1906, Octavian Tăslăuanu, fiind numit secretar al *Astrei*, își mută revista *Luceafărul* la Sibiu. „Așa l-am cunoscut și eu — își amintește Victor Eftimiu — pe directorul *Luceafărului*, la care am colaborat cîțiva ani, pînă la izbucnirea războiului, în 1914, cînd revista a trebuit să înceteze, ca să reapară efemer prin 1920".

Despre Gh. Asachi s-a scris mult, el fiind un „descălecător" al culturii noastre naționale[1]. Aproape că nu există domeniu al culturii naționale de care numele său să nu se lege într-un fel sau

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1980.

Ziarele americane publică elogioase dări de seamă, însoțite de numeroase fotografii, despre strălucitele recorduri ale aviatorului român, locotenent Alex. Papană

„Divanul fermecat" — un divertisment bucureștean

altul. În cronica noastră, relatăm amănunte mai puțin cunoscute despre Gh. Asachi și Karlsbad (azi renumita stațiune balneo-climaterică Karlovy Vary din R.S. Cehoslovacă, despre care scriitorul român a publicat o serie de note în *Albina românească*), așa cum sînt ele reproduse în suplimentul ziarului *Adevărul*, din 28 octombrie.

În tinerețea lui, în 1805, la vîrsta de 17 ani, Gheorghe Asachi a locuit la Viena, la doctorul de Carro. Exact 50 ani mai tîrziu, el a venit la Karlsbad găsind acolo ca medic balneolog pe fosta sa gazdă din Viena, în vîrstă acum de 85 ani. Doctorul de Carro a publicat o biografie a lui Asachi în *Almanach de Karlsbad* pe 1856. „Se pare — scrie *Adevărul* — că Asachi a impresionat mult pe J. de Carro. Aceasta reiese din importanța pe care el o dă prezenței lui Asachi la Karlsbad în sezonul 1855. *Adevărul* reproduce cîteva fragmente din articolul lui J. de Carro despre Asachi: „Acest boier, în vîrstă de 67 de ani, care și-a făcut studiile la Leopol [Lvov], Viena și Italia, timp de 16 ani, este membru al Academiei din Roma, al Societății scandinave, al mai multor societăți savante din Franța și cavaler al Ordinului rus Sf. Vladimir și al Moșan-ului din Turcia. El cunoaște șapte limbi, iar cea română îi datorește numeroase opere și întemeierea primei foi periodice în această limbă. [*Albina românească* 1829]. După întoarcerea sa din Viena, unde guvernul moldav îl acreditase ca agent politic pe lîngă Cabinetul austriac, a restabilit școlile naționale în Moldova. După 10 ani, Academia Mihăileană [inițiată tot de el] a fost întemeiată și inaugurată". Menționînd că „d. Asachi a fost numit arhivar al statului", autorul articolului reprodus de *Adevărul* continuă: „A organizat și condus această instituție timp de 16 ani. Arta tipografică pentru limba română a fost perfecționată prin îngrijirile lui, comandînd după modelele sale caractere la Didot din Paris și la Haase din Praga: a introdus în Moldova prima litografie și prima fabrică de hîrtie.

Îngrijirii [grijei] d-lui Asachi se datorește trimiterea mai multor elevi moldoveni, pe cheltuiala statului, la universitățile străine, unde s-au perfecționat în diferite specialități. Toate aceste măsuri au influențat puternic dezvoltarea talentelor tinerimii moldovene care numără printre compatrioții ei medici, jurist-consulți, publiciști, ingineri, pictori, poeți, o trupă dramatică a Teatrului național, fondat pentru prima oară în 1834 de d. Asachi. Moldova are zece spitale civile — menționează de Carro în articolul său — dintre care acela al Sf. Spiridon din Iași este foarte admirat de cunoscători. Mai multe izvoare minerale au fost organizate spre folosul bolnavilor, bunăoară cele de la Slănic". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică mărunță

Au hotărît să introducă jocul de șah ca obiect obligatoriu în toate școlile. Se pare — comentează ziarul Lupta — că șahul are darul nu numai de a interesa pe copii ca joc în sine, ci și de a le dezvolta, în chipul cel mai fericit, inteligența. (16 octombrie)

● Puțini știu că sarea pe care o folosim la mîncare are încă o sumedenie de întrebuințări. Reproducem după Calendarul muncii cîteva dintre ele: „Făcînd gargară cu apă sărată, gîtul va fi totdeauna sănătos și curat; cînd avem guturai, vom trage pe nas apă sărată; dacă în odăile de curînd zugrăvite așezăm sare în mai multe farfurii, mirosul de var va pieri; petele de grăsime de pe pînză se șterg ușor dacă le ungem cu sare muiată în benzină; oțetul amestecat cu apă sărată dă un lucru frumos țesăturilor de lînă sau de mătase etc., etc.

● La un congres recent al femeilor au fost alese, prin vot, cele mai de vază șase femei din lume. Iată rezultatul, așa cum îl relatează ziarul Dimineața: Irène Jolliot-Curie, descoperitoarea radiumului; Amy Molinson, aviatoare engleză; Selma Lagerlof, romancier suedeză, laureată a premiului Nobel; Eleonora Roosevelt, activistă socială, soția președintelui S.U.A.; France Perkins, ministrul muncii în S.U.A.; Alexandra Kollontai, ambasadoarea U.R.S.S. în Suedia. (20 octombrie)

● La Craiova era anunțat un concert Enescu, scrie Adevărul. „În dimineața aceleiași zile, maestrul a făcut un gest de o mare delicatețe; a invitat elevii școlilor primare să asiste la repetiție, și a fost cu adevărat emoționantă liniștea cu care copiii ascultau vioara vrăjită. La sfîrșitul repetiției, Enescu s-a adresat elevilor: «Dragi copii, repetiția s-a terminat. Acum am să cînt ceva pentru voi». Și Enescu a cîntat o arie românească de Scărlătescu". (21 octombrie)

1926-1930: ÎN CULISELE CRIZEI DINASTICE

(Urmare din p. 28)

regele a interpretat-o cu totul altfel. În pofida atitudinii conciliante pe care a arătat-o Iuliu Maniu, colaborarea cu regele Carol nu putea să dureze. În fond, șeful P.N.Ț. nu avea nici o stimă pentru Carol, ale cărui isprăvi îi arătaseră cît de puternic se manifestase absența simțului moral la prințul moștenitor.

Înconjurîndu-se de o serie de elemente care manifestau o puternică aversiune față de democrație și folosind cu abilitate disensiunile existente între diferite grupări burgheze, Carol II a trecut, îndată după urcarea sa pe tron, la realizarea planului căruia avea să-i consacre întreaga sa activitate în viața politică internă. Opoziția pe care o făceau partidele politice tendințelor regelui de a instaura dictatura personală a determinat cercurile camarilei să-și concentreze acțiunile spre divizarea, destrămarea și distrugerea partidelor, precum și spre anihilarea, în cadrul acestora, a oamenilor politici cu influență, cunoscuți în țară și în străinătate.

În momentul proclamării lui Carol ca rege, existau următoarele partide: Partidul Național-Țărănesc care avea, în Cameră și Senat, mai mult de trei pătrimi din reprezentanții națiunii; în opoziție se aflau: Partidul Național-Liberal — cu doar 7 deputați, Partidul Poporului, sub șefia generalului Al. Averescu — cu 6 deputați, Partidul Țărănesc — dr. N. Lupu — cu 5 deputați, Liga Apărării Național-Creștine — cu 6 deputați, Partidul Național-Democrat al lui N. Iorga — cu 5 deputați și Partidul Social-Democrat — cu 5 deputați. Primul obiectiv al regelui Carol a fost să pulverizeze partidele, acțiune ce va reuși pe deplin (dacă în 1930 existau 7 partide, în 1937 numărul acestora va ajunge la 13, în afara partidelor minorităților naționale). Fruntașii politici, periculoși pentru carlism, au fost uzați, combătuți, compromiși, înlăturați, eventual — dacă nu se putea altfel — cumpărați. Carol II avea să primească un sprijin deosebit în această activitate din partea unui grup de politicieni cu vederi de dreapta, cunoscuți prin poziția lor anticomunistă; Constantin Argetoianu, Nae Ionescu, Mihail Manoilescu, Nichifor Crainic, Gabriel Marinescu și alții.

Tendințele monarhului de a cumula frînele de conducere a treburilor țării s-au făcut simțite de la început. N. Iorga declarase public că, la reîntoarcere, Carol i-a spus că „vrea să guverneze țara cu oameni pe care cu dreptul său regal să-i primească sau să nu-i primească...“ Aceste orientări s-au reflectat și în ciclul de crize politice de mai mică sau mai mare anvergură din perioada imediat următoare (iunie 1930, octombrie 1930, aprilie 1931). ■

LECȚIA DE LA NÜRNBERG

(Urmare din p. 47)

realității, ca de altfel și datele statistice prezentate.

În cursul procesului au fost interogați 116 martori și examinate 143 depoziții scrise și 5 000 probe documentare. Reprezentanții Tribunalului au interogat, în plus, 101 martori ai apărării, au cercetat 1 809 depoziții scrise și șase rapoarte rezumînd conținutul a 196 600 alte mărturii. Tribunalul a dispus de 30 000 fotocopii de documente, autentificate, ale căror originale, în covîrșitoare majoritate, parveneau din arhivele germane capturate.

La 31 august 1946, fiecare dintre acuzați și-a putut face ultima declarație. După o lună, în 30 septembrie 1946, sala avea un aspect neobișnuit: proiectoarele erau stinse, fotografii și operatorii de film absenți. După trei sute douăzeci de zile de la audierea preliminară, Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg a pronunțat sentința în Procesul marilor criminali de război naziști. Cînd judecătorii au intrat, acuzații, apărătorii, acuzatorii, spectatorii și ziariștii s-au ridicat, ca de obicei, dar era pentru ultima oară la acest proces. Apoi, ore în șir, s-a dat citire *Verdictului*[1]. Aceste 70 000 cuvinte rămîn unul dintre cele mai tulburătoare documente ale istoriei contemporane, un memento de a nu uita lecțiile trecutului, pericolul fascismului, militarismului, revizionismului, rasismului, a căror anatomie a fost fixată atunci în sobre formulări juridice. Acest verdict rămîne și ca un monument în amintirea zecilor de milioane de victime ale celui de-al doilea război mondial. „Inculparea conform căreia acuzații au pregătit și urmărit războaie de agresiune — citim în *Verdict* — este capitală. Războiul este o calamitate ale cărei consecințe nu se limitează numai la statele beligerante, ci afectează întreaga lume. A declanșa un război de agresiune nu este, așadar, numai o crimă de ordin internațional; este crima internațională supremă, nedeosebindu-se de alte crime de război decît prin faptul că le conține pe toate“.

O judecată rămasă de incontestabilă actualitate. ■

[1] La 1 octombrie 1946, acuzații s-au revăzut pentru ultima oară în subsolul Palatului de Justiție. Ei au urcat, fiecare separat, cu un mic ascensor, pentru a nu mai reveni. În sala Tribunalului, fiecare a fost condus la o mică estradă în fața judecătorilor. I se întindeau căștile, pentru a asculta, formulată într-o singură frază, sentința care îl privea. În primele ore ale zilei de 16 octombrie 1946, a fost executată sentința capitală pentru zece dintre acuzați.

PROTAGONIȘTI ȘI DECIZII

ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (II)

JACQUES DE LAUNAY

7 decembrie 1941. În urma atacului japonez efectuat prin surprindere asupra portului american Pearl Harbor, de pe insula Oahu, atac ce marchează primul tribut de sînge plătit de americani în al doilea război mondial, Statele Unite ale Americii intră în conflagrație. Momentul Pearl Harbor a constituit deopotrivă startul unei masive angajări japoneze și a devenit unul dintre cele mai controversate subiecte ale istoriei contemporane: au știut oare înaltele autorități americane despre pregătirea unei operații de asemenea anvergură? Sau totul a fost rezultatul unei determinări implacabile?

De-a lungul a 11 numere (2-12/1983), Magazin istoric a încercat să răspundă acestor întrebări dramatice și multor altora, prin una dintre cele mai autorizate voci: profesorul american Gordon W. Prange. El nu este de acord cu teza promovată de unii istorici americani în epoca postbelică, potrivit căreia președintele Roosevelt ar fi scontat atacul nipon, ba chiar l-ar fi permis sau provocat. Prange subliniază că japonezii n-au fost niciodată niște marionete, pe care Roosevelt putea să le manipuleze după pofta inimii. După părerea sa, cu sau fără Pearl Harbor, războiul între S.U.A. și Japonia ar fi fost inevitabil. Atacul de la Pearl Harbor s-a datorat unei vaste și complexe înlănțuiri de realități istorice obiective, generate de conflictul de interese strategico-economice nipono-americane și de greșeli omenești monumentale.

Despre aceste realități și greșeli își exprimă opinia și un alt istoric al marii conflagrații, Jacques de Launay. În lucrarea sa Les Grandes décisions de la deuxième guerre mondiale, **el supune unei analize personale actul de decizie al intrării S.U.A. în război, stabilind, din punctul său de vedere, cine poartă răspunderea lui.**

Reproducem un fragment din această lucrare.

Președintele Statelor Unite, Franklin D. Roosevelt, păstrează, din perioada cînd a funcționat la Departamentul de Stat pentru marină [între anii 1913 și 1920, în calitate de asistent al secretarului (ministrului) Departamentului], în timpul președintelui Wilson, o puternică repulsie față de Germania. În ianuarie 1934, într-o discuție cu ambasadorul Franței, el nu-și ascunde această antipatie. Acordul de la München, din septembr e 1938, provoacă o profundă deziluzie la Washington. F.D. Roosevelt recomandă țăr lor occidentale o politică de rezistență și de fermitate față de Hitler.

La 11 iunie 1939, într-o discuție, președintele american își exprimă din nou aversiunea față de statele totalitare. El nu-și face deloc iluzii cu pr vire la intențiile Germaniei: „Dacă Franța va sucomba, vom sucomba probabil și noi cu ea".

Colaboratorii lui Roosevelt sînt tot atît de categorici. La începutul anului 1939, primind pe prințul de Ligne, care a ven t la Washington să negocieze în numele guvernului belg an achiziționarea de avioane, Cordell Hull, secretarul de stat al S.U.A., îi sugerează posibilitatea ca Belgia să fie și ea implicată în război: „Ar putea fi o problemă de trei zile, de trei săptămîni sau de trei luni, dar noi nu vom rămîne pasivi *(but we would move)*. La 13 ianuarie 1939, tot Hull, vorbind despre H tler și Mussolini la Conferința panamericană de la Lima, îi califică „niște bandiți fără conștiință, niște gangster internaționali". În ajunul declanșării războiului, la Departamentul de Stat se afirmă: „...singura posibilitate de a schimba situația politică actuală o constituie distrugerea regimului german".

Mai tîrziu, după ce va fi zbucnit războiul, președintele va face totul pentru a-i ajuta pe aliați. La 14 august 1941, în cadrul unei întrevederi cu Churchill pe o navă în largul Oceanului Atlantic[1], cei doi elaborează un program comun, cuprinzînd obiectivele țărilor occidentale în război și exprimînd dorința „instaurării și menținerii unei păci universale"[2]. Numeroși americani apreciază totuși că Roosevelt interpretează doctrina Monroe[3] de o manieră extensivă. În acest sens, încă din martie 1938, Joseph Kennedy, ambasadorul S.U.A. la Londra, a sfătuit guvernul american să nu acorde atenție problemelor Europei. Lindbergh, Sincla r Lewis, Ford se numără și ei printre adepții izolaționismului, care se extinde.

Înfrîngerea Franței apropie însă pericolul nazist. În noiembrie 1940, Roosevelt este din nou ales, dar majoritatea sa de voturi scade de la 10 milioane la 4 milioane. Totuși, marina americană sprijină *Royal Navy*, în apărarea portului Singapore, iar pr n ocuparea posesiunilor daneze Groenlanda și Islanda asigură securitatea convoaielor din Atlanticul de Nord.

La 9 aprilie 1941, ambasadorul Danemarcei la Washington semnează un acord, pr n care se încredințează Statelor Unite apărarea Groenlandei, pînă în momentul în care pericolul unei *agresiuni* va dispărea. La scurt timp, armata americană va construi aici trei baze. În iunie același an, Roosevelt decide crearea unei baze în Islanda. La 7 iulie, unități americane înlocuiesc forțele britanice instalate în această insulă, din mai 1940. Patru z le mai tîrziu, președintele anunță că apărarea em sferei occidentale impune escortarea convoaielor între Statele Unite și Islanda. Din acest moment, la bazele din Groenlanda și Islanda fac escală avioanele americane, care trec spre Europa. Doctrina Mahan[4] (supremația maritimă este totdeauna superioară celei continentale) ia locul doctrinei Monroe.

Totuși, președintele controlează efectele măsurilor adoptate: uneori acceptă o accelerare a lor, așa cum o cer Stimson [ministrul de război], sau Hopkins [consilierul său], alteori le frînează, cum vrea Hull. El nu uită că Comitetul de apărare a Americii, înființat de William A. White, nu are decît 10 000 membri, în timp ce rivala lui, adepta izolaționismului, organizația America First, condusă de Douglas Stuart junior, numără 850 000. Roosevelt nu vrea să se îndepărteze de marile curente ale opiniei publice.

După Conferința Atlanticului, asistăm totuși la o escaladare a angajamentelor americane față de Anglia. La 11 septembrie 1941, Roosevelt anunță că a ordonat flotei americane să deschidă focul asupra navelor de război germane aflate în zona de securitate a Statelor Unite, fără a preciza însă care este această zonă. O lună mai tîrziu, președintele reușește să obțină aprobarea Senatului și a Camerei Reprezentanților pentru suspendarea clauzelor legii neutralității, care interzicea înarmarea navelor comerciale americane și navigația în zona afectată de război. În această atmosferă au loc negocierile diplomatice cu Japonia.

Reales în noiembrie 1940, Roosevelt se decide să acționeze pe două planuri: să negocieze un *modus vivendi* acceptabil și să amenințe Japonia cu represalii economice. De fapt, el încearcă să obțină, prin amenințarea cu sancțiuni, o formulă acceptabilă de pace. În decembrie 1940, prințul Konoye [primul ministru nipon] profită de trecerea prin Tokio a doi misionari catolici americani, monseniorul Walsh și reverendul Drought, pentru a le face cunoscut, prin intermediul lui [Yosuke] Matsuoka, ministrul afacerilor externe, că Japonia urmărește să strîngă relațiile cu Statele Unite.

La 14 februarie 1941, la Washington sosește un nou ambasador japonez, amiralul Nomura, în calitate de trimis plenipotențiar. Încep negocierile cu el,

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1986.

[2] La 19 iulie 1940, servicii e secrete americane și engleze încheiaseră un acord privind schimbul sistematic de informații.

[3] Doctrină formulată în 1823 de președintele american James Monroe, potrivit căreia țărilor europene le era interzis amestecul în problemele privind țările continentului american, S.U.A., la rîndul lor, declarîndu-se dezinteresate în chestiunile Europei. Această doctrină a stat la baza politicii izolaționiste a S.U.A.

[4] Amiralul american Alfred Thayer Mahan (1840-1914) și-a cîștigat reputația internațională prin lucrările sale de strategie navală *(The Influence of Sea Power Upon History, The Influence of Sea Power Upon the French Revolution and Empire)*, în care a demonstrat importanța fundamentală a puterii navale, a securității comerțului maritim, a bazelor maritime și colonillor îndepărtate, încurajînd, în felul acesta, nu numai imperialismul american, ci și concepția de „politică mondială" a lui Wilhelm II.

purtate, din partea americană, de Cordell Hull, deoarece președintele este total acaparat de problemele europene. Diplomatul nipon, în vîrstă de peste 60 ani, fost atașat naval la Washington, cunoaște personal pe Roosevelt și mai multe persoane din conducerea marinei. Secretarul de stat, Hull, fost judecător în statul Tennessee, este un om distins, de înaltă ținută. Dar nu știe mai nimic despre Japonia și nici nu face cel mai mic efort să afle ceva sau măcar să intre în atmosferă.

Începînd de la 8 martie, cei doi se întîlnesc de peste 60 ori, cel mai adesea în apartamentul de hotel al lui Nomura. Ambele părți dispun de un material informativ complementar foarte util, deoarece americanii sînt în posesia cifrului nipon, iar japonezii cunosc, într-o anumită măsură, cifrul american.

În mai multe rînduri, Roosevelt îl convoacă pe Nomura pentru a-i pune în vedere ca Japonia să nu se joace cu inițiativele ei expansioniste. Măsurile președintelui sînt ferme: la 26 iulie 1941, după ce ia o decizie de boicotare economică a Japoniei, numește în funcția de comandant-șef al forțelor americane din Extremul Orient pe generalul Mac Arthur; la 8 octombrie, președintele anunță embargoul asupra petrolului și produselor petroliere.

Negocierile de la Washington sînt sortite eșecului: Nomura vrea să le încheie cu succes, dar deciziile sînt luate la Tokio. Ambasadorul nu se simte la largul său în atmosfera de tensiune creată. La 23 octombrie, el răspunde astfel unei telegrame primite de la ministrul afacerilor externe în noul cabinet Tojo: „Nu pot continua în ipocrizie și minciună. Să nu credeți nici o clipă că vreau să dezertez de la datorie. Dar, ca om de onoare, nu văd altă ieșire. Vă implor să-mi permiteți să mă reîntorc în Japonia". Dar ministrul nu-l recheamă pe amiral. Îi trimite însă în ajutor un diplomat de carieră, Saburo Kurusu, fostul ambasador nipon la Berlin, care sosește la Washington la 15 noiembrie. Alegerea lui surprinde: Kurusu, care a semnat din partea Japoniei Pactul tripartit[1], îi pare lui Cordell Hull o persoană suspectă.

Nomura este informat despre noile intenții ale guvernului japonez. Cordell Hull ia și el cunoștință de aceste intenții din telegramele japoneze descifrate, care ajung pe biroul său. „5 noiembrie 1941. Guvernul imperial face ultimul gest. Nu ne mai rămîne decît foarte puțin timp. Situația este extrem de critică. Orice amînare este exclusă. Nu uitați acest lucru și acționați în consecință". „6 noiembrie. Pentru noi, negocierile au ajuns în ultimul sfert de oră. Îmi exprim speranța că el [Kurusu] vă va ajuta să descurcați ițele neînțelegerilor și că eforturile dumneavoastră comune vor duce foarte repede la o concluzie. Pentru ca lucrurile să fie foarte clare, vom informa opinia publică că el are misiunea să vă sprijine în aplanarea dificultăților apărute între cele două țări".

Dacă Tokio acționează cu o oarecare duplicitate, buna-credință a celor doi ambasadori nu poate fi pusă la îndoială. Ceea ce s-a stabilit, de fapt, abia ulterior, după publicarea materialelor din arhive. Statele Unite vor respinge propunerile japoneze, iar Japonia va refuza ofertele americane. La 26 noiembrie, Nomura telegrafiază la Tokio: „Eșecul și umilirea noastră nu pot fi mai mari".

Roosevelt are, în continuare, atenția îndreptată către problemele Europei, însă începînd din 12 noiembrie, el manifestă din nou interes pentru dosarul japonez. Între 12 noiembrie și 7 decembrie, americanii descifrează 1 800 telegrame provenind de la Tokio; 64 dintre ele sînt prezentate președintelui. La 25 noiembrie, în ședința cabinetului, Roosevelt analizează problemele nipone: „Ei sînt gata de atac, afirmă Cordell Hull. Pot ataca în orice clipă". „Da, răspunde Roosevelt, japonezii sînt renumiți pentru atacurile lor prin surprindere".

[1] Paet semnat la 27 septembrie 1940, la Berlin, în prezența lui Hitler, între împuterniciții Germaniei (von Ribbentrop), Italiei (Ciano) și Japoniei (Kurusu). Obiectivul lui central era instaurarea „noii ordini" în Europa și Asia.

Odată cu pregătirile pentru noi agresiuni în Pacific, militariștii japonezi își manifestă consecvent opțiunea pentru alianța cu Germania hitleristă, a cărei întărire o urmărește și vizita ministrului afacerilor externe nipon Matsuoka la Berlin, în martie 1941

Seara, reîntors acasă, ministrul de război, Stimson, notează în jurnalul său: „Problema este cum să-i facem să atace primii, fără a ne asuma prea multe riscuri". La 26 noiembrie, Stimson îi telefonează lui Hull: „Unde ați rămas cu japonezii?". „Mă spăl pe mîini de toată afacerea asta, răspunde Hull. De-acum înainte ea intră în mîinile voastre, ale armatei și marinei".

Stimson îi telefonează de îndată președintelui. Acesta, optimist, crede că japonezii bluffează. Ministrul de război rămîne perplex în fața acestei poziții. El hotărăște să ia măsuri pentru a face față oricărei eventualități și, după ce obține acordul președintelui, în dimineața zilei de 27 noiembrie, emite un ordin de alarmare generală către toate forțele americane din Pacific. Sînt informați despre *pericolul de război*, printre alții, Mac Arthur — la Manila, și amiralul Kimmel, comandantul flotei din Pacific

— la Pearl Harbor. Ordinul nu va avea însă nici un efect practic.

Serviciul de spionaj al marinei continuă să descifreze telegramele transmise de la Tokio ambasadei nipone la Washington. La 6 decembrie, una dintre ele reține atenția. Datată 2 decembrie la Tokio (1 decembrie, la Washington), telegrama conține instrucțiuni: „Distrugeți toate codurile, cu excepția unuia singur, o mașină de cifrat din cele două și toate documentele secrete".

În aceeași zi, 6 decembrie, la ora 21.30, președintele Roosevelt se află în Biroul oval al Casei Albe, împreună cu prietenul său, Hopkins. În acel moment sosește comandantul Schultz, aghiotant naval secund. Acesta îi aduce traducerea unui mesaj al ministrului de externe Togo, adresat lui Nomura. Președintele îl citește, apoi i-l dă lui Hopkins, spunîndu-i: „Asta înseamnă război!" Hopkins remarcă: „Rău este cînd nu poți lovi primul și preveni în felul ăsta orice surpriză". Roosevelt îi răspunde: „Nu. Asta nu putem face. Sîntem o țară democratică și un popor pașnic. Dar vom avea de partea noastră normele dreptului internațional".

Președintele nu reușește să-l găsească pe amiralul Stark [șeful Marelui stat major al marinei militare], care este la teatru; îi va telefona, tîrziu, în miez de noapte. Generalul Marshall [șeful Marelui stat major al armatei terestre] nu este deci informat de către Stark decît a doua zi, la ora 11.25. La ora 12.01, Marshall informează, la rîndul său, toate bazele din Pacific, că la ora 13 (7.30, la Pearl Harbor) va expira un ultimatum, după care va surveni un fapt necunoscut. La ambasada Japoniei de la Washington, mesajul n-a fost încă descifrat. Ambasadorul Nomura cere o audiență la Cordell Hull, pentru ora 13. Dar la 12.30, primul secretar al ambasadei, Katsuzo Okumara, nu a terminat de dactilografiat mesajul descifrat de specialistul Kondo. Nomura telefonează la Departamentul de Stat, pentru a amîna audiența cu o jumătate de oră. Hull, care are deja pe biroul său textul telegramei, cere să i se răspundă lui Nomura: „Secretarul de stat îi va primi pe ambasadori, imediat ce vor fi gata".

Kurusu și Nomura intră în anticamera biroului lui Hull la ora 14.05 (8.35, la Pearl Harbor). Cu cinci minute înainte, secretarul de stat a fost chemat la telefon de Roosevelt: „Cordell, Knox [secretarul Departamentului marinei militare] mă anunță că japonezii au atacat Pearl Harbor". La 14.30, Hull primește pe cei doi ambasadori. După plecăciunile de rigoare, ei predau secretarului de stat nota, pe care acesta o ia, se prefac că o citește, pentru că îi știe deja conținutul, apoi se uită drept în ochii lui Nomura și îi spune: „În 50 ani de activitate în serviciul statului, n-am citit niciodată un document mai plin de falsuri și denaturări infame și nu mi-am închipuit pînă azi că un guvern al unei țări de pe planeta noastră ar fi în stare să le transmită".

Între timp, la ora 7.33 (13.03, la Washington), la Honolulu se primește comunicarea de avertizare a lui Marshall și este transmisă, printr-un biciclist, generalului Short, comandantul forțelor terestre. Mesajul nu parvine destinatarului decît la

Intrarea S.U.A. în război a impus o creștere vertiginoasă a efectivelor armatei americane. În imagine: la o paradă militară, îndată după Pearl Harbor, soldații poartă încă uniforma anilor 1917-1918, cu cască britanică

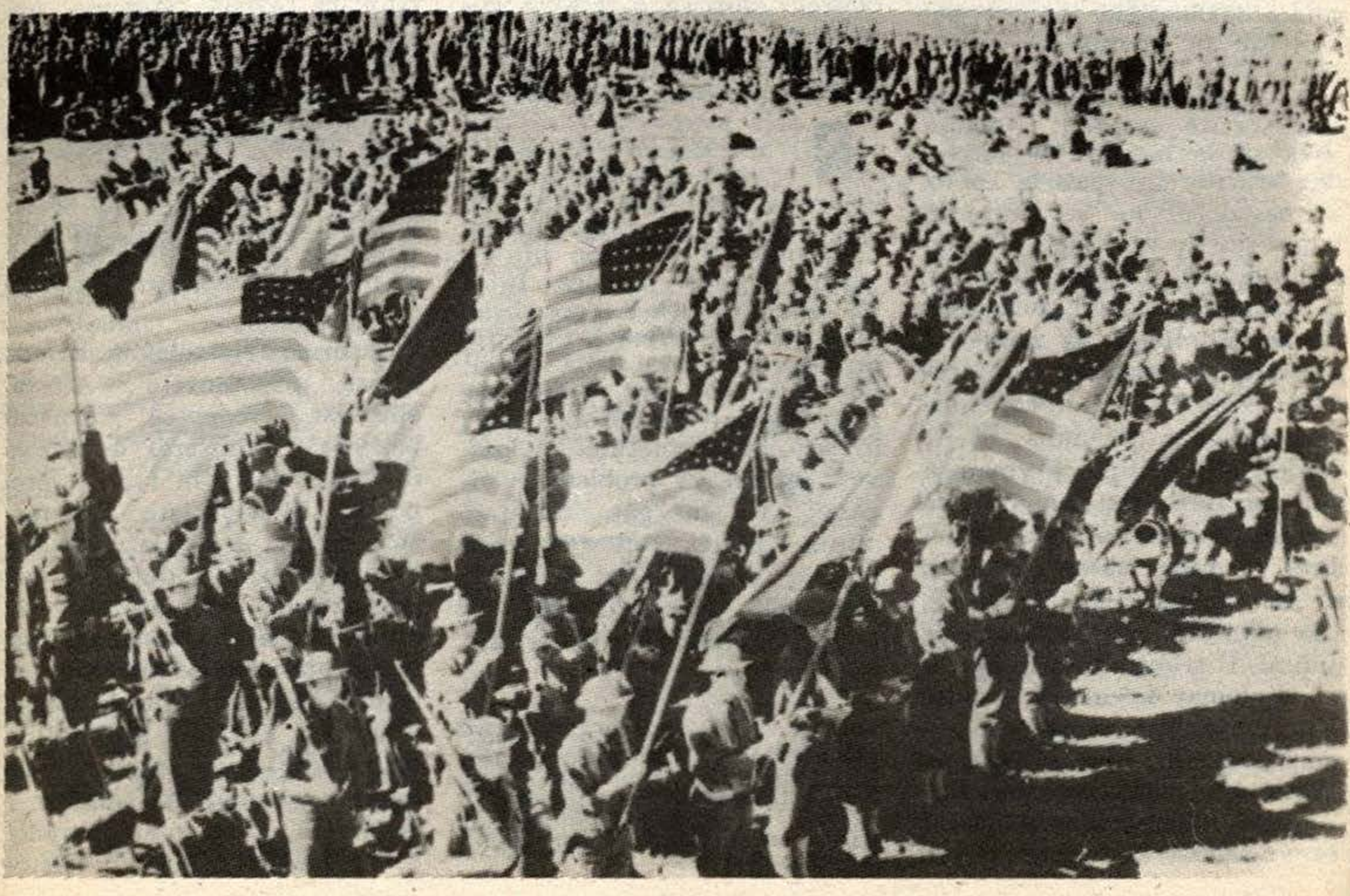

două ore după decolarea ultimului avion japonez. Amiralul Kimmel va primi de la Short copia telegramei abia în jurul orei 15. La ora aceea, comandantul-șef al flotei din Pacific nu mai are ce face cu ea și o aruncă la coș.

A doua zi după atacul prin surprindere, încep să circule diverse acuzații și chiar cuvîntul trădare. Amiralul Kimmel, țapul ispășitor, este trecut din oficiu în rezervă. La 25 de ani de la evenimente, la 7 decembrie 1966, cu puțin înaintea morții sale, el continuă să susțină că a fost acuzat pe nedrept; declară că președintele Roosevelt și generalul Marshall dăduseră ordin ca baza de la Pearl Harbor să nu fie informată despre mișcările flotei japoneze. Kimmel n-a adus niciodată vreo dovadă în sprijinul afirmațiilor sale.

Această acuzație este elementul principal al unei polemici, vie încă în Statele Unite.

La 18 decembrie 1941, președintele Roosevelt instituie o comisie de anchetă — sub președinția judecătorului Roberts, dela Curtea Supremă —, a cărei sarcină este să releve responsabilitățile șefilor militari din insulele Hawaii: amiralul Kimmel și generalul Short. Comisia își limitează ancheta la insulele Hawaii, aruncînd toate acuzațiile asupra lui Short și Kimmel, absolvind de răspundere autoritățile supreme: pe ministrul de război, Stimson, și pe cel al marinei, Knox, pe șeful Statului major al armatei de uscat, Marshall, și pe cel al marinei, Stark.

Această atitudine nemulțumește unitățile marinei care, la 13 februarie 1944, obțin crearea de către Departamentul marinei, sub președinția amiralului în rezervă Hart, a unei noi comisii, însărcinată cu strîngerea mărturiilor privitoare la atac. La 13 iunie 1944, Congresul Statelor Unite, sensibilizat și el, cere ministrului de război și celui al marinei să constituie, la rîndul lor, comisii de anchetă. Ele își prezintă concluziile la 20 octombrie 1944: comisia Ministerului de război acuză pe generalul Marshall că nu a prevenit, pe parcurs, pe generalul Short asupra agravării tensiunii în relațiile cu Japonia; comisia Ministerului marinei absolvă pe amiralul Kimmel de orice responsabilitate. Mai sînt create și alte comisii de anchetă, atît la Ministerul de război cît și la cel al marinei, dar acestea nu aduc nici un element nou, după cum nu schimbă lucrurile nici o a șaptea comisie, constituită în iarna anului 1944.

A opta comisie de anchetă se formează la inițiativa Congresului și are un caracter mai mult politic: republicanii încearcă să-l acuze pe Roosevelt, iar democrații să blocheze ancheta cu un mare număr de mărturii secundare. Martorii sînt reticenți. Stimson anunță că este bolnav și depune mărturie în scris. Marshall și Stark par să fie victimele unei amnezii. Numai persoanele de importanță secundară vorbesc mult. Examinarea documentelor scoate la iveală că: 1. mesajele japoneze descifrate nu au fost comunicate în Hawaii din rațiuni de siguranță, de teamă ca adversarul să nu afle că cifrul său a fost decriptat; 2. răspunderea pentru faptul că au fost luați prin surprindere se împarte între Short și Kimmel, Marshall și Stark. În fond, și de o parte și de alta, ar fi vorba despre o eroare de apreciere; nimeni n-a crezut posibil un atac atît de neașteptat în această radă; 3. la Washington au existat toate indiciile unui atac iminent, dar șefii militari din Hawaii nu au fost preveniți.

Guvernul american se aștepta, așadar, la război. În depoziția sa scrisă, Stimson se arată categoric în ceea ce privește ședința cabinetului din 25 noiembrie 1941: în ciuda riscului asumat lăsîndu-i pe japonezi să tragă primul obuz, noi am înțeles că, pentru a obține unitatea totală a poporului american, trebuia să-i lăsăm pe japonezi să acționeze, pentru ca nimeni să nu mai aibă nici cel mai mic dubiu asupra agresorului.

Se puteau aștepta americanii la un atac prin surprindere, la Pearl Harbor? Răspunsul poate fi afirmativ, dacă luăm în considerare informațiile obținute sau mesajele descifrate; nu trebuie, cu toate acestea, să pierdem din vedere că: informațiile erau contradictorii și se refereau la mai multe puncte de atac posibile; nici un serviciu, nici chiar cel al președintelui, nu dispunea de o privire de ansamblu de care beneficiem astăzi, grație arhivelor publicate; dispunerea mijloacelor terestre în Filipine și a celor maritime la Pearl Harbor urmăreau descurajarea inamicului; datorită unor aprecieri greșite asupra forțelor nipone, ipoteza unui raid la Pearl Harbor era exclusă.

Personalitatea președintelui Roosevelt a avut rolul său în evenimente. Acest om înzestrat cu inteligență și caracter, a căzut, într-un fel, victimă calităților sale excepționale, de care s-a lăsat furat: o fantezie creatoare, de nestăpînit, chiar în cazul unei erori de apreciere, și o voință de acțiune determinată de o extraordinară încredere în sine. Siguri pe ei, Roosevelt și ceilalți conducători americani au fost prea convinși de superioritatea lor. Ei au subestimat forțele armate ale Japoniei și s-au așteptat mai mult la o retragere decît la o agresiune.

Nu trebuie totuși să exagerăm efectele dezastrului de la Pearl Harbor. La 15 februarie 1966, cu cîteva zile înaintea morții sale, amiralul Nimitz, succesorul lui Kimmel la comanda flotei din Pacific, declara: „Nimeni n-a regretat mai mult decît mine cele 3 000 victime ale atacului japonez de la Pearl Harbor, dar dacă amiralul Husband Kimmel, pe atunci comandantul forțelor americane la Pearl Harbor, ar fi primit cu 24 ore înainte o știre despre atac, el ar fi avut posibilitatea să trimită toate forțele în întîmpinarea japonezilor... N-aveam nici un singur portavion capabil să se confrunte cu formația de portavioane a amiralului Nagumo; japonezii ar fi scufundat în larg toate navele noastre... Am fi pierdut 60 000 oamenii și aproape întreaga noastră flotă din Pacific... Nu, Pearl Harbor nu a fost un dezastru. El a trezit poporul american, cum nimic altceva n-ar fi putut s-o facă; și tot el a fost acela care a convins Congresul că trebuie aprobate credite suficiente pentru construirea unei flote capabile să înfrîngă flota japoneză". ■

În românește de
Marcel GHIBERNEA
și Dan GHIBERNEA

Moţiunea clepsidrei

O bogată literatură istorică a Revoluţiei franceze s-a acumulat de-a lungul deceniilor şi secolelor, fără însă să-i epuizeze integral problematica. Rămîn încă mai puţin ştiute multe fapte, evenimente, întîmplări, personaje, detalii, care, chiar dacă nu sînt de prim plan, pot trezi interesul cercetătorului şi, uneori, ca în cele ce urmează, amuzamentul cititorului.

Astfel, în timpul dezbaterilor din Adunarea Naţională Constituantă[1] (începînd din 9 iulie 1789), problema adoptării noii Constituţii a provocat o avalanşă de discursuri furtunoase, prilej de afirmare a multor oratori talentaţi. Discursurile se remarcau însă nu numai prin patos, ci şi prin lungime, ceea ce făcea să nu se poată lua nici o hotărîre în privinţa Constituţiei. În aceste condiţii, îngrijorat, deputatul Bouche — unul dintre cei 12 membri ai Comitetului permanent de cercetări şi informări al Adunării — a propus spre adoptare o moţiune originală: a... clepsidrei. „Fiecare vine aici — arăta Bouche — pentru a-şi etala talentul şi geniul. Aceste discursuri strălucitoare sînt, fără îndoială, foarte plăcute, dar cîtă întîrziere aduce Constituţiei o asemenea abundenţă de cuvinte!". În concluzie, pentru urgentarea dezbaterilor, el a solicitat limitarea timpului afectat fiecărui orator la 5 minute, exact intervalul de timp în care nisipul s-ar fi scurs din partea superioară în cea inferioară a unei clepsidre, ce urma să fie instalată pe masa preşedintelui Adunării.

Propunerea de măsurare a timpului a fost însă combătută cu abilitate de contele de Clermont-Tonnere, fondatorul Clubului prietenii monarhiei, unul dintre susţinătorii monarhiei constituţionale. Între altele, el a arătat că timpul acordat oratorului nu era limitat nici în Anglia, unde exista o veche tradiţie parlamentară. N-a mai apucat să-şi dezvolte intervenţia, căci teama de a nu se putea încadra în limita celor cinci minute l-a împiedicat să se concentreze.

În final, moţiunea a fost respinsă de către Adunare. Necesitatea de a imprima operativitate dezbaterilor a determinat totuşi adoptarea unei alte moţiuni, la propunerea deputatului Petion de Villeneuve, membru al Clubului iacobinilor, care fusese primul preşedinte al Convenţiei Naţionale. Astfel, pentru bunul mers al lucrărilor Adunării, înscrierea vorbitorilor urma să se facă pe două liste separate: una pentru cei ce susţineau punctul aflat pe ordinea de zi a dezbaterilor, alta pentru cei ce-i combăteau. S-a ajuns, în cele din urmă, la consensul ca luările de cuvînt în cadrul Adunării să se facă alternativ, pentru a se evita repetările şi pentru ca problemele aflate în dezbatere să fie combătute şi apărate în egală măsură.

Iar „moţiunea clepsidrei" a rămas doar un intermezzo în analele parlamentare ale Revoluţiei franceze.

Călin VLAD,
Nil-Gabriel IONIŢOIU

[1] Pentru aceasta şi pentru alte denumiri, vezi *Glosarul revoluţiei*, *Magazin istoric*, nr. 7/1979.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● *General-locotenent dr.* Ilie Ceauşescu — INDEPENDENŢA POPORULUI ROMÂN — OBIECTIV FUNDAMENTAL AL POLITICII PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN.

Editura militară, Bucureşti. 1986, 366 pp.. 15,50 lei: *abordarea din perspectivă istorico-politică a tradiţiilor, actualităţii şi perspectivelor independenţei naţionale, promovată cu neobosită fermitate şi consecvenţă de partidul şi statul nostru în relaţiile internaţionale.*

● CRIZA ECONOMICĂ MONDIALĂ *(coordonator:* Costin Murgescu).

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986, 262 pp., 20 lei: *unul dintre gravele fenomene ale contemporaneităţii, radiografiat în eseurile semnate de dr.* Eugen Dijmărescu, *dr.* Aurel Ghibuţiu, Mugur Isărescu, Costin Murgescu, *membru corespondent al Academiei R.S. România, dr.* Nicolae Nistorescu, *dr.* Napoleon Pop, Vasile Radu, Radu Titircă.

● Mihai Gramatopol — PORTRETUL ROMÂN ÎN ROMÂNIA.

Editura Meridiane, Bucureşti, 1985, 296 pp., 23,50 lei: *primă lucrare de sinteză din literatura de specialitate de la noi, care prezintă 102 sculpturi romane aflate în colecţiile româneşti.*

● Serafim Duicu — PE URMELE LUI SAMUIL MICU-CLAIN.

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1986, 342 pp., 19 lei: *evocarea vieţii şi activităţii unuia dintre reprezentanţii de seamă ai iluminismului din Transilvania.*

● G.I. Ionnescu-Gion — PORTRETE ŞI EVOCĂRI ISTORICE *(ediţie îngrijită de* Vistian Goia).

Editura Minerva, Bucureşti, 1986, 406 pp., 19,50 lei: *selecţie din scrierile, conferinţele şi publicistica unui istoric din veocul trecut (1857-1904).*

● Ştefan Lemny — ORIGINEA ŞI CRISTALIZAREA IDEII DE PATRIE ÎN CULTURA ROMÂNĂ.

Editura Minerva, Bucureşti, 1986, 238 pp., 12 lei: *contribuţii la studiereo procesului istoric al formării şi evoluţiei, din sec. XVII pînă la 1848, a unui concept fundamental al gîndirii social-politice naţionale.*

● Pompiliu Tudoran — ÎN SLUJBA DOMNIEI.

Editura Facla, Timişoara, 1985, 304 pp., 15 lei: *prima parte din romanul de inspiraţie istorică cu acţiunea în vremea domnului Moldovei Gaşpar Graţiani (1619-1620).*

● Grigore Olaru — DRUMURI DE LEGENDĂ.

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1986, 166 pp., 8 lei: *evocări istorico-literare ale unor momente şi personalităţi din trecutul românesc.*

● Florian Dudaş — MANUSCRISELE ROMÂNEŞTI MEDIEVALE DIN CRIŞANA.

Editura Facla, Timişoara, 1986, 200 pp., 34 lei: *prezentarea operei a 80 copişti şi a 240 cărţi manuscrise din Arad, Zărand şi Bihor din sec. XVI-XVIII.*

● IZVOARE ŞI MĂRTURII REFERITOARE LA EVREII DIN ROMÂNIA *(volum întocmit de* Victor Eskenasy; *cuvînt înainte, dr.* Moses Rosen; *prefaţă, dr.* Alexandru Vianu).

Bucureşti, 1986, 164 pp., 35 lei: *primul volum, cu 194 mărturii istorice din sec. II-IV e.n. şi sec. XII-XVII.*

● Dinu Mareş — OLTENIŢA:

Editura Sport-Turism, Buçureşti, 1985, 116 pp., 10,50 lei: *mic îndreptor turistic, cu incursiuni în trecutul localităţii, a cărei primă menţiune documentară este din 13 aprilie 1515.*

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

UNDE AU DISPĂRUT COMORILE INCAŞILOR? (II)

PATRICK BRAUN

În ianuarie 1531, conchistadorul spaniol Francisco Pizarro, însoţit de 180 soldaţi, a pornit din oraşul Panama să cucerească inima imperiului incaş — oraşul Cuzco, unde domnea împăratul Atahuaipa. 22 luni mai tîrziu, ei s-a întîlnit — cum am văzut în episodul apărut în numărul anterior — faţă în faţă cu suveranul inca, ieşit în întîmpinarea europenilor plin de încredere. Pizarro l-a întemniţat pe loc. Era începutul sfîrşitului acest strălucit imperiu din Anzi — imperiul incaş.

Înţelegînd lăcomia de aur a străinilor, Atahuaipa a încercat să-şi răscumpere viaţa cu acest metal preţios, din care poporul său avea din belşug. Dar să urmărim în continuare, prin intermediul altor pagini din lucrarea lui Patrick Braun, Les Trésors des Incas — a cărei versiune în limba română se află în pregătire la Editura Meridiane — cum a fost jefuit tezaurul incaş.

Zi de zi, fabulosul preţ de răscumpărare sosea din cele patru colţuri ale imperiului. Străbătea potecile abrupte şi se îngrămădea în dezordine în încăperea destinată special acestui scop, din palatul din Cajamarca.

Conchistadorul anonim care ne-a lăsat un lung text despre momentul răscumpărării, scrie: „În încăperea aceea erau peste 80 vase de aur masiv, mari şi mici, alte cîteva piese de înălţime uriaşă şi, într-un colţ, o grămadă fantastică, mai înaltă decît un om, de plăci din cel mai fin aur". Aceste plăci fuseseră desprinse, bucată cu bucată, de pe zidurile renumitului Templu al soarelui din Cuzco, pe care le acopereau de secole.

De altfel, cea mai mare parte a comorii aduse de indieni spre a-şi salva conducătorul pare a fi fost extrasă din acest templu, cu siguranţă cel mai bogat din epocă. S-a păstrat şi un alt document, de la un alt conchistador, Pedro Sancho, aflat şi el în micul grup spaniol participant la cucerire: „Cinci sute de plăci de aur masiv sau chiar mai multe au fost smulse de pe cîteva ziduri ale templului din Cuzco. Cele mai modeste plăci nu cîntăreau mai puţin de 4-5 livre fiecare[1]. Celelalte — între 10 şi 12 livre. Ei (indienii) au mai adus şi un tron de aur foarte fin lucrat, avînd forma unui taburet, care cîntărea probabil 18 000 pesos (adică mai mult de 75 kg). De asemenea, ne-au predat o fîntînă în întregime din

Prelulndeni in Lumea Nouă, conchistadorii spanioli i-au considerat pe indieni o sursă de îmbogăţire. În imagini, secvenţe grafice din lucrarea umanistului spaniol Bartolomé de Las Casas, supranumit „apostolul indienilor"

[1] Livra spaniolă în vigoare în epoca aceea corespundea cu 460 grame.

aur masiv, remarcabil executată, o adevărată minune atît în privinţa lucrăturii, cît şi a figurilor pe care le reprezenta. Pe lîngă aceasta, ei au adus o mulţime de vase, farfurii şi urcioare uriaşe, toate din cel mai frumos aur".

Tronul a fost primit ca un dar personal către Francisco Pizarro: valora cel puţin 60 000 castellanos (respectiv peste un milion de dolari americani actuali).

Împăratul prizonier

Bineînţeles că aceste bogăţii nu au ajuns decît în mică parte la curtea regală spaniolă. Potrivit contractului tacit menţionat, care fusese încheiat cu suveranul spaniol, doar o cincime din pradă trebuia să revină trezoreriei Madridului. Inventarul total al obiectelor preţioase care i-au parvenit lui Carol Quintul în cursul acestei prime etape a cuceririi Americii n-a fost niciodată publicat integral. Îl cunoaştem astăzi, datorită unui manuscris care se află în arhivele Indiilor din Sevilla. Nu deţinem decît darea de seamă a spaniolului Medino, dar ea este pe deplin concludentă. O redăm, pentru prima dată, în traducere:

— 34 vase de aur masiv, de înălţime şi greutăţi variabile. Cel mai mare dintre ele cîntărea 58 livre şi 14 uncii (peste 27 kg), cel mai mic, 23 livre şi 8 uncii (10,8 kg). Trei dintre ele erau acoperite cu capace splendide, tot din aur

— 2 saci cu aur relativ mici, care cîntăreau aproape 2 livre (920 g) şi 10 uncii (287 g)

— 1 tulpină de porumb din aur masiv, avînd 3 frunze şi 2 ştiuleţi, tot din aur

— 2 timpane sau tamburine mici de 4 livre şi 4 uncii (2 kg)

— 1 placă decorativă din aur şi argint, reprezentînd un bărbat şi o femeie de statură mijlocie

— 2 fîntîni de aur, cîntărind 17 livre şi 5 uncii

— 1 sac de aur de 33 livre şi 15 uncii

— 1 idol reprezentînd un bărbat, de 11 livre şi 11 uncii

— 1 vas asemănător unui urcior, cu o greutate de 27 livre.

Printre obiectele de argint au fost înregistrate 100 vase, dintre care cel mai important cîntărea 161 livre şi 12 uncii, (peste 74 kg), iar cel mai mic 45 livre şi 4 uncii (aproape 21 kg).

Pe ţărmurile Lumii Vechi n-au ajuns niciodată cele mai frumoase piese, cel puţin în transporturile oficiale. Conchistadorul Jerez ne-a lăsat un document, în care descrie cîteva comori sosite în Spania, în afara cincimii oficiale destinate Coroanei. Acest act era categoric interzis în epocă: „Corabia aduse pentru Majestatea Sa 38 vase de aur masiv şi 48 de argint, printre care se afla un vultur de argint purtînd pe corpul lui două amfore de apă şi două urcioare mari, unul din aur, celălalt din argint; doi saci de aur şi un idol, de statura unui copil de patru ani, şi două tamburine mici. Celelalte vase erau urcioare de aur şi de argint, cîntărind fiecare peste 2 arobe. La bordul aceleiaşi corăbii, pasagerii aduceau cu ei 24 recipiente de argint şi 4 recipiente de aur". Cea mai mare parte din comoara expediată curţii spaniole, cu ocazia primei cuceriri, provenea, evident, din răscumpărarea lui Atahualpa.

În vremea aceasta, prizonierul, tratat cu respect, cu onorurile cuvenite rangului său, trăia la Cajamarca, într-o mică locuinţă de patru camere, cu o curte interioară decorată cu o fîntînă alimentată în permanenţă cu apă caldă şi rece. Una dintre încăperi, în care locuia inca, era zugrăvită toată în roşu, culoarea sa preferată. În fiecare zi, prizonierul primea vizita celui care îl răpise. Firește, Pizarro nu vorbea inca, dar se folosea de serviciile tălmaciului său favorit, Filipillo, ceea ce i-a permis să cunoască foarte bine întreaga organizare a imperiului.

Convoaie alcătuite din sute de lame, încovoiate sub încărcăturile de aur, argint şi pietre preţioase se îndreptau în acest timp spre Cajamarca, pentru a-l salva pe Zeul cel viu. Dar spaniolilor le trebuiau lingouri. Pentru iberici obiectele incaşilor nu aveau nici o valoare artistică. Aşa că indienii, socotiţi de multă vreme maeştri în topirea metalelor preţioase, au fost siliţi să-şi redeschidă topitoriile, să creeze altele noi, la Cajamarca, şi să transforme în lingouri capodopere le unui trecut strălucitor. Peste 200 kilograme de aur masiv au fost astfel topite pe meleagurile Perului, aşteptînd să fie transferate, în mod legal sau nu, la Sevilla, unde se băteau monede regale.

Şi preţul de răscumpărare tot nu sosise în întregime. Se aştepta partea cea mai preţioasă, care trebuia să vină din Cuzco, capitala imperiului. În limba incaşilor, Cuzco însemna buricul pămîntului. El devenise obsesia lui Francisco Pizarro, care a hotărît să trimită spre oraş cinci dintre oamenii săi, întocmai cum procedase cu cîteva săptămîni mai înainte şi în privinţa templului din Pachacamac. Nici un alt om alb nu văzuse vreodată ceea ce au descoperit cei cinci conchistadori în zilele acelea. Au avut sub ochi şi au putut atinge cu degetele lor comori incomparabile cu „modestele" daruri aduse de indieni, spre a plăti eliberarea conducătorului lor. Capitala avea să expedieze la Cajamarca peste 1 500 000 pesos de aur şi de argint. Plecate din Cuzco, aceste transporturi au sporit pe parcurs cu darurile marilor preoţi sau ale notabilităţilor din alte aşezări. Astfel, din Capitală au plecat 178 convoaie şi au ajuns la Cajamarca 200 convoaie de aur şi 25 de argint.

Partea leului

Cuzco părea a fi o comoară inepuizabilă, capabilă să satisfacă lăcomia spaniolilor. Dar, între timp, conchistadorii aveau să constate că cele mai importante bogăţii dispăruseră brusc din oraş, din toate lăcaşurile sfinte, unde le zăriseră cercetaşii lui Pizarro. Cei cinci spanioli văzuseră, de exemplu, în palatul lui inca Huayna Capac (care domnise 37 ani), unul

dintre cei mai renumiţi strămoşi ai lui Atahualpa, trei firide pline cu piese de aur şi cinci cu argint, ca şi 100 000 lingouri de aur, extras din minele imperiului; fiecare lingou cîntărea 50 castellanos, adică aproape 250 grame. O parte din această comoară a fost într-adevăr transportată la Cajamarca, pentru răscumpărare, dar alta, mult mai mare, a dispărut fără urme.

Inca Yupanqui, un alt strămoş al lui Atahualpa, pusese să se toarne în aur masiv o statuie enormă, denumită Inti-Illopa. Şi această statuie pornise spre Cajamarca transportată de o mulţime de oameni. Dar înainte chiar de a fi părăsit zidurile Capitalei, mîini nelegiuite au sfărîmat-o în mici fragmente de aur, mult mai uşor de ascuns, de împărţit şi de adus pe pămîntul spaniol, fără a da socoteală controlorilor regali din Sevilla.

Preţul de răscumpărare a ajuns astfel în întregime la Cajamarca, în timp ce nefericitul împărat aştepta în palatul său temniţă. Obiectele de aur au atins linia promisă din uriaşa încăpere a palatului, iar piaţa din Cajamarca a fost acoperită cu minereuri şi obiecte de argint, conform înţelegerii. Spre a înlesni împărţirea prăzii, Pizarro a ordonat topirea acelor obiecte păgîne, artistic decorate. Indienii, printre care existau aurari talentaţi, au trecut la treabă, folosind cele nouă cuptoare de care dispuneau. Împărţirea prăzii a avut loc în ziua de 18 iunie 1533, cum aflăm de la unul dintre secretarii particulari ai lui Pizarro, care a înregistrat şi cifrele „afacerii":

1. Bisericii — 2 220 (în pesos de aur); 90 (în pesos de argint)
2. Guvernatorului Francisco Pizarro — 57 220; 2 350
3. Lui Hernando Pizarro — 31 080; 1 767
4. Lui Juan Pizarro — 11 110; 407
5. Lui Gonzalo Pizarro — 9 900; 384
6. Lui Juan Pizarro Orellana — 8 980; 362.

După cum se vede, familia Pizarro îşi luase partea leului. În armata spaniolă exista un obicei foarte vechi, pe care proaspătul guvernator nu avea nici un interes să-l uite. Generalul care cîştiga o bătălie avea dreptul să-şi aleagă, în afara repartiţiei legale, orice obiect din pradă. Pizarro şi-a luat o somptuoasă litieră de aur masiv, cizelată, una dintre cele mai frumoase piese găsite în Peru. Avea peste 92 kg. În cursul expediţiei lor, conchistadorii au descoperit două asemenea litiere. Una într-un palat din Cuzco, cealaltă era a lui inca Atahualpa. Pizarro a devenit proprietarul primeia. A doua a fost topită.

La locul supliciului

În acest timp, împăratul aştepta în temniţa lui luxoasă să fie eliberat. De vreme ce preţul de răscumpărare fusese plătit, rămînea ca Pizarro să-şi respecte cuvîntul şi să-i redea libertatea. Dar conchistadorul, care abia îşi potolise setea de aur, era frămîntat acum de puterea captivului său. Ea trebuia să fi fost considerabilă, din moment ce supuşii lui acceptaseră să se lipsească de bunurile lor cele mai preţioase pentru a-şi elibera suveranul. Nu s-ar fi putut converti ea într-o rezistenţă violentă împotriva spaniolilor, dacă inca ar fi fost pus în libertate? Atunci Atahualpa ar fi devenit periculos. Ce era de făcut? Pizarro şi-a propus să-l omoare. Unii conchistadori i-au sugerat guvernatorului să-l trimită pe inca în Spania. Departe de poporul său, acesta n-ar mai fi prezentat nici un pericol. Dar mulţi dintre colaboratorii lui Pizarro îi puseseră gînd rău împăratului incaş. Printre ei se distingea Filipillo, indianul care îi servea ca interpret spaniolului şi care rîvnea la o soţie a lui Atahualpa. Acesta i-a dezvăluit conchistadorului un pretins complot ţesut de indieni împotriva invadatorilor. O impunătoare armată inca urma, chipurile, să se năpustească asupra „oraşului-închisoare" al împăratului şi să-l elibereze.

Pizarro a hotărît atunci să-l încătuşeze în lanţuri pe prizonierul său. A fost apoi constituit în grabă un tribunal, format din părintele Valverde, un jurist, patru căpitani de cavalerie şi cîţiva ofiţeri, care au formulat cele mai aberante capete de acuzare împotriva deţinutului: trădare, imoralitate, idolatrie. Cum era de aşteptat, sentinţa a fost moartea. Atahualpa a încercat să-l ademenească pe conchistador cu alte bogăţii ale imperiului său, dar acestuia i-a fost suficient să ştie că ele există. Nu a schimbat sentinţa. A acceptat numai rugămintea suveranului de a nu-l incinera, ceea ce, în concepţiile religioase inca, însemna dispariţia definitivă, fără păstrarea nici a corpului, nici a sufletului. Conchistadorul i-a promis moartea prin strangulare, cu o condiţie însă: inca să accepte botezul catolic.

La 29 august 1533, Atahualpa a fost condus la locul supliciului. Drept pildă pentru indieni, Pizarro hotărîse ca execuţia să fie publică. Ea s-a desfăşurat deci în piaţa principală din Cajamarca, în faţa a zeci de mii de oameni. Inca, foarte demn, a fost dus de soldaţi în faţa călăilor. Părintele Valverde nu şi-a putut ţine litania. Atahualpa şi-a bătut joc de cuvintele pe care acesta i le repeta în ureche. Cu un gest scurt, împăratul l-a oprit, întorcîndu-şi privirea spre Pizarro, căruia i-a spus:

— Ai grijă de copiii mei!

Au fost ultimele lui cuvinte. Nu se ştie dacă copiii erau propriile lui odrasle sau supuşii fabulosului său imperiu, pe care îi considera ca atare. N-a avut timp să explice mai mult. Călăii coroanei Spaniei l-au fixat solid sub spînzurătoarea de lemn, înălţată în mijlocul pieţei. Fără a-i pune nici o legătură pe ochi, călăul i-a trecut în jurul gîtului o frînghie solidă, cum era obiceiul pe pămîntul spaniol. Un gest scurt şi sigur, şi inca a ajuns în regatul tatălui său, Soarele. În ziua aceea, 29 august 1533, comoara incaşilor a intrat în legendă. ■

În româneşte de
Paul B. MARIAN

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPORTANT

Nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. la Magazin istoric! După cum știți, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Precizăm că prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

G. BARIȚIU — INEDIT

Dr. **RADU CĂPRICEANU**, din Sebeș, jud. Alba: În microarhiva familială am descoperit recent un document scris și semnat de cărturarul și istoricul ardelean George Barițiu la 2 august 1886, prin care atestă practica făcută în cancelaria sa de tînărul Ilie Cismașiu, ajuns ulterior notar, apoi secretar al primăriei din Sebeș-Alba.

Documentul (anexat în fotocopie) are următorul cuprins în grafia

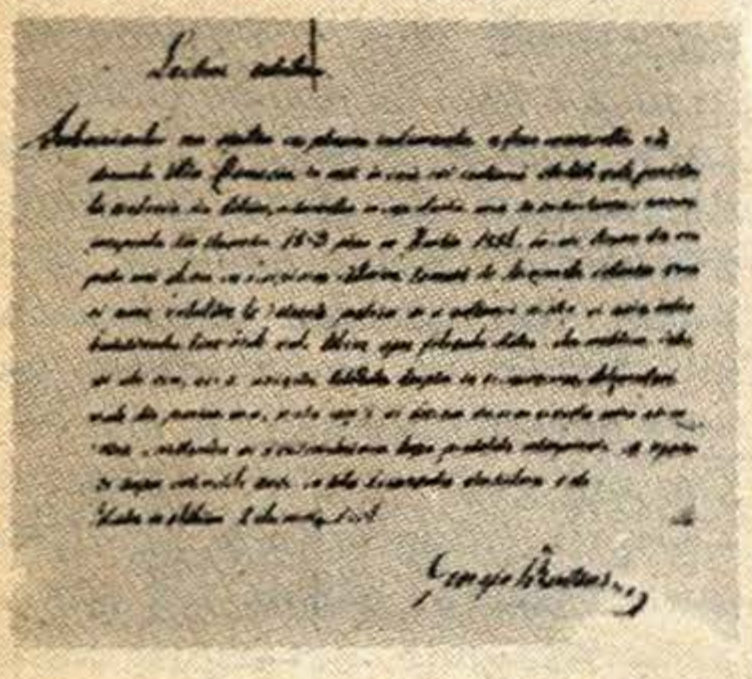

originalului: „Lectori salutem, Subscrisulu me simțiu cu plăcere îndemnatu a face cunoscutu că domnulu Ilia Cișmașiu, în anii în cari își continuă studiile sale juridice la academia din Sibiiu, a lucratu în cancelaria mea de redacțiune, anume începîndu din augustu 1883 pînă în martie 1886, în care timpu s-a ocupatu mai alesu cu decopierea cîtorva tomuri de documente istorice vechi și noue relative la istoria patriei și a națiunei noastre și așia întrebuințîndu bine orele sale libere spre folosu atîtu celui publicu, cîtu și alu seu, și-a câștigatu totodată dreptu la recunoascerea diligenției [sîrguinței] sale din partea mea, pentru care'i și dorescu succesu fericitu pentru asecurarea existenției și a viitoriului sau după greutățile întîmpinate ca orfan și dupa ostenelele puse în totu decursulu studiiloru sale. Datu în Sibiiu 2 augustu 1886. Georgie Barițiu".

LA BĂBENI

N.A. DESPOIU, din satul Români, com. Băbeni, jud. Vîlcea, ne trimite cîteva însemnări privind comuna Băbeni a cărei primă atestare documentară este din urmă cu aproape cinci secole. Astfel, într-un document din 1491-1492, de la Barbu Craiovescu, banul Craiovei, printre satele pe care acesta le dăruia mănăstirii Bistrița, se află consemnat și Băbenii. Așezarea este amintită, apoi, și în alte documente. În 1520, Neagoe Basarab întărește aceleași mănăstiri danii de sate și robi, dăruind și două sate ce astăzi aparțin de Băbeni: Balta Albă (Rîioasa) și Băbeni Români. La 21 decembrie 1573, Eftimie, egumenul mănăstirii Bistrița, amintea, de asemenea, într-un document de localitatea Băbeni.

PE TITANIC

Știut abonatul revistei dv. de la primul număr, ne scrie **CAROL HEIM**, din București. Copiii mei au învățat după revistă, atît la școală cît și la facultate, fiindu-le de mare folos. La concursul Victoria, fiul meu Cristian a cîștigat un aparat de fotografiat. **Orizont.**

În numărul 4/1986, continuă cititorul nostru, am citit cu deosebit interes articolul Ora Titanicului și m-am hotărît să vă scriu, deoarece în acel tragic accident din 1912 a murit și bunicul meu dinspre mamă. Tatăl meu s-a născut în com. Clinic, jud. Caraș-Severin, iar mama mea, născută Drock, era din Viena. Tatăl ei, bunicul meu, era optician și avea un magazin în acest oraș. În aprilie 1912 a plecat spre America, unde n-a mai ajuns, pierind odată cu scufundarea Titanicului. Acest lucru îl știu din copilărie. De-a lungul timpului am strîns mai multe informații despre Titanic și naufragiul lui.

PERMANENȚE

Ing. **MIHAIL BĂLĂIANU**, din București, ne scrie despre descoperirea unor vestigii arheologice pe raza comunei Dioști, jud. Dolj, în urma săpăturilor efectuate în anii 1982-1983, împreună cu specialiștii din cadrul Muzeului militar central și al Muzeului Olteniei. A fost, astfel, depistată o necropolă daco-romană cu cîteva sute de morminte de incinerație, în care s-au găsit fibule din bronz, coliere, mărgele, monede din vremea împăraților Caracalla și Constantin cel Mare, un stilet, sticluțe etc., ca și obiecte din ceramică datînd din epoca bronzului. Toate aceste vestigii se află în prezent la Muzeul Olteniei.

La cca 800 m de această necropolă a fost descoperit un cimitir medieval de dinainte de Mihai Viteazul, iar la 300 m sud de acesta un cimitir medieval tîrziu.

După cum ne scrie cititorul nostru, rezultatele acestor investigații arheologice — atestînd permanența de locuire în vatra satului său natal — împreună cu alte 2 552 documente din sec. XV-XIX au fost prezentate în lucrarea Dioști — pagini de istorie (6 vol.), pe care a alcătuit-o și din care copii au fost depuse la Biblioteca Academiei R.S. România, Direcția generală a Arhivelor statului, Muzeul Olteniei din Craiova și la Școala generală din Dioști.

În imagine: urnă funerară dintr-unul din mormintele de incinerație descoperite la Dioști.

EROU DE ROMAN

MIRCEA POPA, din Cluj-Napoca: Am citit cu mult interes articolul pe care revista dv. l-a consacrat în nr. 11/1985 exploratorului Sever Pleniceanu. Ceea ce n-am găsit menționat nici la autorul articolului de față și nici la alți biografi ai călătorului nostru este faptul că încă din timpul vieții el s-a bucurat de privilegiul cu totul special de a fi devenit erou de roman. Astfel, în 1915, apărea la București, în editura P. Negură, romanul lui G. Rădulescu-Niger **Pentru patrie**, „roman eroic de actualitate", dedicat Franței și Belgiei, ale căror drapele apăreau și pe coperta cărții. Acest roman avea ca erou pe un ofițer român înrolat în marina belgiană și care trăia o serie

de peripeţii în ţările africane. Eroul acesta nu era altul decît un fel de copie, relativ fidelă, a compatriotului nostru, fapt mărturisit, de altfel, chiar de autorul romanului, deoarece pe ultima filă a cărţii găsim următoarea însemnare: „Întîmplările din Congo ale eroului acestui roman sînt adevărate şi s-au petrecut în anii 1898-1901. Le-am extras din scrisorile ce mi-a trimis în acel ani din Congo amicul meu, locotenentul Sever Pleniceanu. Punîndu-le cu 13 ani mai tîrziu nu greşesc prea mult".

CERERI ŞI OFERTE

RUS AUGUSTIN, com. Budeşti, nr. 80, jud. Bistriţa-Năsăud, solicită: nr. 7, 8, 11/1968; 6, 10/1977; oferă: nr. 4, 5, 9/1967; 2-5, 9-12/1969; 1, 6, 8, 12/1970; 4-6, 8-12/1972; 1-3/1973; 1-2/1975; 3, 4/1979; 1, 2, 4-6, 12/1983; 2, 5, 6/1984; 7, 9-12/1985.

IOAN MITUCĂ, Drobeta-Turnu Severin, cartier Kiseleff, bl. H 2, sc. I, ap. 13, oferă colecţia 1967-1985.

OVIDIU EFTIMIE, com. Blejoi, jud. Prahova, solicită: nr. 7, 9/1979; 1/1980; oferă: nr. 5/1983.

ION PANAITESCU, str. Nişel, nr. 3, bl. R 15, sc. II, ap. 58, Bucureşti, solicită: nr. 1/1967; 2/1979; 1, 4, 8/1972; oferă: nr. 2-5, 7/1967; 1-3, 10, 12/1968; 1, 2, 6, 10/1975; 2, 3, 8, 10/1978; 1-12/1983; 1-7/1984.

IORDAN CHIRVASE, str. Navelor, bl. Siret, nr. 8, ap. 94, Galaţi, solicită: nr. 4/1976.

DUMITRU OPINCARU, str. Mărăşeşti, nr. 1, bl. 13, sc. A, ap. 12, Rîmnicu Vîlcea, oferă: nr. 1/1967; 7/1971; 10/1974; 3, 9, 11/1975; 1, 2, 7/1976; 10/1983; 2, 12/1984.

COSTICĂ CHIHAIA, str. Nufărului. bl. 10, Sc. C, ap. 26, Comăneşti. jud. Bacău, solicită: nr. 11/1972; 8/1976; oferă: nr. 6, 8/1967; 1, 11/1968; 5/1969; 4, 8, 10/1970; 6/1972.

ION N. BĂLĂNUŢĂ, com. Nistoreşti-Herăstrău, jud. Vrancea, solicită: nr. 1-3/1986.

GRIGORE MAŞCA, str. Doinei, nr. 16, bl. 19, sc. A, et. III, ap. 14, Cugir, jud. Alba, solicită: 1, 2, 4, 6-9/1967; 1-5/1968; 12/1970; 2/1974; 2, 5, 8, 9/1975; 2, 4, 7-9/1976; 5-6/1977; 1, 7, 8/1979; 5/1980; 2/1982; 9, 11/1985; oferă: nr. 8/1980; 2/1981; 12/1982; 4/1983; 3-5/1984.

SILVIA BUTICĂ., Bucureşti, str. Dolceşti, nr. 3, et. I, ap. 10, oferă colecţia completă.

NU UITAŢI!

În numărul următor — prima serie de întrebări, regulamentul de organizare şi premiile noului concurs **Magazin istoric,** ediţia II / 1986.

Curier şcolar

NOI PRIETENI AI REVISTEI

Cititorii şi prietenii noştri din şcoli, cărora le-am pus la dispoziţie această rubrică, continuă să ne trimită veşti despre activitatea şi gîndurile lor, corespondenţe pe teme de istorie locală şi regională, inclusiv noutăţi despre descoperirile arheologice făcute de ei. De asemenea, aici apar relatări ale profesorilor de istorie despre activitatea cercurilor de istorie din şcoli, despre acţiunile organizate în scopul cunoaşterii şi popularizării istoriei patriei, ale tradiţiilor luptei revoluţionare a poporului şi partidului nostru comunist.

● Din Iaşi, de exemplu ne relatează **MIHAI MANOLE COJOCARU,** profesor gradul I la Şcoala generală Bîrnova: În anul 1974, a fost organizat în şcoala noastră Cercul pionieresc „Căutătorii de comori". Dintre descoperirile membrilor cercului, menţionăm aici una de importanţă deosebită: două conducte din ceramică ce alimentau cu apă oraşul Iaşi în sec. XVIII-XIX. Descoperirea a pornit de la semnalarea, pe cîmpul de la sud de Iaşi, a unor olane de lut ars, scoase la iveală în timpul efectuării unor lucrări agricole, construirii de blocuri etc. Timp de 10 ani, membrii cercului nostru au colectat aceste olane, reuşind să stabilească, în cele din urmă, traseele celor două conducte. Prima avea punctul de captare a apei pe coasta vestică a Dealului Repedea, în partea de sus a satului Pietrăria, urmînd traseul Bîrnova — est satul Cercu — satul Dol Peri (Hîncea) — Mănăstirea Cetăţuia — Iaşi. Această conductă, lungă de 10 km, era formată din cca 30 000 olane de lut ars, cilindrice, cu dimensiunile de 15,5-20,5 cm. După cum atestă documentele şi mărturiile de epocă, conducta respectivă a fost construită în timpul lui Ioan Mavrocordat (1743-1747).

A doua conductă a fost descoperită cu prilejul lucrărilor de construcţii din preajma mănăstirii Frumoasa, în anii 1983-1985. Traseul ei era următorul: viroaga fermei Sîrca, iazul Tătaru, şoseaua Nicolina, str. Prudenţei, mănăstirea Frumoasa. Avea lungimea de 2 km şi era alcătuită din peste 6 000 olane cu diametrul de 15-16 cm. A fost construită, probabil, pe la mijlocul sec. XVIII.

Cercetările noastre continuă, pentru a scoate la iveală noi mărturii privind istoria vechii capitale a Moldovei.

● **DRAGOŞ MIHAI FLORESCU,** Şcoala generală din com. Priboieni, jud. Argeş: Citesc multe articole din revista dv, pe care o apreciez foarte mult. Tatăl meu are colecţia revistei şi îmi place foarte mult să caut răspunsurile la întrebările concursurilor pe care le organizaţi. Aştept cu nerăbdare întrebările concursului din 1987 pentru elevi.

Totodată, Dragoş Mihai ne întreabă dacă două din răspunsurile date de el la ultima ediţie a concursului Magazin istoric au fost corecte. Da, le-am luat în considerare

● **MARIOARA DUMITRU,** clasa a XI-a, Liceul economic din Focşani: Îmi place foarte mult istoria şi, cu toate că am numai 16 ani, mă consider o veche cititoare a revistei. Mă pregătesc intens pentru concursul special care va avea loc în vacanţa de vară a anului 1987.

● **MARIAN ŞANIA,** din Craiova: **Magazin istoric** se bucură de o bună popularitate în oraşul nostru. Atît la şcoală cît şi în particular, am căutat să recomand colegilor şi prietenilor mei revista, socotind-o necesară orelor de istorie. Astfel, am reuşit să cooptez un număr de 11 noi cititori. Voi continua şi pe viitor să prezint revista colegilor mei, căutînd să-mi îmbogăţesc colecţia. Citesc revista cu multă plăcere şi, mai ales, cu multă grijă, încît nu am nici o pagină ruptă, îndoită sau murdară.

Felicitări, Mariane, pentru grija ta deosebită faţă de revistă, pentru străduinţa ta de a o populariza printre colegii tăi. Aşteptăm noi veşti.

● **CĂTĂLIN ŢOCU,** Liceul „Cuza Vodă", din Huşi: Am îndrăgit istoria încă de la primul contact cu această disciplină. A contribuit la aceasta, în mare măsură, profesorul meu de istorie de la gimnaziu, tovarăşul Ilie Ştefănescu. Îndrăgind istoria, am îndrăgit şi revista dv, a cărei apariţie o aştept cu multă nerăbdare şi interes, lună de lună. Doresc să corespondez cu colegi mei din ţară pe teme de istorie, fapt pentru care vă rog să-mi publicaţi şi adresa completă.

Ceea ce şi facem: str. Şora, nr. 62, Huşi, jud. Vaslui, cod 6575.

Aşteptăm în continuare, dragi prieteni din şcoli, veşti despre activitatea voastră în cadrul cercurilor de istorie, despre prietenii şi difuzorii revistei, despre abonamentele la Magazin istoric. Vă reamintim, totodată, să vă asiguraţi din timp toate numerele revistei din 1986 şi 1987, care vor intra în bibliografia concursului anunţat. În acelaşi timp, reamintim elevilor pasionaţi de istorie că rubrica de faţă le stă la dispoziţie.

CONTENTS (Romanian History) **N. Stoicescu** Dan II: A Brave Champion of the Country's Independence ● **V. Cândea** Ecology and History ● **R. Economu** 1631: A Charter of Liberties ● **N. Ciachir** Gherasim Gheorghievič, a Scholar of Romanian Origin ● **M. Moldoveanu** September 1939. Hospitality for Polish Refugees ● **M. Muşat, I. Ardeleanu** 1926-1930: Behind the Scenes of the Dynastic Crisis (IV) ● **I. Popescu-Puţuri** The Arsacids (XV) ● **V. Smărăndescu** Amara in a Document Issued during the Reign of Matei Basarab ● **E. Preda** The Lesson of Nuremberg ● In Bucharest, 50 Years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **N. Stoicescu** Dan II — un vaillant défenseur de l'indépendance de son pays ● **V. Cândea** Ecologie et histoire ● **R. Economu** 1631: Une charte des libertés ● **N. Ciachir** Gera im Georgevič, un érudit d'origine roumaine ● **M. Moldoveanu** Septembre 1939. Hospitalité aux réfugiés polonais ● **M. Muşat, I. Ardeleanu** 1926-1930. Dans les coulisses de la crise dynastique (IV) ● **I. Popescu-Puţuri** Les Arsacides (XV) ● **V. Smărăndescu** Amara dans un document du temps de Matei Basarab ● **E. Preda** La leçon de Nuremberg ● A Bucare t, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Н. Стоическу** Дан II — храбрый защитник независимости страны ● **В. Кындя** Экология и история ● **Р. Эконому** 1631. Хартия свобод ● **Н. Чакир** Герасим Георгиевич — учёный румынского происхождения ● **М. Молдованяну** Сентябрь 1939 г. Гостеприимство, оказанное польским беженцам ● **М. Мушат, И. Арделяну** 1926-1930. За кулисами династического кризиса (IV) ● **И. Попеску-Пуцури** Арташиды (XV) ● **В. Смэрэндеску** Амара в документе времён Матея Басараба ● **Е. Преда** Урок Нюрнберга ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **N. Stoicescu** Dan II — ein tapferer Verteidiger der Unabhängigkeit des Lande ● **V. Cândea** Ökologie und Geschichte ● **R. Economu** 1631: Eine Charta der Freiheiten ● **N. Ciachir** Der Gelehrte rumänischer Herkunft Gherasim Gheorghievič ● **M. Moldoveanu** September 1939. Gastfreundschaft für die polnischen Flüchtlinge ● **M. Muşat, I. Ardeleanu** 1926-1930. In den Kulissen der Dynastiekrise (IV) ● **I. Popescu-Puţuri** Die Arsakiden (XV) ● **V. Smărăndescu** Amara, in einem Dokument von Matei Basarab ● **E. Preda** Die Lektion von Nürnberg ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) **N. Stoicescu** Dan II — valiente defensor de la independencia del país ● **V. Cândea** Ecología e historia ● **R. Economu** 1631: una Carta de las libertades ● **N. Ciachir** El sablo de origen rumano Gherasim Gheorghevič ● **M. Moldoveanu** Septiembre de 1939. Hospitalidad a los refugiados polacos ● **M. Muşat, I. Ardeleanu** 1926-1930. Entre los bastidores de la crisis dinástica (IV) ● **I. Popescu-Puţuri** Los Arsácides (XV) ● **V. Smărăndescu** Amara, en un documento de Matei Basarab ● **E. Preda** La lección de Nurenbergo ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : **Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăsel, Marian Ştefan**

TEHNOREDACTOR : **Anton Tănase**

CORECTURA : **Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram**

PREZENTAREA ARTISTICĂ : **Radu Ion Popescu**

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427
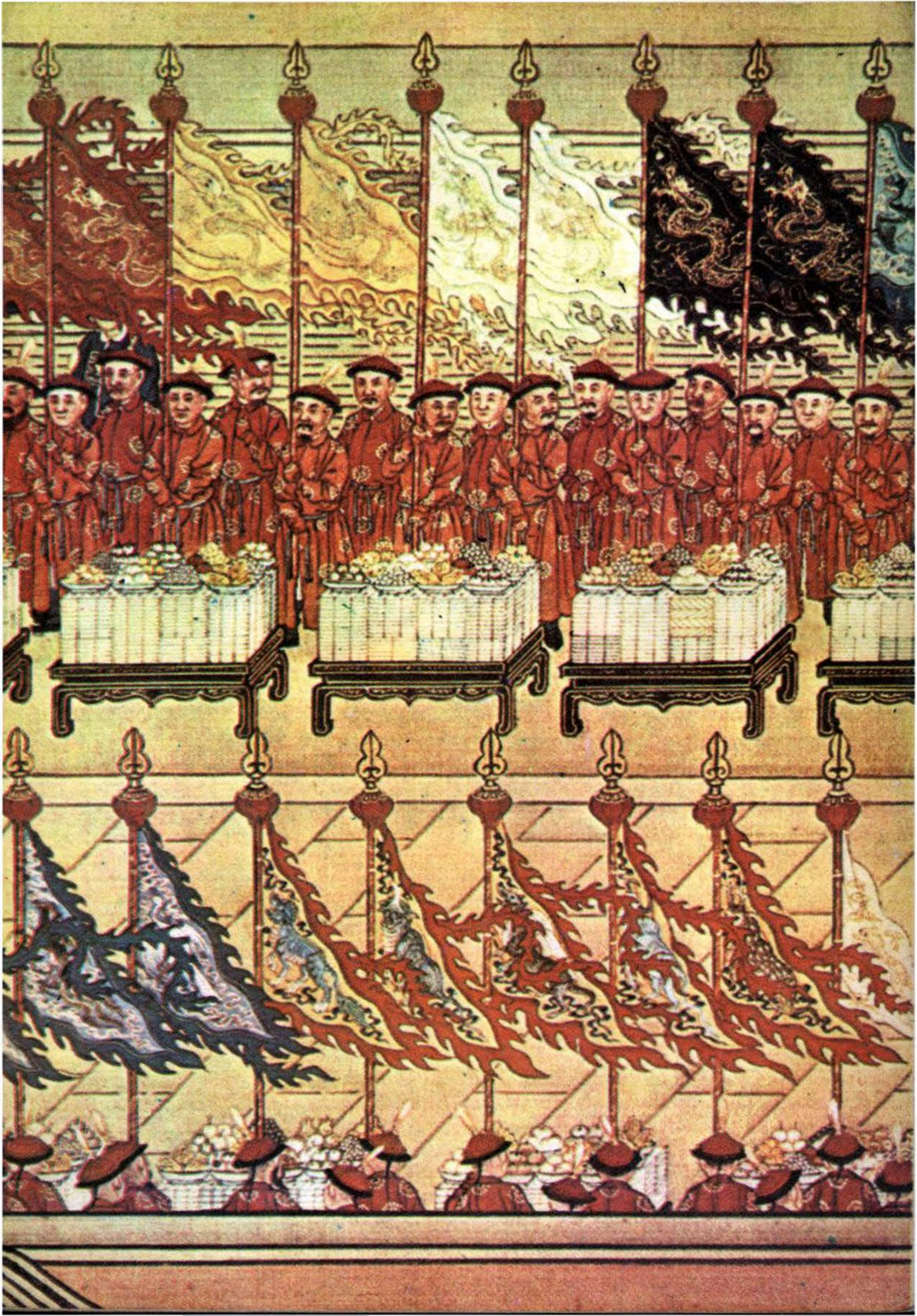
2